

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

Lisansüstü EğitimEnstitüsü

Siyaset ve Uluslararası İlişkiler

**1 MART TEZKERESİ'NİN TÜRKİYE'DE
YARATIĞI KIRILMA ALGISI**

Bihter PEKYEN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Adil USTURALI

İstanbul, 2023

1 MART TEZKERESİ'NİN TÜRKİYE'DE YARATIĞI KIRILMA ALGISI

Bihter PEKYEN

Siyaset ve Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans Tezi

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

2023

“Bihter PEKYEN” tarafından hazırlanmış ve 24.08.2023 tarihinde sunulmuş 1 MART TEZKERESİ’NİN TÜRKİYE’DE YARATIĞI KIRILMA ALGISI başlıklı tez Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/ oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Adil USTURALI

Danışman

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri :

Dr. Öğr. Üyesi Adil USTURALI

Siyaset Bilimi ve Kamu

Yönetimi Bölümü,

Altınbaş Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Deniz TÜRKER

Siyaset Bilimi ve Kamu

Yönetimi Bölümü

Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr Ali Şevket OVALI

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Dokuz Eylül Üniversitesi

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak bütün şartları sağladığını beyan ederim.

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik davranışlara uygun olarak edinildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bu kuralların ve davranışların gerektirdiği şekilde, bu çalışmada, orijinal olmayan tüm materyalleri ve sonuçları tamamen alıntı yaptığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Bihter PEKYEN

imzası

İTHAF

Yüksek lisans çalışmamın yürütülmesi konusunda her daim desteklerini esirgemeyen tez danışman hocam Dr. Adil USTURALI' ya teşekkür ederim. Hayatımın her noktasında yanımda olan, sürekli benim için çabalayan annem ve babama sonsuz teşekkür eder, olmasalardı ne yapardım diye düşündüğüm ve her zaman desteklerini hissettiğim canım kardeşlerim Beran ve Berkan PEKYEN' e ve kıymetli annem ve babama bu çalışmamı ithaf ediyorum.

ÖZET

1 MART TEZKERESİ'NİN TÜRKİYE'DE YARATIĞI KIRILMA ALGISI

PEKYEN, Bihter

Yüksek Lisans, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Altınbaş Üniversitesi

Danışman: Asst. Prof. Dr. Adil USTURALI

Tarih: Kasım / 2023

Sayfa: 98

Halk, egemenlik yetkisini belirli dönemlerde seçilmiş siyasi partilere ve bu partilerin belirlediği vekiller aracılığıyla kullanır. Halkın verdiği gücün, parti tarafından temsil edildiği gözlemlenmektedir. Bu durum, partilerin halka karşı sorumluluklarını beraberinde getirir. Sistemin kusursuz bir şekilde işlemesi için partilerin, vekiller üzerinde disiplin hakkına sahip olmaları gerekmektedir. Bu sayede, üyelerin parti kararlarına aykırı davranmalarının önüne geçilmeye çalışılır. Ancak, bu sistematik düzenin kusurları zaman zaman ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, 1 Mart Tezkeresi vakasında, parti genel kararına aykırı bir şekilde hareket edilerek kararın önemli bir sayıda ret oyu alması dikkat çekicidir. Bu çalışmada, vekillerin partilerinin genel kararına aykırı karar almalarının nedenleri incelenecek ve iktidarın ve parlamenter sistemin gücüne rağmen tezkerenin reddedilmesinin gerekçeleri ortaya konacaktır. Çalışma, dönemin iktidar partisi AK Parti içindeki çatlamayı açıklamayı hedefleyerek, vekilleri etkileyen unsurları irdelleyecektir. Halkın tutumu, kamuoyu baskısı ve muhalefet partisi olan CHP'nin tutumları gibi faktörler de vekillerin kararları üzerinde etkili olmuştur. Bu vaka, Türkiye'deki demokratik sistemin işleyişine dair bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler:Demokrasi, Siyasi Partiler, Parlamenter Sistem, Parti İçi Demokrasi, Siyasi Parti Disiplinleri, 1 Mart Tezkeresi.

ABSTRACT

THE PERCEPTION OF THE BREAKTHROUGH CREATED BY THE 1 MARCH DECISION IN TURKEY

PEKYEN, Bihter

M.A., Political Science and International Relations, Altınbaş University

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Adil USTURALI

Date: November / 2023

Page:98

The public exercises its authority at specific intervals through elected political parties and the representatives designated by these parties. It is observed that the power granted by the people is represented by the party. This situation entails responsibilities of the parties towards the public. For the flawless functioning of the system, it is essential for parties to have disciplinary authority over their representatives. Thus, efforts are made to prevent members from acting contrary to party decisions. However, the flaws in this systematic order may occasionally surface. For instance, in the case of the 1st of March Resolution, it is noteworthy that the decision was rejected by a significant number of votes in defiance of the party's general decision. In this study, the reasons behind representatives making decisions contrary to their parties' general decisions will be examined. The justifications for the rejection of the resolution, despite the power of the government and the parliamentary system, will be elucidated. The study aims to elucidate the internal rift within the ruling AK Party during that period by exploring the factors influencing representatives. Factors such as public sentiment, public pressure, and the attitudes of the opposition party, the CHP, have also played a significant role in the decisions of the representatives. This case serves as an example of the functioning of the democratic system in Turkey.

Keywords: Democracy, Political Parties, Parliamentary System, Intra- Party Democracy, Political Party Disciplines, 1 March Memorandum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. DEMOKRASİ IŞIĞINDA SİYASETE MÜDAHALE VE SİYASİ PARTİLER	7
2.1 DEMOKRASİ UNSURU	7
2.2 TÜRKİYE’DE Kİ DEMOKRATİK YAPI SENTEZİ.....	8
2.2.1 Temsili Demokrasi	9
2.2.2 Çoğulcu Demokrasi Anlayışı	10
2.2.3 Kuvvetler Ayrılığı	11
2.2.3.1 Parlamenter sistem.....	12
2.3 TÜRKİYE’DE Kİ SEÇİM SİSTEMİ	14
2.4 SİYASİ PARTİLERİN DOĞUŞU.....	15
2.5 SİYASİ PARTİ UNSURLARI	16
2.6 SİYASİ PARTİLERDE ÜYE-ÖRGÜT ARGÜMANI.....	17
3. TÜRKİYE’DEKİ SİYASİ PARTİ DİSİPLİNİ.....	18
3.1 SİYASİ PARTİ DİSİPLİNİ	18
3.2 PARTİ İÇİ DEMOKRASİ KAVRAMI.....	19
3.3 PARTİ İÇİ DİSİPLİN VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ ARASINDAKİ TEMEL FARK.....	20
3.3.1 Parti İçi Disiplinde ‘Üye’ Figürü	21
3.3.2 Parti İçi Demokraside ‘Parti’ Figürü	22
3.4 PARTİ İÇİ TUTARLILIK.....	22

3.5 SİYASİ PARTİLERİN DİSİPLİN KAPSAMINDA AYRIŞTIRILMASI.....	23
3.5.1 Serbest Partiler	23
3.5.2 Disiplinli Partiler	25
3.6 SİYASİ PARTİ DİSİPLİNİNDE YAPTIRIMLAR	25
3.7 PARTİ GRUP YÖNETMELİĞİNDEKİ İÇ DİSİPLİN ANLAYIŞI.....	27
3.8 PARTİ İÇİ DİSİPLİNİN KAMUOYU VE BASKI GRUPLARI TARAFINDAN GEREKLİLİĞİ	28
3.9 PARLAMENTER SİSTEMİN SİYASİ PARTİ DİSİPLİNİNE ETKİLERİ.....	30
4. 1 MART TEZKERESİ’NİN TÜRKİYE’DEKİ DEMOKRASİ ANLAYIŞINA YAŞATTIĞI KIRILMA ALGISI.....	34
4.1 1 MART TEZKERESİNE HAZIRLIK	34
4.1.1 6 Şubat Tezkeresi	36
4.2 1 MART TEZKERESİ.....	38
4.3 1 MART TEZKERESİNİN MECLİSE YANSIMASI	40
4.3.1 1 Mart Tezkeresine Ret Edilmeli	41
4.3.2 1 Mart Tezkeresinin Kabul Edilmeli	42
4.3.3 1 Mart Tezkeresinin Oylama Sonuçları	43
4.4 MİLLETVEKİLLERİ 1 MART TEZKERE AÇIKLAMALARI.....	44
4.4.1 CHP Merkezli 1 Mart Tezkeresi Açıklaması	44
4.4.2 AKP Merkezli 1 Mart Tezkeresi Açıklaması	47
4.4.2.1 AKP içerisindeki kabul yanlı tutumlar	48
4.4.2.2 AKP içerisindeki ret yanlı tutumlar.....	49
4.5 ABDULLAH GÜL’ÜN 1 MART TEZKERESİ MÜCADELESİ	51
4.6 RECEP TAYYİP ERDOĞAN’IN 1 MART TEZKERESİ MÜCADELESİ.....	54
4.7 1 MART TEZKERESİNE BASIN TEPKİSİ	55
4.7.1 Liberal Gazetelerin 1 Mart Tezkeresini Yansıtmaya Şekilleri.....	57

4.7.2 Muhafazakâr Basında 1 Mart Tezkeresi.....	60
4.7.3 Dünya Kamuoyunun 1 Mart Tezkeresi Tutumu	61
4.8 1 MART TEZKERESİNE KARŞI HALKIN TUTUMU	63
4.9 DEMOKRASİ İŞİĞİNDA 1 MART TEZKERESİ DEĞERLENDİRMESİ	66
4.9.1 1 Mart Tezkeresi Çerçevesinde Temsili Demokrasi Olgusu.....	67
4.9.2 1 Mart Tezkeresi Üzerinden Siyasi Parti Anlayışı	69
4.9.3 Çoğulcu Demokrasi Anlayışında 1 Mart Tezkeresi Örneği	70
4.10 1 MART TEZKERESİNE GENEL BAKIŞ	71
5. SONUÇ	78
REFERANSLAR	83

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AKParti	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	:	Merkezi Haber Alma Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
ÇHD	:	Çağdaş Hukukçular Derneği
MGK	:	Milli Güvenlik Kurulu
NATO	:	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü(North Atlantic Treaty Organization)
Sn	:	Sayın
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Vb	:	Ve Benzeri

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, anayasal güvence altına alınmış olunan egemenlik yetkisinin kayıtsız şartsız millete ait olması ilkesi uyarınca demokratik unsurlarla yönetilen bir devlet olarak Türkiye cumhuriyetinin ana unsurları incelemeye tabi tutulup, demokrasilerde parti disiplini bakımından istisnai bir karar niteliği taşıyan 1 Mart Tezkeresi'nin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Önemli ana unsurlar temelden ele alınıp incelenmek istendiğinde anayasal yetki olarak Türk milletine atfedilmiş olunan kendi iradesi ile yönetime hakkının tanınmış olması demokratik ilkelerin zeminini oluşturur. Fakat şuan Dünyadaki birçok ülkede genel tutum birçok haklı sebebe dayanılarak tüm halkın bizzat ve doğrudan yönetime söz sahibi olmasının pek imkanı olamadığıdır. Türkiye'nin de bu durumun bir örneğini teşkil edip "temsili demokrasi" ilkesiyle hareket ettiği görülür. Temsili demokrasi ilkesiyle halk belirli dönemlerde seçtiği vekiller aracılığı ile yasama yetkisini kullanır. Bu şekilde kanun yapma, kaldırma ve değiştirme hakkına doğrudan müdahale edemeyip, dolaylı müdahalesi söz konusudur.

Çoğulculuk anlayışının ülkeye kattığı bir diğer fayda ise, toplum içinde kutuplaşmaların önüne geçmesidir. Buna göre modern toplumlar içinde birçok farklı dine, ırka ya da dile sahip unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurların bir arada, barış içerisinde ve kendilerini ülkeye ait hissederek aynı idealler etrafında yaşaması için öncelikle bütün bu unsurların temel hak ve özgürlüklere, ekonomik, sosyal ve siyasal haklara sahip olması gerekir. Bu açıdan çoğulculuk ilkesi bütün bu hakları güvence altına alan, ülkedeki farklı unsurlara kendisini gerçekleştirme imkanı sunan ve bu yönleriyle toplumsal barışa hizmet ederek kutuplaşmaların önüne geçen bir mahiyet taşımaktadır (Balık, 2016) .

Bir diğer önemli unsur ise halkın seçtiği vekillerin neye göre belirlendiğidir. Halkın yasama gücünü bizzat kullanmadığı gibi vekilleri tek tek seçmesi de mümkün değildir. Bu nokta da siyasi partilerin aktif rol oynadığı görülür. Her siyasi parti ideoloji birliğiyle oluşturulur. Bu durum sonucunda ise halk kendisine en yakın ideolojiye uygun partiyi seçip oy verir. Bu doğrultuda halkın seçmiş olduğu parti ağırlığında mecliste temsil olunup, yasama gücü kullanılır.

Parti ve halk arasındaki ilişkinin denetim mekanizması olan seçim sistemlerinin varlığı, parti üzerinde kontrol mekanizması oluşturup, yasama gücünün yetkisini bizzat parti himayesine bırakmaktan alıkoyar. Bu durumda parti bu yetkiyi kullanırken bir dahaki dönem seçilme ve iktidara gelme arzusuyla halk yanlısı tutum sergilemeye zorlar. Buradaki durumda parti içerisindeki disiplinin gerekliliğine dikkat çeker. Her siyasi partinin özellikle iktidara gelme isteğinde olan partilerin, sıkı bir ideoloji bağlılığı ve disiplinine ihtiyaç duyulduğuna şahitlik edilir. Halkın iradesi dışında bir durumun gerçekleşmesi siyasi partiyi iktidardan etme ihtimalini doğurur.

Siyasi partiler demokratik ilkelerin en önemli unsurunu oluştururken, siyasetin aktif yönlendirilmesine olanak tanıyıp, demokrasinin işlevselliğine de katkı sağlarlar. Siyasi partilerin olmadığı sistemlerde, seçimlerin varlığının da olamayacağı aynı şekilde, çoğulcu demokrasi anlayışının da sekteye uğrayacağı bilinir. Anlatılmak istenen siyasi partilerin, demokrasinin işlevselliği yönündeki önemidir.

Öneminin belirtilmesinin gerektiği bir diğer husus ise siyasi partilerin iç işleyişinin nasıl gerçekleştiğidir. Oy tercihinin temel belirleyicilerinden biri partilerin ideolojik tutumlarıdır. Tüm bu sistemin meclise yansması da önem arz eder. Bu durumda partinin üyeler üzerinde hakimiyetinin olması beklenir ve bu hakimiyet de parti içi disiplinle sağlanır. Parti içi disiplin, üyelerin partiden bağımsız hareket etmesinin önüne geçer. Aksi halde partiye olan güvenin sarsılması sonucu doğar, bu durumda partilerin hiç istemediği bir olaydır. Parti içi disiplin sağlanırken, üyelerin haklarının ihlal edilmemesi adına parti içi demokrasi üzerinde de durulur. Bu kavram üyelerin hiyerarşik baskının altında ezilmelerinin önüne geçilmiş olup, üyeyi koruma altına alan unsur niteliği taşır. Bu çalışmada, 1 Mart Tezkeresi ele alınarak parti içi demokrasi ve parti içi disiplin arasındaki ilişkiye de değinilip, 1 Mart Tezkeresini parti içerisindeki yansımalarına dikkat çekilip, parti içi demokrasi ve parti içi disiplin arasındaki ilişkinin tezkeredeki hali ele alınacaktır.

1 Mart Tezkeresi partiler bazında ele alındığında bir önemli konu ise, muhalefete olanak tanıyan hatta iktidara rağmen karşı durulan bir karar olmasıyla, birçok noktadan kırılma yaratmasıdır. Özellikle demokrasi açısından aynı zamanda muhalefete olanak tanınması ve halka temsili demokrasi dışında daha aktif siyaset yapabilme olanağı tanınmasıyla Türk siyasetinde kırılma yaratmıştır. Bu tezde anlatılmak istenen birçok noktadan alışılmışın dışında aslında birçok noktadan da olması gereken gibi bir süreç izlenmesi hatta sonuç

vermesidir. Süreç ve sonuçları bakımından incelendiğinde 1 Mart Tezkeresi'nin alışılmışın dışında bir karar olduğuna şahitlik edilecektir.

1 Mart Tezkeresine sebebiyet veren durum incelendiğinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ile Irak'a müdahalesine Türkiye'nin de dahil edilmek istenmesi ile başlayan ve Türkiye'ye birçok sorumluluk yükleyen bu kararın Türkiye'ye kabul ettirilmek istenmesi ile başladığı görülmektedir. ABD tarafından Irak'ın işgal edilmek istenmesi ve bu durumda Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyması ile Türkiye'nin bu durum karşısında alacağı tavır belirlenmeye çalışılmıştır. ABD ile birçok görüşmeler gerçekleştirilip, iyi ilişkiler içerisinde olunan ABD, bir müttefik olarak kaybedilmek istenmemektedir. Aynı zamanda ABD tarafından birçok hibe ve yardımların vaadi alınmıştır. Fakat diğer taraf da Müslüman komşu ülke olan Irak'a karşı yapılacak olan bu işgalin vicdani ve etik olmadığı düşüncesi ABD yanlı bir tavır sergilemenin önüne geçmiştir. Sadece bu nokta ile de kalmayıp, ABD'ne duyulan güvenin tam olmaması ve 1 Mart Tezkeresinin getireceği ağır sorumluluklar düşünüldüğünde tezkerenin kabul edilmesi riskli bir hal almıştır.

1 Mart Tezkeresinin içeriğine bakıldığında ise; *“Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a gönderilmesine; etkili bir caydırıcılığın sürdürülmesi amacıyla Kuzey Irak'ta bulunacak bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına ve muhtemel bir askeri harekât çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanmaları için gerekli düzenlemelerin Hükümet tarafından yapılmasına, Anayasanın 92'nci maddesi uyarınca 6 ay süreyle izin verilmesi istendi. Tezkerede, en fazla 62 bin yabancı askeri personelin 6 ay süreyle Türkiye'de bulunması öngörülmüyordu. Yabancı kuvvetlerin hava unsurları 255 uçak ve 65 helikopteri aşamayacaktı”* (Türkmen, 2021).

Tezkerenin içeriği incelendiğinde Türkiye açısından ağır sorumlulukların üstlenilmesinin istendiği görülmüyordu. Tüm bu sorumluluklar altında verilecek kararın önemi de artmaktaydı. Tezkerenin akıbeti meclis içerisinde aynı zamanda meclis dışında hatta ülke dışında bile çok konuşulur olmuştu. Meclis içerisindeki duruma bakıldığında dönemin iktidar kanadında Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) varlığı, muhalefet kanadında da ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bulunmaktaydı.

AK Parti oluşumunun çok yeni evresinde hatta iktidara gelmesinden çok kısa bir süre sonra 1 Mart Tezkeresi gibi ağır bir sınava tabi tutulmuştu. 1 Mart Tezkeresi AK Parti içerisinde de kırılmaya sebebiyet vermiş hatta bahsedildiği üzere parti disiplinine de aykırı tutum içerisine girildiğine şahitlik edilmişti. AK Parti genel başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan, 1 Mart Tezkeresi'nin kabul edilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Yapılan açıklamalara bakıldığında ise üyelere bu doğrultuda oy kullanmaları gerektiğini belirtiyordu. Ancak, birçok sorumluluk doğuran ve vicdani olarak da ağır hükümlükler içeren bu karar, tüm AK Partili üyeler için farklı görüşler etrafında toplanmalarına sebep oldu.

Muhalefet kanadında ise 1 Mart Tezkeresine karşı tavrın net bir şekilde tezkereye karşı “hayır” olacağı belirtiliyordu. Dönemin CHP genel başkanı Deniz Baykal’ın yaptığı açıklamalar incelendiğinde, Parti genel kararıyla ve oy birliğiyle aldıkları kararın hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini ve parti tarafından ret şeklinde oy kullanılacağını açık bir şekilde belirtilmişti. Bu süreçte CHP'nin üstlendiği bir diğer görev ise AK Partiyi kararın reddedilmesi yönünde ikna etmektir.

Meclis içerisindeki 1 Mart Tezkeresine karşı tutum bu şekilde iken tezkeresinin meclis dışında da çok ses getirdiğine şahitlik edildi. Halk 1 Mart Tezkeresinin meclisten geçmesini istemiyordu. Bu yüzden her kesimde kişiler bir araya gelip tek bir amaç için harekete geçtikleri görüldü. Çeşitli görüşlerden kişi, grup, sivil toplum örgütü ve dernek gibi yapılanmalar bir araya gelerek "savaşa hayır", "ABD hayır", "Irak'ın savunmasız bırakılmasına hayır" çağrıları yapıyorlardı. Bu bağlamda çeşitli mitingler düzenleniyor, toplantılar yapılıyor, basın açıklamalarında bulunuluyordu(Ünlüce, 2003).

Kamuoyunun da bu dönemde aktif rol üstlendiğine şahitlik edildi. Her gazete kendi ideolojik görüşleri doğrultusunda manşetlerinde konuya yer vermekteydi. Sadece Türkiye içerisindeki yayın organlarının değil diğer ülkelerde Türkiye’de vereceği karara karşı haberler yapıyor, hatta halkın tutumunu belirlemek için anketler düzenleyip araştırmalar yapmaktaydılar.

Genel tabloya bakıldığında 1 Mart Tezkeresi meclis dışında da çok ses getiren halkın aktif bir şekilde meclis kararına etki etmeye çalıştığı, Dünya genelinde de; Türkiye’de alınacak olunan kararın çok konuşulduğu ve parti içerisinde de kırılmalara sebep olan bir karardı. Tüm bu tavırlar altında meclisin 1 Mart Tezkeresi’nin oylama sonucu incelendiğinde:

Kapalı oturumla gerçekleştirilen 1 Mart Tezkeresi'nin sonuçları, 533 milletvekilinin katılımıyla belirlendi. Oylama sonuçları şu şekildeydi: 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oy. Çıkan sonuçta kabul sayısının ret sayısından fazla olması, tezkerenin kabul edildiği zannı yarattığı halde, sonucun öyle olmadığı görüldü ve Anayasanın 96. maddesinde belirtildiği gibi meclisin karar nisabının salt çoğunluk olduğu dikkate alındığında karar reddedildi. 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesi Türkiye devleti açısından önemli bir karardı. İktidara rağmen alınmış olan bu karar birçok noktadan Türkiye'deki algının değişmesine sebebiyet verdiği gözlemlendi.

1 Mart Tezkeresi alışılmışın dışında bir sürece örnek teşkil ettiği için tez konusu olarak belirlenmiştir. Özellikle devletin yasama gücünü kullanırken meclisin alışıldık bir karar alma sürecini takip ettiği görülür. Genel tablo halk tarafından siyasi ideolojilerine uygun olarak iktidara gelecek olan parti belirlenir. Partilerde yetkilerini aracısı olarak vekilleri tarafından kullanırlar. Halkın yetkisini devrettiğine daha sonrasında depolitizasyon yanlı tavır ile hareket ettiğine şahitlik edilir. Bura da anlatılmak istenen nokta halkın seçimler dışında siyasetten uzak tutulmak istenmesidir. Partilerinde vekilleri üzerinde güçlü bir yetkisi mevcuttur. Özellikle yönetim şekli parlamenter devlet sistemi olan ülkelerde bu durum daha net bir şekilde anlaşılır. Bu mekanizmada parti içi disiplini doğurur. 1 Mart Tezkeresinde ise durum daha farklı gelişip, halkın yasama gücüne müdahalesi için birtakım eylemlerde bulunulduğuna şahitlik ediliyor. Birçok kişi ve kesimin meclis kararını etkilemek adına faaliyetlerde bulunulduğu görülmüştür.

Bir diğer kırılma noktası ise bu kararın iktidara rağmen alınmış bir karar olmasıdır. Alışıldık süreç yasama gücünün ağırlığı iktidar elinde iken, iktidarın genel tavrında tezkerenin kabul edilmesi yönünde olmasına karşın, bu kararın alınması aynı şekilde, parti içi disiplinde de sapmanın gerçekleştiğini kanıtlar. Tezkerenin reddedilmesi AK Parti içindeki disiplinin sağlanmadığını, kendi içindeki sapma sonucu reddedildiğini gösterir. Buradaki bir diğer önemli nokta ise, parti içi demokrasi unsurunun, parti içi disiplin unsurundan daha ağır bastığının kanıtıdır.

Bu karar muhalefetteki partiye, muhalif olma gücünün tanındığı bir karar olarak da görülebilir. CHP tarafından yapılan açıklamalarda kararın reddedilmesi gerektiği ve bunun için çabalandığı dile getirilmiştir. Tek partili sistemin olduğu bir dönemde tezkere söz konusu olsaydı şüphesiz ki kararın meclisten geçeceği konusunda kesinlik olurdu. 1 Mart

Tezkeresi ile muhalefesinde varlığının gerekli olduğu ve 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesi ile de muhalefet unsurun önemi görölmüştür.

Tezin genel amacı ise iktidara rağmen meclis tarafından reddedilen bir karar olması ve beklenenin aksi bir tabloyla sonuçlanmasının sebeplerini ortaya koymaktadır. 1 Mart Tezkeresinin nedenleri sonuçları ve sonucunun doğurduğu kırılma olgusu üzerinde incelemeler tamamlanmış olup, benzerine nadir rastlanan bu kararın tüm noktaları yapılan birçok incelemeyle aydınlatılıp literatürde benzersiz olan bir çalışmanın ortaya konması amaçlanmaktadır.

2. DEMOKRASİ İŞİĞINDA SİYASETE MÜDAHALE VE SİYASİ PARTİLER

2.1 DEMOKRASİ UNSURU

Halkın devlet üzerindeki gücünü temsil eden demokrasi olgusu, yaşanılan topraklardaki hakimiyeti ve hakların kullanım yetkisini içerir. Demokrasi sözcüğünün kökenlerine bakıldığında, "demos" halk, "kratos" egemenlik anlamına gelir. Bu da halkın egemenliğine dayalı genel bir yetkiden bahsedildiğini gösterir. Halkın yönetime çeşitli yollarla müdahale etmesi de demokrasinin bir parçası olarak görülür.

Demokrasinin doğuşu Atina'da gerçekleşmiş olup, aynı zamanda 2500 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Demokrasi kavramı üzerinde birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen halen tutarlı bir zemine oturtulabilmiş değildir (Özdemir, Şimşek, & Aktaş, 2006). Farklı görüşler çerçevesinde değerlendirilen demokrasi, James Burnham tarafından da şu şekilde ifade edilmiştir: “Eğer çoğu kimsenin, sözlük yazarları da dahil olmak üzere, demokrasi için verdikleri sözcük tanımları değil, onların bu sözcüğü zamanımızın olaylarına uygularken ne biçimde kullandıklarını incelersek, sözcüğün kendi kendine yönetimle hiçbir ilgisinin bulunmadığını görürüz” (Sartori, 2014). Bu da demokrasinin zaman ve şartlara göre şekil aldığını ve genel bir tanımın yapılamadığını göstermektedir.

Demokrasinin bir sonucu olarak hürriyetin doğduğu düşüncesi de bulunmaktadır. İnsanların kendi özgür iradeleriyle, sahip oldukları hakları kullanma imkanına sahip oldukları sistemli bir düzen olarak da tanımlanmaktadır.

Demokrasi, varlığının temelinde birçok kavramı barındırır ve vazgeçilmez unsurları içerir. Bu doğrultuda, dünyaya yeni bir düzen getirilir ve demokrasinin ilkelerine göre hareket edilmeye başlanır. Demokrasinin beraberinde getirdiği unsurları incelendiğinde; devletin Cumhuriyet şeklinde olması, çok partili hayata geçiş, kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde yasama, yürütme ve yargının ayrılması, temel hak ve özgürlüklerin anayasa tarafından sıkı bir şekilde korunması, bağımsız ve tarafsız bir yargı organının oluşturulması, demokrasinin siyasi anlamda gerektirdiği unsurlardır (Anıl, 2006).

Demokratik sistemin temel özelliklerini belirlerken göz önünde bulundurulması gereken faktörler incelendiğinde, çok partili sistemin varlığı, muhalefete iktidar olabilme fırsatının

tanınması, vatandaşlara seçme ve seçilme hakkının sağlanması, düşünce ve kanaat özgürlüğü, sivil toplum kuruluşlarının etkin olabilmesine olanak tanınması, eşitlik, milli egemenliğin halka ait olması ve çoğulcu demokrasi anlayışının bu sistemin temel unsurları arasında yer aldığı bilinmektedir.

Birçok önemli düşünürün demokrasiyi desteklediği, bu unsuru çeşitli noktalardan ele aldığı ve geliştirerek hak, eşitlik, özgürlük ve birey-toplum ilişkisi içinde bütünleştirdiği görülmektedir. Günümüzde, belirli bir çerçeveye oturtulmuş bir demokrasi anlayışıyla hareket edildiği varsayılarak, demokrasi kavramının Türkiye bağlamında incelenmesi, Türkiye'deki demokrasi anlayışının anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

2.2 TÜRKİYE'DEKİ DEMOKRATİK YAPI SENTEZİ

Türkiye'deki demokratik yapı ve içinde bulunduğu bileşenlerin nasıl bir bütün oluşturduğu sentezlenerek incelenecektir. Bu çerçevede, Türkiye'deki demokratik yapının ayrıştırılması, siyasi partiler ve siyasi parti disiplininin Türkiye'deki demokrasi anlayışı üzerindeki etkisinin anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Bu durumun sonucunda, yapısal olarak nasıl işlev gösterdiği anlaşılacak ve ayrıntılı bir bakış açısı sunarak konunun daha net bir şekilde anlaşılmasına ve açıklığa kavuşturulmasına yardımcı olacaktır.

Demokrasinin Türkiye'deki bağlarını ana başlıklarıyla incelemek istendiğinde, öncelikle egemenliğin kullanılması bağlamında demokrasi türünün Türkiye'deki gücünün "temsili demokrasi" olarak belirlendiği görülür. Egemenlik, halka aittir ve bu gücün nasıl kullanılacağı, demokrasi unsuru altında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma, halkın egemenlik gücünü bizzat mı yoksa temsilciler aracılığıyla mı kullanacağı ayrımını içermektedir.

Bir diğer demokratik ayrım; demokrasi anlayışı bağlamında incelenmesidir. Demokrasi içerisinde birçok anlayış barındırıp temeline indirildiğinde ise eşitlik ilkesi doğrultusunda tüm bireylerin haklarının savunulduğu bir sistemin oluşturulması hedeflenmiştir. Birey-toplum ikileminde çıkarların çatışması sonucu demokrasinin işlevselliğinde ayrıma gidildiği bir yola girilir. Bu yolda demokrasi anlayışının Türkiye'deki yansıması "çoğulcu demokrasi anlayışı" ile hareket edildiği yönündedir.

Son olarak, demokratik devlet unsurları içinde hükümet tasnifinin ele alınıp incelenmesi ve sonuç olarak da yasama ve yürütme organlarının birbirleriyle olan ilişkilerini belirleyen sisteme göre Türkiye'deki "kuvvetler ayrılığı sistemi" üzerinde durulacaktır.

2.2.1 Temsili Demokrasi

Temsili demokrasinin ortaya çıkışı, 18.yüzyıldan önce Amerika ve Fransız devrimleri, İngiliz geleneğinin gayretlerini devam ettirerek büyük ülkelerde uygulanabilecek yeni bir demokrasi biçimi oluşturmuşlardır. Halkın tümü yönetime kişisel olarak katılmadıklarından, aralarında temsilciler seçerek parlamentoya göndermeleri temsili demokrasiyi meydana getirmiştir (Güvenç, 2021). Demokrasinin temsili bir mahiyet kazanmasında parlamento devrimlerinin önemli bir yeri bulunur. (Özkan, 2020).

Temsili demokrasi belirli bir toprak parçasında yaşayan insanların egemenlik haklarını doğrudan değil de seçtiği temsilciler aracılığıyla kullandığı uygulamadır. (Hopyar, 2016).Halka ait olan egemenlik yetkisinin, halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla kullanılması temsili demokrasi sisteminin göstergesidir. Halk ile temsilciler arasında vekalet ilişkisi oluşup; temsilciler, halktan aldıkları yetkiyle kanun yapma, değiştirme ve kabul etme gibi yasamanın gücüyle hareket ederler. Seçmenle temsilci arasındaki vekalet anlayışı sistematik bir seçim düzeniyle bağlanır (Aliefendioğlu, 2005).

Montesquieu, temsili demokrasinin mecburiyetini ileri sürmüştür. Çünkü halk, ortaya konulan problemleri tüm yönleriyle irdeleyemez. Ayrıca halk kendi kendine karar veremez. Ancak halk siyasi işlerle uğraşacak tecrübeli ve bilgili insanları seçebilir. Seçilecek kişiler birçok mesele hakkında bilgi sahibi olabilir ve bu seçilecek kişiler bu meseleler hakkında tartışabilirler. Buna karşılık halk doğrudan demokrasi uygulamasında görüldüğü üzere her zaman karar verici olarak hazır olmayabilir (Yıldırım S. N., 2019).

Temsili demokrasinin bir zorunluluklar ve pratik gereksinimler sonucu şekillenmiş bir uygulamalar manzumesi olduğu hatırlanmalıdır(Eser & Taylan, 2016).Siyasal kararları belirleyenleri ve toplumu yönetenleri seçebilme anlamında bu demokrasi modeli meşrudur. Çünkü siyasal iktidar toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir. Seçimle iş başına gelen iktidarın meşru olmadığı düşüncesi gerçekçi bir bakış açısını yansıtmaz. Ancak siyasal iktidarın aldığı kararların meşruluğu her zaman tartışılabilir (Sabancılar Eren & Özden, 2014).

Temsili demokrasi, demokrasinin sınırlı ve dolaylı bir biçimini ifade etmektedir. Temsili demokrasinin sınırlılığı, halkın karar alma sürecine düzenli aralıklarla yapılan seçimlerle dahil olmasından kaynaklanırken, dolaylılığı ise halkın iktidarı ve yönetimi direkt olarak kullanamaması ve kararların temsilciler aracılığıyla alınmasından kaynaklanmaktadır (Kılıç, 2021). Temsilciler aldıkları yetkileri tüm vatandaşlar adına kullanırken, halkın yasama faaliyetlerine bu denli az katılımının olması, temsili demokrasinin egemenliğin kullanılması açısından en istenmeyen fakat en çok kullanılan demokrasi türü olduğunu gösterir. Temsilin siyasal olarak kavramsallaştırması, hükümetin meşruiyetinin özgür ve düzenli yapılan seçimlerden ve sivil toplum ile siyasal toplum arasında iletişimsel bir akışın aktive edilmesinden geldiği düşüncesine dayanır (Karaoğlu, 2009).

2.2.2 Çoğulcu Demokrasi Anlayışı

Demokrasi, toplum-birey ilişkisinde her bireyin söz hakkı sahibi olması gerektiği inancına dayanan bir sistemdir. Bu anlayış, eşitlik temelinde yükselir ve çoğunluğun üstünlüğünü reddeder. Bu demokrasi anlayışına "çoğulcu demokrasi" denir. Çoğulcu demokrasi, iktidar üstünlüğünü dengeler ve muhalefete olanak tanır. Toplumun her kesimine söz hakkı sahibi olması gerektiğine inanır. Sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler ve dernekler özgürce hareket edebilir ve siyasi hayata katılabilir. Bu anlayış, depolitizasyon yanlısı bir tutum takınmaz, aksine aktif siyaset yanlısı bir tavır sergiler. Ayrıca, siyasal liberalizmin temelini oluşturur. Hiçbir düşüncenin diğerinden üstün olmadığını ispatlar, her düşüncenin özgürce açıklanabileceğini, özgürce örgütlenip iktidara gelme hakkının olduğunu savunur (Tanilli, 1993).

Çoğulcu demokrasi kuramı ilk ortaya çıktığında grup çoğulculuğuna odaklanılmıştır. Arthur Fisher Bentley ve David Bicknell Truman, Amerika Birleşik Devletleri siyasetini ele alarak grup çoğulculuğu üzerine araştırmalarını gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda, örgütlenmiş çıkarlar arasında iş birliği, uzlaşma ve çatışmayı temel alarak, tüm çıkar gruplarının varlığı kabul edilmiş ve grup çıkarları arasında denge sağlanması hedeflenmiştir (Schmidt, 2002).

Çoğunluğun yönetimi ilkesi biçimsel açıdan bakıldığında demokrasinin temel bir ilkesidir, ancak bu ilke tek başına demokrasinin gerçekleşmesinde yeterli değildir. Günümüzde çoğunluk ilkesinin tek başına demokratik rejimi demokratik olmayanlardan ayırmada

yetersiz olduğu ikna edici gerekçeler ileri sürölerek iddia edilebilir. Bu bağlamda çoğunluğun yönetimi demokratik karar alma sürecine işlerlik kazandırmaya yarayan bir araçtır (Hakyemez, 2003).

Bireylerin özgürlüğü esasına dayanan bu yaklaşım, toplumdaki birçok kesimin daha özgür davranmasına olanak sağlar. Temel bazı haklar, örneğin örgütlenme özgürlüğü, daha fazla önemsenir ve bireylerin daha rahat hareket etmeleri sağlanır.

Siyasi partilerin demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak görülmesi, dernek kurma hakkının izne bağlı olmaması, işçilere ve kamu görevlilerine sendika kurma hakkı verilmesi, aynı zamanda işçilere toplu sözleşme ve grev hakkı tanınması, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının mahkeme kararı olmaksızın görevden alınmamaları ve organlarını kendi üyeleri tarafından seçebilme özgürlüğü tanınmaları; çoğulcu demokrasi anlayışıyla hareket edilmesine olanak tanır. Bu durum, her kesimden ve her düşünceden insanın söz hakkına sahip olması ve bunun hayata geçirilmesi için bir yol açılmasına olanak tanımıştır.

Bireylerin, siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının, derneklerin ve birçok kesimin önü açılıp sadece iktidarın değil, her kesimin egemenliğini koşulsuz ve şartsız bir şekilde kullanabileceği bir olgu haline dönüştürmeleri istenir.

Birçok kişinin fikrine dayanan yönetim anlayışının, doğruyu bulmadaki en etkin yol olduğu anlaşılmaktadır. Hakların eşit kullanımı ve her kesimin söz sahibi olması kapsamında çoğulcu demokrasi anlayışı benimsenmelidir. Aynı şekilde, toplumun huzuru ve vatandaşların mutluluğu ilkesi de, tüm vatandaşların yönetimde söz sahibi olabileceği hakların varlığından geçer. Bu durumun sağlanmasındaki en etkili araç da çoğulcu demokrasi anlayışıdır.

2.2.3 Kuvvetler Ayrılığı Sistemi

Yasama ve yürütme organlarının birbirleriyle olan karşılıklı ilişkilerini belirler. Aralarındaki ilişkiye göre isimlendirilip, 1 Mart Tezkeresi döneminde yumuşak kuvvetler ayrılığının vuku bulduğu ve işlevsel hale geldiği bilinmektedir. Türkiye devleti o dönemde yasamanın yürütmeye, yürütmenin yasamaya yumuşak bir şekilde müdahale ettiği "parlamentar sistem" ile yönetilmekteydi.

John Locke, kuvvetler ayrılığını bir özgürlük düşüncesi olarak gündeme getiren ve iktidarı sınırlamak amacıyla bölümleyen ilk düşünürdür. Kuvvetler ayrılığı düşüncesi ile sınırlı iktidarın kurulabileceğini ve monarşik yönetimin yerine parlamenter yönetimi geçerli kılmak amacıyla devleti, yasama, yürütme ve federatif kuvvetlerden oluşan bir ayrıma dayandırmıştır. Montesquieu ile birlikte kuvvetler ayrılığı düşüncesi, anayasal iktidarı kurumsallaştırma yolundaki arayışlar sırasında geliştirilmiş bir kuram olarak görülür. Siyasal iktidarın kullanımının paylaşılmasının bir aracı olan erklerin ayrılığı aslında modern anayasacılık anlayışının da temelini oluşturur (Çubukçu, 2015). Devletin geniş faaliyetleri arasında en önemlilerini ayıran Montesquieu bunların aynı elde toplanmasının tehlikelerini belirterek kuvvetler ayrılığı prensibini ortaya koymuştur (Akyılmaz, 1995).

Locke; yürütmeyi, yasamaya karşı sorumlu kılmış ve istenirse yasama tarafından görevinden edilebileceğini kabul etmiştir. Ancak sürekli toplantı halinde olmayan bir yasama organının bu denetimi nasıl ve hangi araçlarla yapacağını açıklamaz. Buna karşılık yürütmenin yasama üzerinde denetimini kabul etmediğini yazmasına rağmen, yürütmeye yasama karşısında etkili enstrümanlar sağlamıştır (Çaldıran, 2023).

2.2.3.1 Parlamenter sistem

Kuvvetler ayrılığının bir sonucu olarak, yasama ve yürütme organlarının birbirinden yumuşak ve dengeli bir şekilde ayrılmasına parlamenter sistem denir. Parlamenter sistem, devletin en önemli iki organının birbirlerine etkilerini gösterir. Bu sistemde, yasama ve yürütme organları birbirlerini denetleyebilir; gerektiği noktalarda ve şartlarda birbirlerinin görevlerine son verebilme yetkisine sahiptirler. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1980'lere kadar demokratik ülkelerde en yaygın olarak kullanılan sistem olmuştur (Turhan, 2005).

Mehmet Turhan'ın analizine göre, parlamenter sistem üç temel özellikte açıklanır. İlk olarak, hükümetin yasama organındaki çoğunluk tarafından güvenoyu alması gelir. İkinci unsur ise, eğer hükümet yasamanın güvenini kaybederse istifa etmesi gerektiği veya yasama organını feshedip halkın kararına başvuracağıdır. Üçüncü olarak, seçim sonucunda hükümet parlamentodaki çoğunluğu sağlayamazsa görevden ayrılıp, yeni bir hükümetin kurulmasına izin vermelidir (Turhan, 2005).

Parlamenter sistem, "özgürlükçü" ve "çoğulcu" demokrasi anlayışına bağlı olan bir sistemdir (Turhan, 2005). Demokratik bir hükümet modeli olarak örnek teşkil eder. Halk

tarafından seçilen bir yasama kanadı bulunur ve parlamentoyu halkın belirlediği vekiller temsil eder. Yürütme organı ise iki bölümlü bir yapıya sahiptir. Bir tarafta devlet başkanı, diğer tarafta ise hükümet yer alır. Dolayısıyla parlamenter sistemde yürütme düalist bir yapıdadır.

Devlet Başkanı, yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturur. Siyasal, hukuki ve cezai anlamda herhangi bir sorumluluğu olmamasına rağmen, sahip olduğu yetkilerin büyük çoğunluğunun sembolik olduğu bilinir. Devlet Başkanının bir diğer özelliği ise halk ya da meclis tarafından seçilebilmesidir.

Parlamenter sistem konusundaki Türkçe literatürde rejimin dört özelliği bulunduğu dair genel bir kanı bulunmaktadır. Bunlar; yürütmenin çift başlı olması, devlet başkanının siyasal açıdan sorumsuz olması, bakanlar kurulunun yasama organı karşısında siyasî sorumluluk taşıması ve yürütmenin yasamayı feshetme yetkisine sahip olması şeklinde sıralanmaktadır (Çağlar, 2017).

Türkiye özelinde bakıldığında, parlamenter sistemin 1961 yılında uygulanmaya başlandığı ve 2007 değişikliğine kadar Devlet Başkanının meclis içerisinde seçildiği görülmüştür. Devlet Başkanının halk tarafından seçilmesi, doktrinde parlamenter sistemin sapması olarak da algılanabilir. Aynı zamanda, Devlet Başkanının görevlerinden biri de Başbakanı seçme yetkisinin kendisine ait olmasıdır.

Yürütmenin bir diğer kanadında yer alan hükümet, meclis içerisinde doğar. Bu durum, hükümeti siyasi anlamda yasamaya karşı sorumlu kılar. Bu nedenle meclis, hükümeti çeşitli yollarla denetleyebilir ve siyasi sorumluluk gereği görevlerine son verebilir. Parlamenter sistem, yapısı gereği yumuşak bir ayrılığa tabi olduğundan, bir kişi aynı anda yasamada ve yürütmede görev alabilir.

Temsili demokrasi kurumlarını ele aldığımızda siyasi partilerin en çok etkiledikleri alanın, hükümet sistemleri arasında yumuşak kuvvetler ayrılığının bulunduğu parlamenter sistem olduğunu söyleyebiliriz. Yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter sistemde hükümetin, çoğunluğu sağlayan siyasi partinin sağ kolu, siyasi parti liderinin de cumhurbaşkanı tarafından otomatik olarak başbakan seçildiğini, bakanların da siyasi parti grubunun sıkı denetimi altında olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle disiplinli parti grupları, yasama-yürütme organlarının denk ve eşit kuvvetler ayrılığına bu sistemde son

verebilmektedirler. Yürütme organı zamanla lider siyasi parti grubunun uydusu halini alarak ters yönlü bir etkileşim ortaya çıkarmaktadır (Erdoğan, 2016).

18. yüzyılın ortalarında İngiltere’de ortaya çıkan bu sistem, 19. yüzyıla gelindiğinde ise Kıta Avrupa’sı ülkelerine de yayılmaya başlamıştır (Çağlar, 2017).Parlamenter sistem, İngiltere’de siyasi hayatta karşılaşılan zorlukların üstesinden gelinmeye çalışılırken mantığa ve gerçekliğe dayanan bir sistem olarak gelişmiştir (Demir, 2010).

Türkiye Cumhuriyeti ise 1961 yılından itibaren uyguladığı parlamenter sistemi 2017 referandumuyla sona erdirmiştir. Ayrıca Almanya, İspanya, İtalya, Danimarka, Yunanistan, Japonya gibi birçok ülkenin de parlamenter sistemle yönetildiği bilinmektedir.

2.3 TÜRKİYE’DEKİ SEÇİM SİSTEMİ

Ülkelerin demokratik yönetim sistemine geçiş yapabilmeleri için, belirli unsurlara ihtiyaçları vardır. Bu bağlamda, en önemli aracın seçimler olduğu ve seçimlerin hangi sistemlerle gerçekleştirildiği merak konusu olmuştur. Vatandaşların katılımıyla gerçekleşen seçim sistemlerinin daha sonra yasama meclisinde sandalyelere nasıl dağıtıldığı da merak edilmektedir. Bu bağlamda, 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun nispi temsil sistemini benimsediğini belirtmek gerekir. Nispi temsil sisteminin avantajı, temsilde adalet ilkesi doğrultusunda farklı siyasi görüşlerin parlamentoda temsil edilmesini sağlamak ve daha adil bir sistemi benimsemektir (Ekmen & Fırat, 2017).

Türkiye’de uygulanan nispi temsil sistemi sonucunda çok partili hayatın doğduğuna tanık olunmuştur. Sistemin ana işleyişi, seçime katılan her partinin parlamentoda temsil edilme olanağına sahip olmasıdır. Nispi seçim sistemi, siyasi partilerin meclise yansımaları oluşturarak parlamento ile parti arasında bir bağ kurar. Nispi temsil sisteminin bir gerekliliği olarak, üyelerin tek tek seçimi değil, adayların seçilebilme olanağı partiden geçer; bu da siyasi parti disiplininin gerekli kılınmasını sağlar. Seçmenlerin seçtiği kişiler değil, partiler ve ideolojilere oy verilir (Turhan, 2005).

Demokratik düzenin sağlanması için, halkın kendilerini idare edecek kişileri seçme hakları mevcut olmalıdır. Bu durum bireylere özgürlük alanı tanıyarak, demokratik unsurların işlevselliğine olanak tanımış olur. Milli iradenin parlamentoya tam yansıtılabilmesi ve

halkın egemenlik yetkisini koşulsuz bir şekilde kendi iradesiyle kullanabilmesi doğrultusunda seçim sistemlerinin varlığı zorunlu bir unsurdur (Tuncay, 1996).

Seçim sistemlerinin partiler üzerindeki yansıması, her partinin ülke sorunlarına ve ülke yönetimine dair farklı görüşlere sahip olmasıdır. Bu durum, halka yansıtıldığında, halkın tercihlerini belirlediğı bir sisteme dayanır. Böylece halk, partiler arasındaki tercihin bilinçli bir şekilde yapar ve bu bağlamda halk ile parti arasındaki ilişki ideoloji gerçeğine dayanır. Halk, iktidara gelmesini istediğı partiyi destekler ve partinin iktidara geldikten sonra savunduğu ideolojiyle yönetmesini hedefler.

Siyasi partilerin savundukları ideolojilerden sapması sonucunda bir sonraki seçimlerde halkın tepkisine maruz kalır. Bu da iktidar olanağının yok olmasına sebep olur. Seçimlerin belirli aralıklarla tekrarlanması, üyelerin değil partilerin seçilmesi, ideolojileri doğrultusunda partilerin yönetilmesini zorunlu kılıp, bu noktada parti içi disiplinin de gerekliliğine dikkat çekmektedir.

2.4 SİYASİ PARTİLERİN DOğUŞU

Demokrasi kökenine bakıldığında uzun yıllar varlığına ihtiyaç duyan, dünya üzerindeki oluşumuna bakıldığında ise yeni bir yapılandırma olan siyasi partiler, iktidarı elde etmek amacıyla oluşturulmuş, sistematik bir yapıyla hareket eden örgütsel oluşumlardır. Çeşitli görüş açıları tarafından ele alınıp incelendiğinde ise, MaxWeber tarafından şöyle tanımlanmıştır: “Siyasi parti serbest seçim ve propaganda yardımı ile liderleri ile üyelerine iktidarı, dolayısı ile maddi, manevi imtiyazlar sağlayan teşkilatlı bir menfaat birliğidir” (Abadan, 1959). Benjamin Constant ise “bir parti, aynı siyasal doktrine inanan insanlar topluluğudur” demiştir (Duverger, 1974).

Varoluşlarının ilk yansımaları incelendiğinde, bu sistemlerin "İlk ağ Cumhuriyetini bölen hizipleri, Rönesans İtalya’sında bir komutanın etrafında toplanan orduları, devrim meclisleri üyelerinin bir araya getirdikleri kulüpleri ve anayasal monarşilerin mülkiyet esasına dayanan seçimlerini hazırlayan kmitelerin" varlığıyla yavaş yavaş doğma eğilimine girdiği, ancak henüz tam bir düzene geçemediği görülür (Duverger, 1974). Siyasi parti benzeri oluşumların temelleri Yunan ve Roma dönemlerinde atılmış, amaçları doğrultusunda birleşen örgütlü topluluklardan oluşmaktaydı. Ancak halen sağlam bir zemine yerleşememiş, kurallar çerçevesine oturtulamamış ve belirsiz bir şekilde

varlıklarını sürdürmekteydiler. Gelişen dünya düzeninde, insan haklarının önem kazanması, bireysel ve toplumsal hareketlenmelerin artması, 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan etkilerle siyasi partilere olan ihtiyaç giderek artmış, bu doğrultuda siyasi parti oluşumları yavaş yavaş başlamıştır.

18. yüzyılın sonlarına ve 19. yüzyılın başında, siyasi parti sistemleri oluşmaya başladı ve ilk siyasi partiler kurulmaya başlandı. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1795-1800 yıllarında oluşan Cumhuriyetçi Parti, kurulan ilk siyasi partiydi. Daha sonra, İngiltere'de 1877 yılında kurulan Ulusal Liberal Federasyonu ise ilk siyasi parti olarak tarihe geçti (Göktürk, 2016). Görüldüğü üzere, ilk partiler Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da ortaya çıkmıştı. 1930-1940 yılları arasında, siyasi parti araştırmalarının arttığı gözlemlendi. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsuru haline geldi ve 1950'lerden sonra Batı dışında da varlıklarını göstermeye başladılar. 1960'lı yıllara gelindiğinde, siyasi parti anlayışı daha da gelişti ve 1970'ler ile 1980'ler arasında dünya çapında yayıldı. Artık dünya, siyasi parti bilinciyle hareket etmeye başlamıştı.

Siyasi partilerin temel amacı belirli bir lideri ya da fikri savunarak hareket etmektir. Bu doğrultuda, bir amaç belirlenir ve bu amaç etrafında bir araya gelinir. Parti, iktidara gelme amacıyla belirli kurallar ve işleyişler benimser. Bu şekilde, siyasi partiler belirli hedefler doğrultusunda faaliyet gösterir ve toplumsal etkiler yaratır.

Siyasi partilerin oluşum sürecinde, siyasi parti anlayışına karşı değişik tutumlar sergilenmiştir. Başlangıçta, özellikle fikir ayrılıklarını içerdiği ve bölücü nitelikte olduğu gerekçesiyle hoş karşılanmamıştır. Aynı şekilde, monarşiyi sarsabileceği endişesiyle engellenmeye çalışılmıştır. Ancak zamanla, parlamentoların güç kazanması ve oy hakkının önem kazanmasıyla birlikte, siyasi partiler yavaş yavaş hayata geçmeye başlamıştır.

2.5 SİYASİ PARTİ UNSURLARI

Siyasi partiler, toplumsal, dinsel, ırksal gibi birçok noktada ele alınabilse de asıl unsurun insan ve ideoloji üzerine kurulduğu bilinmektedir. Çünkü üyesiz ve ideolojisiz bir parti varlığından söz etmek mümkün değildir (Tuncay, 1996).

İnsanlar sahip oldukları haklar doğrultusunda hareket alanı bulurlar. İktidarın hakları kısıtlama yolundaki faaliyetleri, halkın müdahalesini doğurur. Bu müdahale çeşitli yollarla

gerçekleşebilir; ancak asıl yol, siyasi partiler aracılığıyla belirli bir ideoloji etrafında savunma hakkının yaratılması sonucu meydana gelir. Bu durumda görüldüğü üzere, siyasi partiler bu unsurlardan var olur.

Ana hedef, demokratik unsurlarla, insan haklarına dayalı özgürlük ve eşitliğin temel alındığı bir sistemin oluşturulmasına olanak tanımaktır. Rejimi destekleyen halkın varlığı, partiye sahip çıkan üye ve ideolojik bağın varlığıyla ölçülür. Yanlış oluşumların parti tarafından desteklenmesi, demokratik ilkelerin ve seçimlerin bertaraf edilmesi, parti yapısını ve ülke çıkarlarının yok olmasına sebebiyet verebilir.

2.6 SİYASİ PARTİLERDE ÜYE- ÖRGÜT ARGÜMANI

Siyasi partilerin temeli üye ve örgüt yapısına dayanmaktadır. Üyelerin fikirlerini örgüt yapısında sentezlemek, oldukça zorlu bir süreçtir ve sistematik disiplin gerektirir. Örgüt içerisinde alınacak siyasal kararların temsili, üyeler aracılığıyla gerçekleştirilir ve her zaman tek bir karar noktasında toplanmaz; zaman zaman çatışmalar da yaşanabilir.

Alınacak siyasal kararlarda, üyelerin katılımı ve kararları oldukça önemlidir. Partinin temsil edilmesinde üyelere verilecek olan pay, parti içerisindeki çatışmaların boyutunu belirleyecektir. Bireylerin ayrı ayrı gruplarda karar vermeleri durumunda ortaya çıkabilecek problemler, örgüt yapısını sekteye uğratabilir. Bu nedenle çoğu zaman karar aşamasında, parti içi problemlerin ve çatışmanın önüne geçilmesi amacıyla tüm üyelerin kabul edebileceği bir karara varılmaya çalışılır. Parti içerisindeki karar alma mekanizmaları, genellikle oy çoğunluğu veya oy birliği ile gerçekleşebilir. Genel olarak tüm siyasi partilerin asıl amacı, tüm parti üyelerine "ortak karar alma mekanizmasını" işler hale getirmektir (Tuncay, 1996).

Üye-örgüt arasındaki sapmaların seçim sistemlerine de yansıtılabileceği bilinciyle, bütünlük ve işlevsellik ön planda tutulmaya çalışılır. Aksi takdirde, partiye olan güven halk içinde zedelenir ve parti içinde tutarsızlık ortaya çıkar, bu da partinin iktidara gelme şansını azaltır. Ancak bu süreçte üyenin dışlanması anlamına gelmez; aksine, ideolojik çıkarlar doğrultusunda bütüncül bir ortak hareket etme olanağı sağlanmaya çalışılır.

3. TÜRKİYE'DEKİ PARTİ DİSİPLİNİ

3.1 SİYASİ PARTİ DİSİPLİNİ

Siyasi partiler, demokrasinin işlevselliğini aktif hale getiren en kıymetli demokratik araçlardan biridir. Siyasi partilerin faaliyetlerini ve amaçlarını tam anlamıyla yerine getirebilmesinin en önemli koşullarından biri, parti içerisindeki disiplini sağlayabilmeleridir. Parti ideolojilerinin yerine getirilmesi, parti içerisindeki bütünlüğün sağlanması ve partinin istikrarlı bir istikamette ilerleyebilmesi için parti düzeni ve disiplini bozulmadan devam etmelidir.

Siyasi partilerin esas hedeflerine baktığımızda, genellikle geniş bir seçmen kitlesi tarafından benimsenmiş ve tüm çıkarların birleştirildiği bir parti programı etrafında bir araya gelmek ve faaliyetlerini sürdürmek istedikleri görülür (Özbudun, 1979). Bu noktada ana amaç, halkın genel kabulünü kazanarak seçmen desteğiyle iktidara ulaşma çabalarını sürdürmektir. Parti içi disiplin, seçmenlerin karar aşamasındaki partiye duyduğu güveni de doğrudan etkiler.

Parti disiplini kavramının temelinde bütünlük yatar. Parti üyelerinin, belirlenmiş olan parti ideolojilerine uygun hareket etmeleri beklenir. Bu bağlamda alınan kararların bizzat uygulanması, parti programına göre hareket edilmesi ve alınan kararların dışına çıkılmaması gerektiği inancıyla parti eylemleri gerçekleştirilir. Ayrıca, parti üyelerinden beklenen davranışlar belirlidir. Bunların en başında parti tüzüğüne aykırı hareket edilmemesi gelir. Bu durum, üyelerin özgürlüğüne müdahale olarak algılsa da istikrarlı parti anlayışının temel dayanağını oluşturur.

Parti kararları dışında farklı bir mekanizmaya başvurulduğunda, parti içi otoritenin zayıfladığı algısı oluşur. Bu durumda, halkın gözünde partiye olan güven sarsılır ve inanç kırılmasına sebep olur. Böylece parti istenilen performansı gösteremez ve seçmen kaybına uğrar. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçmek için parti içi disiplin sağlanmalı ve çeşitli yaptırımlarla aykırı davranışların önüne geçilmeye çalışılmalıdır.

Üyelerden beklenen tutum, partinin genel ideoloji ve düzenine uygun şekilde ortak hareket etme ilkesine karşı çıkmamaktır. Bu durumun gerekliliği şöyle ifade edilir: Siyasi parti üyelerinin özellikle hükümet ve milletvekilleri olarak bireysel kimliklerini bir kenara

birakıp, parti çatısı altında hareket etmeleridir. Bu durum, belirli yükümlülükleri kabul etme bilincini gerektirir. Bağımsızlık burada hem parti için hem de partili üyeler için belirli sınırlar içerisinde tanınmış olur.

3.2 PARTİ İÇİ DEMOKRASİ KAVRAMI

Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerde ki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması sürecine parti içi demokrasi denir (Kuş, 2010).

Parti içi demokrasi kavramı, partinin iç işleyişinin demokratik ilkeler temelinde oluşmasını ve bu çerçevede belirlenecek kuralların uygulanmasını amaçlar. Aynı zamanda siyasi parti üyelerini de koruma altına alan temel bir prensiptir. Bu kavram, parti içinde ortaya çıkabilecek herhangi bir antidemokratik tutumun önüne geçilmesini sağlar. Parti içi demokrasi, en genel ifadeyle demokratik kuralların parti içinde uygulanmasını hedefler (Küçük, 2014).

Suavi Tuncay'ın ifadesine göre, parti içi demokrasi kavramı şu şekilde açıklanmaktadır: "Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması sürecidir" (Tuncay, 1996). Bu tanıma göre, siyasi partilerin oluşturulması demokrasinin bir unsuru olarak kabul edilir ve bu partiler içinde demokratik bir yapı oluşturularak liderlerin, teşkilatın, organların ve adayların demokratik yollarla belirlenmesi sağlanır. Ayrıca, parti içi karar süreçleri tabandan tepeye doğru oluşturulur, oligarşik eğilimler ve baskılar ortadan kaldırılır. Bu şekilde, siyasi partilerin örgüt içi düzenlemeleri demokrasi prensiplerine uygun bir şekilde sınırlanır.

Bu durum kanunlar aracılığıyla düzeltilmiş olup, siyasi partiler kanunun 93. maddesinde bu konuya açıklık getirilmiştir: "Siyasi partilerin parti içi çalışmaları, parti yönetimi, denetimi; parti organları için yapılacak seçimler ile parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararları ve yapılan eylem ve işlemleri parti

tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz” (Siyasi Partiler Kanunu, 1983). Bu ifadeyle parti içi düzenlemelerin, parti tüzüğüne bağlı olduğu belirtilmiş ve partilere kendi işleyişlerini belirleme yetkisi tanınmıştır. Ancak, bu yetki mutlak veya sınırsız olarak tanımlanmamış, bunun yerine “eşitlik” ve “demokrasi” prensiplerine dayandırılarak herhangi bir demokratik olmayan uygulamanın önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Parti içi demokrasi unsuru, parti içerisinde oluşabilecek oligarşik yapılanmanın önüne geçmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu anlayış, parti içi disiplini sağlamak ve üyeler üzerindeki baskının sürdürülmesini hedefler. Ayrıca, üyelerin üzerindeki disiplin mekanizmasının demokrasi dışı eğilimlere yol açmasının önüne geçmeyi planlar.

Parti üyesi kavramı, sadece bireylerin üye sıfatıyla değil, aynı zamanda birey olarak da değerlendirilmesi bakımından kanunen eşitlik ve demokratik ilkeler çerçevesinde hareket etme olanağı tanır. Bu bağlamda, birçok yetkinin tüzük tarafından belirlenebileceği, ancak tüzüğün eşitlik ve demokrasi prensiplerine uygun olması gerektiği belirtilmiştir.

3.3 PARTİ İÇİ DİSİPLİN VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ ARASINDAKİ TEMEL FARK

Parti içi disiplin ve parti içi demokrasi, siyasi partilerin parti içerisindeki uygulamalarını, hem partiyi hem de üyeleri güvence altına alan önemli unsurlardır. Bu iki unsur arasında farklılıklar olmasına rağmen, birbirlerini etkiledikleri gözlemlenmektedir. Parti-üye ilişkisi içindeki taraf farkı, bu iki kavramı ayıran temel farkın kaynağı olarak belirlenir. Siyasi partiler kanununun 93. maddesinde partiye kendi işleyişini belirleme hakkı tanındığı, ancak alınacak kararların, çalışma şekilleri ve diğer birçok yetkinin parti tüzüğüne bırakıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, verilen bu yetkinin sınırlı olduğu unutulmamalıdır.

Bu kanun, partilere kendi tüzüklerini oluşturma konusunda sınırsız bir yetki verirken, bu yetkiyi kullanırken üye haklarının korunması şartını koymaktadır. Bu durumda, partilere geniş bir özgürlük tanınırken, aynı zamanda üye haklarının da göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda, kanunun temel vurgusu, partilerin kendi iç işleyişini belirleme özgürlüğünü sağlamakla birlikte, bu özgürlüğün üye haklarına saygılı bir şekilde kullanılması gerektiğidir.

Genel bir perspektiften bakıldığında, parti içi disiplin kavramının öncelikle parti çıkarlarını ve partinin geleceğini koruma amacını taşıdığı gözlemlenmektedir. Bu unsur, üyelerin belirli bir çerçeve içerisinde hareket etmelerini ve belirli kurallara uymalarını gerektirir. Parti içi disiplin, bir bakıma parti çıkarları için bir kısıtlama olarak algılanır.

Diğer yandan, parti içi demokrasi, üyelerin partinin iç işleyişine daha etkin bir şekilde katılmasına olanak tanır. Bu yaklaşım, üyelerin partiye karşı daha fazla koruma sağlar. Parti içi demokrasi, üyelerin görüşlerini ifade etmelerini, karar alma süreçlerine katılmalarını ve partinin politika oluşturma sürecinde etkin rol almalarını sağlar.

Sonuç olarak, parti içi disiplin ve parti içi demokrasi, farklı vurgulara sahip olup, partinin iç işleyişini etkiler. Parti içi disiplin, genellikle partinin istikrarını ve birliğini koruma amacını taşıırken, parti içi demokrasi, üyelerin daha aktif bir şekilde katılmasını teşvik eder ve üye haklarını korur. Bu iki kavram, bir denge oluşturarak partinin etkin bir şekilde çalışmasını sağlar.

3.3.1 Parti İçi Disiplinde “Üye” Figürü

Üyeler partiye katıldıkları andan itibaren, partinin değerlerine ve disiplinine bağlılık gösterirler. Bu durum, üyenin parti içinde belirli kurallara uyması ve partinin çıkarlarına hizmet etmesi anlamına gelir. Özellikle milletvekilleri ve hükümette görev alan aktif üyeler, partinin politikalarına uyum sağlamak zorundadırlar. Çünkü içsel bir çatışma veya anlaşmazlık, partinin dışarıya güvenilirliğini zedeler. Siyasi partiler için itibar, son derece kritik bir faktördür; bu itibarın zedelenmesi, seçimlerde başarıya ulaşma şansını azaltabilir ve halkın güvenini sarsabilir. Bu tür sorunları önlemek amacıyla, parti içi disiplin kuralları belirlenerek, üyelerin hareket etmeleri bu çerçevede düzenlenir.

Parti içi disiplin, üyelerin kararlarında mutlak bağımsız olmalarının önüne geçerek, parti ideolojileri ve kararları doğrultusunda hareket etmeleri gerektiği bilincini oluşturur. Parti tüzüğü ve yönetim kararları, üyelerin sınırlarını belirleyip, partiden kopuk hareket etmelerinin önüne geçer. İdeolojilerine inanarak halk tarafından benimsenmiş ve seçilmiş partilerin, üyelerinin disiplinsiz bir şekilde hareket etmesi halk açısından da istenen bir tutum değildir. Partiye olan inancı zedeler ve bunun yaptırımı da halk tarafından seçimlerde yansıtılarak gösterilir. Bu durumda partilerin en çok korktuğu sonuçtur. Bu sonuçla karşılaşmamak adına parti üyeleri üzerinde kontrol mekanizması oluşturarak,

bağımsız davranmalarının önünü geçilmek istenir. Önleyici yöntem olarak yaptırımların varlığı ve uygulanması, siyasi partili üyeler için parti kararlarına uyma zorunluluğunu teşkil etmektedir. Bu sebepten ötürü üyeler, yaptırım bilinciyle hareket ederek, parti sınırlarını zorlayacak davranışlara girmemeyi tercih ederler.

3.3.2 Parti İçi Demokraside “Parti” Figürü

Siyasi partiler kanunda parti içi disiplinle, partili üyeye partiden bağımsız hareket etmeme sorumluluğu yüklenirken, üyelerin haklarının korunması adına parti içi demokratik unsurların işlenmesi şartı koşulmuştur. Hukuken belirlenen kurallar çerçevesinde her üyenin eşit olacağı vurgulanmış olup, üyelere müdahale noktalarında demokrasi ilkelerine uygun davranılması gerekliliği belirtilmiştir.

Parti içi demokrasi ilkesi, üyeleri partiye karşı koruyucu bir rol oynadığından, hem partiye hem de üyelere karşı taahhüt edici bir tutum oluşturur. Bu nedenle, parti karar alma sürecinde tüm üyelerin en alt düzeyden en üst düzeye kadar işbirliği yapmalarının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Bu bağlamda, parti içindeki karar alma mekanizmalarının da önemi büyüktür. Aksi takdirde, oligarşik bir yapıya dönüşme riski vardır ki bu istenmeyen ve yanlış bir sonuçtur. Çünkü parti içindeki karar vericilerin otoriter bir şekilde karar alıp, bunu üyelere dayatarak onları bu doğrultuda hareket etmeye zorlamaları, parti içindeki demokratik ilkeye aykırı bir yaklaşımı yansıtır.

3.4 PARTİ İÇİ TUTARLILIK

Parti içi tutarlılık, parti üyeleri arasında ortak tutum ve davranış birliğini ifade eder. Bu, parti içinde, parti dışında ve mecliste tüm üyelerin aynı doğrultuda ilerlemesi anlamına gelir. Bu birliktelik olmadığında ise parti içi tutarsızlık ortaya çıkar ki, bu durum partiler için arzu edilen bir sonuç değildir.

Parti içi tutarlılık ile parti içi disiplin bazen karıştırılabilen kavramlardır. Ancak, parti içi tutarlılık, aynı ideolojik temellere, aynı amaçlara, aynı duygulara ve düşüncelere sahip olmayı içerirken, parti içi disiplin, daha fazla emir-komuta ve gerekliliklere dayalı bir yaklaşım benimser. Parti tutarlılığı daha şeffaf bir yapıya sahiptir. Temelde amaç birliğine

dayanır ve katı kurallarla çevrelenmez, ancak disiplin kavramı daha otoriter bir zemine dayanarak varlığını sürdürür (Özbudun, 1968).

Genel olarak, şöyle de düşünülebilir: Aynı amaç, çıkar veya hedefler etrafında bir araya gelmiş bireylerin serbestçe hareket etmeleri, tutarlılıklarını gösterirken, faaliyetlerini belirli kurallar çerçevesinde yürütmeleri ve bu sınırları aştıklarında yaptırıma tabi olmaları, parti disiplini olduğunu gösterir. Temel farkın, disiplin kısmında zorunluluk unsurundan kaynaklandığı görülmektedir. Parti içi disiplin, yaptırımların varlığına dayanırken, tutarlılıkta böyle bir yaptırım durumu söz konusu değildir.

3.5 SİYASİ PARTİLERİN DİSİPLİN KAPSAMINDA AYRIŞTIRILMASI

Siyasi partilerin genel tutumlarına ve disiplin anlayışlarına göre sınıflandırılacakları gözlemlenmektedir. Siyasi partilerin disiplin uygulamaları, parti içi politika ve kültüre bağlı olarak değişebilir. Bu bağlamda, partiler üyeleri üzerindeki disiplin anlayışlarına göre "serbest partiler" ya da "disiplinli partiler" olarak iki ana kategoriye ayrılabilirler.

3.5.1 Serbest Partiler

Siyasi partilerin disiplin anlayışları çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Bu kategorilerden biri de "Yumuşak Partiler" olarak adlandırılmaktadır. Yumuşak partiler, üyelerini, milletvekillerini ve bakanlarını alacakları kararlarda özgür ve vicdani kanaatlerine göre hareket etmelerine olanak tanıyan bir disiplin anlayışını benimserler. Bu anlayış, parti ideolojilerine bağlılık gerekliliğini ortadan kaldırır ve üyelerin kendi vicdanlarına dayalı olarak karar vermelerine olanak sağlar.

Meclis içerisindeki çalışmalar, hükümet içerisinde gerçekleştirilecek çalışmalar, seçimler veya herhangi bir karar için oy kullanma sürecinde, üyelerden parti yönergeleri veya tutumları doğrultusunda hareket etmeleri beklenmez. Üyeler, kendi özgür iradeleriyle, vicdani kanaatlerine uygun olarak hareket ederler. Yumuşak parti anlayışı, üyelerin karar alma sürecinde serbest bırakılmasını ve herhangi bir zorlama olmaksızın ikna veya pazarlık yoluyla etki altına alınmasını amaçlar (Özbudun, 1968).

Yumuşak partilerde, üyelerini herhangi bir karar doğrultusunda yönlendirmeye kalksalar bile herhangi bir yaptırıma tabi tutmadıkları için, bu kararların geçerliliği sorgulanmaz. Bu tür partiler, ideolojik birlikten yoksundur (Teziç, 1976).

Yumuşak partilerin parlamentodaki etkisi, herhangi bir bağlayıcılığa dayanmadığı için meclis kararları alınmadan önce grup içerisinde görüşülüp ortak bir karara varılmasını zorunlu kılmaz (Teziç, 1976). Bu durum, parti üyelerinin serbest iradeleriyle hareket etme özgürlüğünü vurgular.

Ancak, yumuşak partilerin baskı gruplarıyla olan ilişkileri ve menfaatler doğrultusunda hareket etme potansiyeli, parti için risk oluşturabilir. Üyeler, partinin seçmenlere verdiği sözleri yerine getirme konusunda herhangi bir zorlayıcı güce tabi olmadıkları için, parti için olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, yumuşak partilerin belirli bir dengeyi sağlaması ve üyeleriyle etkili iletişim kurarak karar alma süreçlerini şekillendirmesi önemlidir.

Teziç'in (1976) belirttiği üzere, serbest partilere örnek olarak ABD'deki Demokrat ve Cumhuriyetçi partileri gösterilebilir. Ayrıca, 3. Cumhuriyet dönemindeki Fransız partileri ve Fransız Radikal Sosyalist Partisi de serbest parti anlayışına örnek teşkil etmektedir.

Serbest partilerin parlamentodaki etkisi, kararların alınmadan önce grup içinde görüşülüp ortak bir karara varılması şeklinde şekillenir. Bu partilerin etkisi herhangi bir bağlayıcılığa dayanmamakta, karar alma süreci üyelerin serbest iradelerine dayanmaktadır (Teziç, 1976).

Serbest partiler, baskı gruplarıyla menfaat ilişkisi içerisine girebilirler; bu durumda, parti içinde çıkarlar doğrultusunda alınan kararlar, parti aleyhine olabilir ve bu da partiyi zor durumda bırakabilir. Ayrıca, parti üyelerinin seçmene verdiği sözleri tutma konusunda sıkıntılar yaşanabilir, çünkü üyeler üzerinde baskı gücü bulunmamaktadır. Bu tür durumlar, serbest partilerin zorlu bir dengeleme sürecine girmesine neden olabilir.

Siyasi partinin ideolojilerini gerçekleştirmek için üyelerin desteğine ihtiyaç duyulur. Üyeler kendi iradeleri doğrultusunda hareket ederken, partiye karşı herhangi bir zorlayıcı bağla bağlı değildirler. Partinin seçmene verdiği vaatleri gerçekleştirebilmesi için üyeleri bu yönde ikna etmesi gerekecektir.

3.5.2 Disiplinli Partiler

Üyelerin kendi iradeleri doğrultusunda değil, parti kararıyla hareket ettiği sisteme "disiplinli parti sistemi" denir. Bu sistemde, üyelerin, milletvekillerinin veya bakanların alacakları her kararın arkasında parti kararı bulunmaktadır. Üyeler, kendi vicdani kanaatleri doğrultusunda hareket edemeyip, parti istek ve buyruklarıyla karar alma yetkisine sahiptirler. Partinin tüzüğüne, programına ve kararlarına aykırı hareket etme olanakları bulunmamaktadır (Öztekin, 2001).

Parti üyeleri, özgür iradeleri doğrultusunda değil, parti emirleri altında hareket etmektedirler. Ayrıca, serbest parti disiplinine göre daha şeffaf bir yapıya sahiptir. Her üye kendi karar vericisi değil, parti ideolojik yapısına uygun ortak kararda birleşirler. Parlamento açısından da grupların almış olduğu ortak karar çevresinde şekillenir.

Üyelerin baskı gruplarıyla herhangi bir menfaat ilişkisine girmesi imkansızdır; çünkü üyeler, kendi iradeleriyle değil, parti iradesiyle hareket etmektedirler. Milletvekilleri parlamentodan alınan kararlara sıkı sıkıya bağlıdır. Grupta alınan kararlar doğrultusunda oy kullanma zorunluluğu arz etmektedir; aksi halde disiplin cezasıyla cezalandırılırlar (Teziç, 1976).

ABD dışında neredeyse bütün partiler, disiplinli parti statüsünde yer alır (Teziç, 1976). Çok partili sistemin faaliyet gösterdiği siyasi pencerede, iktidar için savaşan partilerin en iyisi olması doğrultusunda parti üyeleri, partinin komutasından çıkmadan parti çıkarları için mücadele ederler.

3.6 SİYASİ PARTİ DİSİPLİNİNDE YAPTIRIMLAR

Siyasi parti disiplini çerçevesinde, üyelerin parti tüzüğüne ve alınan yönetim kararlarına bağlı kalmaları, siyasi parti ideolojilerine uygun hareket etmeleri beklenir. Bu durumun sağlanabilmesi için çeşitli yaptırımlar uygulanır. Bu yaptırımlar, üyeler üzerinde caydırıcılık etkisi taşıdığından, üyeler parti kararlarına uymaktan kaçınmazlar.

Yaptırımların kapsamı oldukça geniştir ve hukuki, siyasi, sosyal veya ekonomik boyutlarda ortaya çıkabilir (Kethüda, 2018). Bu cezalar sadece yaptırımın boyutuyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda psikolojik etkileriyle de caydırıcı olabilir. Cezalar sonucunda, üyenin

partiden veya toplumdaki dışlanma riski doğar ki bu durum üye tarafından istenmeyen bir sonuçtur.

Parti tüzüğünde hangi davranışların hangi cezalarla sonuçlanacağı açıkça belirtilir. Bu durum, demokratik güvenceyi sağlar ve yönetim organlarının keyfi davranışlara izin vermez. Üye, yapacağı davranışın sonuçlarını önceden bilecek ve buna göre hareket edecektir. Aksi takdirde, siyasi parti içerisindeki demokrasi anlayışına zarar vereceği bilinip, üye-parti ilişkisinin her iki tarafının da kurallara göre hareket etmeyi kabul ettiği bir ön kabul olarak benimsenir.

Parti içi muhalefetin önüne geçilmesi amacıyla sürekli olarak partiler tarafından üyelere disiplin dayatılması, bazen üyelerin kendi partilerini kurma eğilimine girdiği ve bu durumun parti içi demokrasiyi hatırlattığına dair örneklerle gösterilmektedir. Örnek olarak, CHP içerisinde parti içi demokrasi anlayışına karşı çıkanların Demokrat Parti'yi kurması, aynı şekilde Demokrat Partisi içindeki parti içi demokrasi uygulamalarının Hürriyet Partisi'ni doğurması gibi (Ustabulut, 2017).

Tüm üyelerin mutlak olarak partileriyle aynı düşünce yapısına sahip olması mümkün değildir. Herhangi bir karar alındığında üyelerin kendi düşünceleri ile parti düşünceleri farklı olabilir, ancak parti disiplini gereği, üyelerden parti kararları doğrultusunda hareket etmeleri beklenir. Bu durum demokratik görünmez. Ancak partiye üye olmadan önce, üyelerin partileriyle aynı çizgiyi benimsemeleri gerektiği fikri zaten bilinip, kabul edildiğinden, bu durumun demokratik olmadığı argümanı geliştirilemez.

Parti disiplini, çeşitli yollarla sağlanabilir. Bu, yaptırımların sadece parti tüzüğünde belirtilmekle kalmayıp, sesli olmayan, bilinen cezalara da başvurulabileceği anlamına gelir. Örneğin, parti ideolojilerine uymayan milletvekillerinin bir sonraki seçimlerde aday gösterilmemesi veya seçim listelerinde daha geri sıralarda yer almaları gibi en çarpıcı örneklerden biri, 1 Mart Tezkeresi sonrasında partilerinden saparak hareket eden vekillerin akıbetidir.

Parti kararlarına sürekli olarak uyan üyelerin parti tarafından ödüllendirilmesi de disiplin sağlamanın bir yoludur. Bu, önemli pozisyonlarda görev verilmesi veya seçilme olasılığı yüksek bölgelerde seçim listelerine dahil edilmeleri şeklinde olabilir. Parti kararlarına

uymamanın sonucunda, parti içinde dışlanma veya görevlerde geriye itilme gibi durumlar, "sesiz disiplin cezaları" olarak adlandırılan bir başka örnektir.

Disiplin cezaları, maddi veya manevi olarak düşünülebilir. Manevi boyutu daha basit düzeyde işlerken, maddi boyutunun sonuçlarının daha ağır olduğu gözlemlenmektedir.

2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'na göre, siyasi partilerin disiplin işlerine ilişkin cezalar uyarma, kınama, partiden veya gruptan geçici veya kesin olarak çıkarma şeklinde tanımlanmıştır. Kanun koyucu, bu yaptırım türlerinin uygulanacağı şartları belirlemezken, disiplin cezalarının ve hangi hallerde hangi tür cezaların verileceğinin parti tüzüğünde belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Hangi organ ve mercilerin, kimler hakkında ve hangi disiplin kurulunda disiplin cezası istemde bulunabileceği, disiplin cezalarına karşı yapılan itirazların nasıl inceleneceği ve itirazın usul ve şartları gibi konular, kanunda belirtilmeyen durumlarda parti tüzüğü ile düzenlenir. Bu şekilde, tüm yetkiyi parti disiplin kurullarına ve parti tüzüğüne bırakarak disiplin işlemlerini düzenlemiştir (Siyasi Partiler Kanunu, 1983).

2820 Sayılı kanunda, disiplin cezalarının türleri belirlenirken, yaptırımın uygulanmasına sebep olacak hallerin belirlenmediği, bu yetkinin parti tüzüğüne havale edildiği görülmektedir. Bu durum, üyeler üzerinde tehdit unsuru oluşturabilir ve belirsiz bir yetkinin parti himayesine bırakılmasına neden olabilir. Bu durum, parti içi demokrasi anlayışına zarar verebilecek sonuçlar doğurabilir. Üyelerin, parti tüzüğünde belirtilen hükümlere boyun eğmek zorunda bırakılmaları, parti içi demokrasinin işlevselliğini zedeler.

Siyasi Partiler Kanunu'nda belirtildiği gibi, dört tip disiplin cezası bulunmaktadır. Bunlar arasında en hafif olanları "uyarma" ve "kınama" cezalarıdır ve manevi açıdan yaptırım içerirler. Diğer iki ceza türü ise "geçici ihraç" ve "kesin ihraç" olarak belirtilmiş olup, maddi sonuçlar doğuran yaptırımlardır.

3.7 PARTİ GRUP YÖNETMELİĞİNDEKİ İÇ DİSİPLİN ANLAYIŞI

Mecliste grupları bulunan her siyasi parti, grup iç tüzüğünde partiye bağlılık ilkesiyle hareket etmenin önemini vurgular. Bu anlayış, alınacak kararların parti ideolojilerinin dışına çıkılmasını engeller ve üyelerin parti çizgisinden sapmasını önler. Dolayısıyla her alınan karar, parti genel kararı olarak meclise yansıtılır. Üyeler, grup içinde partilerini

temsil ederler ve bu sıfatla otomatik olarak parti disiplinine uygun davranırlar. Parti grupları, genel kurul görüşmeleri, komisyon çalışmaları ve oylamalarda partili vekil bilinciyle ve parti temsili adına, parti çıkarları doğrultusunda hareket etmekle yükümlüdürler.

AK Parti'nin grup iç yönetmeliğinde belirtilen söz ve oy disiplini başlığına göre, grup üyeleri Meclis Genel Kurulu ve Komisyonlardaki görüşme ve oylamalarda Parti Programı, Büyük Kongrenin genel nitelikteki bağlayıcı kararları, Grubun bağlayıcı kararlarını yürütmek, bunlara uymak ve bunları desteklemek mecburiyetindedirler. Ayrıca, Meclis Genel Kurulu ve Komisyonlarında yapılacak seçimlerde de Grup adına gösterilecek adayları desteklemekle yükümlüdürler (AK Parti TMBB Grup İç Yönetmeliği).

CHP Grup İç Yönetmeliği'nin 52. Maddesine göre ise, grup üyeleri TBMM ve Komisyonlarda bağlayıcı kararlar doğrultusunda oy kullanmak ya da karar gereği kullanmamak zorundadırlar. Bu durumda vekillerin oy haklarına müdahale edilebildiği anlaşılmaktadır.

Herhangi bir siyasi partiye bağlı olmaksızın, tüm siyasi parti gruplarının ortak hükmü, vekillerin genel kurulda grup adına konuşma yapmamaları gerektiğidir (Doğanay, 2009).

Bu doğrultuda, parti üyeleri ve vekilleri parti disiplinini ve kararlarını benimsemekle yükümlüdürler. Parti ideolojisi ve kararlarına aykırı davranışlarda bulunulamaz, parti kontrolü dışında hareket edilemez.

3.8PARTİ İÇİ DİSİPLİNİN KAMUOYU VE BASKI GRUPLARI TARAFINDAN GEREKLİLİĞİ

Siyasi partilerin dış etkenler tarafından denetlenmesi ve bu denetimin başında kamuoyu ve baskı gruplarının yer alması, siyasi parti içi disiplini temel hale getirmektedir. Parti içi tutarsızlığın en ufak bir şekilde dahi parti dışına yansması, dış tepki olarak partiye yansarak, sonuçları itibariyle partiye olan güveni yok edebilir ve partinin asıl amacı olan iktidar olma ihtimalini zayıflatabilir. Bu durumlarla karşılaşmamak adına parti, daha kontrollü ve tutarlı davranmayı tercih eder. Yapılacak olan en ufak bir hata dahi günlerce basının manşetlerinde yer alabilir. Bu da partiye saygınlık kaybı yaşatabilir. Dış

baskılardan korunma ve baskı grupları tarafından herhangi bir pazarlık sürecinin malzemesi olmamak adına üyeler kontrol altında tutulur.

Çekirdek yapıya bakıldığında, halkın parti üzerindeki otoritesi de meşrudur. Ancak, baskı grupları ve kamuoyunun etki ve yankı uyandırma bakımından daha baskılayıcı bir yapıya sahip oldukları görülür. Aslında, durumu halka yansıtan ve halkı bir nevi uyandıran araçlar onlardır. Bu bağlamda, siyasi partilerin, kamuoyu ve baskı gruplarının diline düşmemek için olabildiğince temkinli davranmalarında fayda vardır.

Baskı grupları, ortak menfaatler doğrultusunda bir araya gelmiş ve kendi istekleri doğrultusunda siyasi partileri ikna etmeye çalışan topluluklardır. Bu gruplar, çıkarların birleşmesi sonucu oluşmuş olup, bu bilinçle hareket etmektedirler. Siyasi partilerle arasındaki temel fark, siyasi partilerin iktidar olma eğiliminde ilerlerken, baskı gruplarının iktidarı etkilemeye çalışan oluşumlar olmalarıdır (Yanık, 2002). Bu durum, farklılıkları belirlerken iki düzen arasındaki bağı da ortaya koymaktadır. Disiplinsiz parti sistemlerinde olduğu gibi, parti üyeleri ile baskı grupları arasında ikili bir çıkar ilişkisine girilmemekle birlikte, dolaylı yoldan parti üzerinde etkin faktör oldukları bilinmektedir.

Bir diğer önemli husus ise kamuoyudur, belki de siyasi partilerin en çok çekindiği noktadır. Çünkü halkın gözünde siyasi partiler, iktidar olabilecek potansiyele sahip olmak isterler. Kamuoyuna yansıyan aksi durum, parti içinde kopuklukların, tutarsız davranışların gelişmesine sebep olabilir. Üyelerin başıboş davranışları da kamuoyunun gözünden kaçmayıp, doğrudan basın tarafından siyasi partinin yargılanmasına neden olabilir. Bu durumda, parti gözlerden düşebilir.

Bu durumun önlenmesi adına siyasi partiler, üyeleri önleyici davranışlarda bulunmaya sevk ederler. Partilerin meclis tüzüklerine bakıldığında ise kamuyu baskısından çekindikleri, bu konuda sorun yaşamamak adına disiplin cezalarının sebeplerini oluşturdukları görülür. Örneğin, CHP yönetmeliğinin "Disiplin Cezaları" başlıklı 16. maddesinde: “Disiplin suçunun, basın yayın organları ya da sosyal medya araçlarıyla işlenmesi halinde eylemin ağırlığına göre bir üst cezayı gerektiren hüküm uygulanabilir” şeklinde açıklama yapıp, basın ve yayın yoluyla işlenecek cezanın caydırıcılığı bakımından cezanın artırılması öngörülmüştür (CHP Yönetmeliği, 2020).

AKParti tüzüğünde ise, “Parti Yöneticileri, üyeleri veya parti tüzel kişiliği hakkında basın yayın araçları ile kamuoyu önünde gerçek dışı haber yaymak” olarak belirtilmiş ve bu durum parti üyeliğinden kesin ihraç cezasını gerektirmektedir (AK Parti Tüzüğü, 2023).

Görüldüğü üzere, basından korunması adına ve üyelerin partiye zarar vermesinin önüne geçilmesi için, ceza ve yaptırım uygulanmaktadır. Bununla birlikte, üyelerin parti politikalarından saparak halk nezdinde farklı bir imaj oluşturabilmek adına basın ve kamuoyunu kullanabilme potansiyeli vardır. Bu durum, parti üyeleri için bir tür koruyucu kalkan oluşturur. Kamuoyu, parti için bir tehditken, üyeler için kullanılabilecek bir araç niteliğindedir. Ancak, bu aracın kullanılmasının ardından geri dönüş zor olup, partinin yaptırımına ve parti içinden ayrılmasına sebep olabilir.

İsteyerek veya istemeyerek parti üyelerinin kamuoyuna yansiyacak ve parti statüsünü rencide edecek herhangi bir durumla karşılaşmaları doğrultusunda, çoğu zaman üyelerin ihracıyla sonuçlanmaktadır. Örneğin, CHP Ardahan milletvekilinin HabertürkTv’de yaptığı bir açıklamada “Ezanın Türkçe okunabileceği” şeklindeki söylemi, doğrudan partiyi hedeflemese de parti ideolojisine aykırı düştüğü için partiden ihraç edilmesine sebep olmuştur(Fox Haber, 2018).

Demokratik medyanın varlığı da demokrasi için büyük önem arz etmektedir. Çünkü antidemokratik bulduğu her kararı eleştirerek bu konuda da halkın bilinçlenmesine olanak sağlar (Yanık, 2002). Bu durumda, özellikle iktidarın mutlak güç şeklinde hareket etmesinin önüne geçip, halk gözünde prestijinin yok olacağı kanısına vararak, geri adımlar atabilir. Partisinin kararlarına uymak zorunda hisseden meclis üyeleri içinde gevşetici bir unsur oluşturur. Kamuoyunun desteğiyle de partisinden farklı oy kullanabilme olanağı açılır. 1 Mart Tezkeresi, bu duruma en güzel örneği oluşturmaktadır.

3.9 PARLAMENTER SİSTEMİN SİYASİ PARTİ DİSİPLİNİNE ETKİLERİ

Parlamente hükümet sisteminde, iktidar partisi genellikle hem yasama organı (meclis) hem de yürütme organı (hükümet) üzerinde etkili olur. Bu durum, iktidar partisinden yasama organında çoğunluğu elinde bulundurması ve hükümeti oluşturarak yasama ve yürütme organları arasında bir denge oluşturmaktan kaynaklanır. Bu sistemde, iktidar partisinden politikaları ve kararları genellikle daha kolay bir şekilde hayata geçirilir. Ancak, bu durum aynı zamanda muhalefetin denetim mekanizmalarının etkisini sınırlayabilir, bu nedenle

denge ve denetleme mekanizmalarının işlemesi için etkili bir muhalefetin de önemli olduğu belirtilmelidir.“*Parlamente hükümet sisteminde parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran iktidar partisinin, bir yanda yasama faaliyetleri çerçevesinde “parlamento makinesini”, öte yandan yürütme faaliyetleri çerçevesinde “hükümet makinesini” yöneten ve yönlendiren motor işlevi gördükleri söylenbilir*” (B ke, 2016).

Başkanın da iktidar partisinden çıkmasıyla güçlü bir iktidar hegemonyası oluşabilir. Bu durumda, yasama ve yürütme organlarının aynı parti tarafından kontrol edilmesi, tek parti sistemine benzer bir yönetim modelini andırabilir. Bu durumda, başkanın ve partisinin politikalarının uygulanması genellikle daha hızlı ve etkili olabilir, ancak aynı zamanda muhalefetin denetleme yeteneklerini kısıtlayabilir. Bu nedenle, demokratik denge ve denetleme mekanizmalarının işlemesi için etkili bir muhalefetin varlığı önemlidir. Ayrıca, bu tür durumlarda demokratik kurumların i leyi inin gözlemlenmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması da önemlidir.(B ke, 2016).

Bu tür bir yapıda, ba bakanın kritik bir rolü vardır ve politika oluşturma, yasama süreçlerini yönlendirme ve hükümetin icraatlarını denetleme gibi önemli yetkilere sahiptir. Bu durum, iktidar partisinin politikalarının daha etkili bir şekilde hayata geçirilmesine olanak tanır. Bununla birlikte, bu sistemin i leyi i açısından etkili bir muhalefetin varlığı da demokratik denge açısından önemlidir.

 o unlu a sahip iktidarın yasama ve yürütme organlarını yönlendirdiği açıkça görülebilir. Bu durum, hükümet ile parlamento arasındaki ilişkileri belirleyerek muhalefet ile iktidar arasında farklılıkların ortaya çıkmasına yol açar. Siyasi partilerin temel hedefi genellikle iktidar gücünü elde etmektir. Bu hedefe ulaşmanın yolu, parti ve ideolojilerini etkili bir şekilde tanıtarak çalışmalarını sürdürmektir. Parlamento sistemlerinde  o unlu un sağlanabilmesi için parti içi disiplin önemli bir a a  olarak kullanılmış ve siyasal istikrarın teminatı olarak görülmüştür. Ancak, bazen parti disiplini amaçlarından saparak kullanılabilir ve bu da parti içi muhalefetin engellendiği ve demokratik prensiplere aykırı bir durumun ortaya çıkmasına neden olabilir(Yanık, 2007).

Parlamento sistemlerinde parti disiplini zorunlu bir unsurdur çünkü hükümetin parlamentoya karşı siyasal sorumluluğu bulunmaktadır. Bu nedenle, parti içi disiplinin sağlanması, hükümetin etkin bir şekilde işlev gösterebilmesi için önemlidir. Parti  yeleri,

kendi bireysel istekleri ve görüşleri doğrultusunda değil, partinin belirlediği politika ve yönlendirmeler doğrultusunda hareket etmelidirler.

Özellikle hükümet, siyasal sorumluluk bilinci ile hareket etmelidir. Bu, hükümetin aldığı kararların parlamento tarafından denetlenebilir ve gerektiğinde eleştirilebilir olması anlamına gelir. Parti içi disiplinin sağlanması, hükümetin istikrarlı bir şekilde görev yapmasını sağlar. Aksi durumda, hükümetin etkili bir şekilde kararlar alması ve uygulamalar gerçekleştirmesi zorlaşabilir, bu da hükümet istikrarsızlığına yol açabilir(Yanık, 2007).

Parlamente sistemin uygulandığı ülkelerde, parti içi disiplin sadece parti yönetimleri tarafından değil, aynı zamanda seçmenler tarafından da uygulanabilir. Parti içi disiplin, seçmenlerin sadakatini kazanma ve parti programlarına uygun davranışları teşvik etme amacıyla kullanılabilir. Bu, seçimlerde parti içi disiplinin bir aracı olarak işlev görebilir.

Bu durum, parti üyelerinin belirli standartlara uymalarını ve parti disiplinine riayet etmelerini teşvik etmek amacıyla kullanılır. Parti üyeleri, seçmenlerin beklentilerine ve parti programlarına uygun davranışları konusunda baskı altında olabilirler.

Bu yaklaşımı ele alan Bowler, Farrell ve Katz (1999) gibi araştırmacılar, parti içi disiplinin seçim stratejileri ve seçim başarısı açısından önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir(Bowler, Farrell, & Katz, 1999).

Milletvekilleri, partilerinin baskısı ve parti disiplini altında, kendi iradeleri doğrultusunda karar veremeyebilirler. Bu durum, zamanla milletvekillerinin parti çıkarlarını halkın çıkarları olarak görmelerine yol açabilir. Bu durum, partiye aşırı bağlılık hatta bağımlılık oluşturabilir.

Parlamentarizmin kökenlerine bakıldığında, milletvekilleri üzerinde parti disiplininin ve parti kararlarının etkisinin yoğun olduğu görülür. Parlamentolarda genellikle parti genel kararları dışında pek konuşulmaz. Bu, milletvekillerinin parti politikalarını savunma ve uygulama görevlerinin önemli bir parçasıdır. Ancak, bu durum bazen milletvekillerinin kendi inançları ve seçmenlerinin beklentileriyle çatışabilir, bu da demokratik sürecin işleyişinde bir denge arayışını ortaya çıkarır(Yanık, 2007).

Anayasa'nın milletvekillerine yönelik tanımı, milletvekillerinin temsil ettikleri bölgeyi veya seçmenleri değil, bütün milleti temsil ettikleridir. Bu vurgu, milletvekillerinin önceliklerinin halk çıkarları olması gerektiği inancıdır. Ancak milletvekillerinin parti çıkarları doğrultusunda daha çok hareket ettiği gözlemlenmiştir. Vekillerden beklenen tavır ise; parti politikalarını savunurken aynı zamanda halkın genel çıkarlarını gözetmek ve temsil etmek, olmalıdır. Bu denge, demokratik sürecin sağlıklı işleyişi için kritik bir unsurdur.

Parlamente rejimlerde, hükümetin parti kanadına sıkı sıkıya bağlı olması ve parti disiplini büyük bir önem taşır. Bu, hükümetin istikrarını sağlamak, hükümet krizlerini önlemek ve politikalarını etkili bir şekilde uygulamak için kritik bir faktördür.

Parti disiplini, hükümetin içerisindeki farklı görüşlerin koordinasyonunu sağlar ve ayrılıkların önüne geçerek daha tutarlı bir politika yürütülmesine olanak tanır. Ayrıca, parti disiplini, hükümetin partisinin politika ve ideolojilerini savunmasını ve uygulamasını sağlar.

Ancak, aşırı derecede baskı ağırlıklı bir parti disiplini, milletvekilleri ve hükümet üyelerinin bireysel fikir ve inançlarına göre hareket etmelerini zorlaştırabilir. Bu da demokratik sürecin sağlıklı işlemesi açısından önemli bir denge noktasıdır.

Sonuç olarak, parti disiplini parlamente rejimlerde önemli bir araçtır ve hükümetin etkili bir şekilde görev yapmasını sağlar. Ancak, aşırıya kaçan bir disiplin anlayışı, bireysel özgürlükleri ve farklı görüşlerin ifade edilmesini sınırlayabilir. Bu nedenle, denge ve adil bir disiplin politikası önemlidir.

4. 1 MART TEZKERESİ'NİN TÜRKİYE'DEKİ DEMOKRASİ ANLAYIŞINA YAŞATTIĞI KIRILMA ALGISI

4.1 1 MART TEZKERESİNE HAZIRLIK

Türkiye ve ABD ilişkileri 1 Mart Tezkeresi ile yeni boyut kazmaya başlamıştır. Irak sorununun Türkiye'ye sıçraması, bu sürecin hem ulusal hem de uluslararası boyutta etkili olduğunu gösterir.

Türkiye, Ortadoğu'da ABD için stratejik bir öneme sahipti ve kriz dönemlerinde bu önem daha da artıyordu. Ancak, krizler sona erdiğinde bu dinamikler değişebiliyordu. Türkiye'nin Irak krizi sürecindeki konumu, ABD ile olan ilişkilerini şekillendirmiş ve bu dönemdeki ikili ilişkilerin dinamiklerini etkilemiştir. Bu bağlamda, ABD tabanında bu sürecin nasıl yönetildiği çok önemlidir. Bu, Amerikan politika yapıcılarının ve kamuoyunun bu süreci nasıl değerlendirdiği, hangi stratejik ve siyasi kararları aldığı ve bu kararların nasıl uygulandığı anlamına gelir. Bu tür analizler, uluslararası ilişkilerin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir (Baba & Karagül, 2012).

2001 yılında ABD Başkanı George Walker Bush'un "Büyük Ortadoğu Projesi"ni başlatarak, bölge ülkelerine demokrasi ve özgürlük getirme amacını belirttiği bilinmektedir (Efegil, 2008). Bu proje çerçevesinde, siyasi süreçlerin desteklenmesi ve demokrasi değerlerinin yayılması hedeflenmiştir.

Ancak, 11 Eylül 2001'deki terörist saldırılar sonrasında, Bush Doktrini kapsamında ilk somut müdahale 2003 yılında Irak işgaliyle gerçekleşmiştir (Yetim & Taş Yetim, 2019). Bu müdahale, Saddam Hüseyin'in yönetimine son vermek ve demokratik bir yönetimin oluşturulmasını amaçlamıştır.

Bu dönemde, ABD'nin bölgedeki politikaları ve müdahaleleri geniş çaplı tartışmalara neden olmuş ve uluslararası ilişkilerde önemli bir dönem olarak değerlendirilmiştir. Bu politikaların bölgeye etkileri ve sonuçları uzun süre gündemde kalmıştır.

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD, kendini savunma ve gelecekte olası tehditlere karşı önlemler alma konusunda daha korumacı bir politika benimsemiştir. Bu politika

çerçevesinde, "önleyici saldırı" taktiği öne çıkmıştır. Bu, potansiyel tehditleri bertaraf etmek amacıyla harekete geçme stratejisidir.

George W. Bush, teröristlerin ve onları destekleyen rejimlerin varlıklarını sürdürdüğünü ve bu nedenle önleyici tedbirler almanın gerekliliğini savunmuştur. Bu bağlamda, ABD'nin uluslararası arenada harekete geçerek işgaller gerçekleştireceğini ifade etmiş ve bu politikayı meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Ancak, bu politika ABD'yi saldırgan ve tek yanlı bir politikaya ittiği görülmüştür (Ataman & Gökcan, 2012). Bu tür bir yaklaşım, uluslararası arenada tartışma yaratmış ve farklı ülkelerle ilişkileri etkilemiştir. Bu dönemdeki ABD dış politikası, geniş çapta analiz edilen ve tartışılan bir konu olmuştur.

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin siyasi tavrının dramatik bir şekilde değiştiği görülmüştür. Bush yönetimi, bu süreçte etkili bir rol oynamış ve Amerika'nın uluslararası politika yaklaşımında önemli değişikliklere yol açmıştır.

Bush yönetimi, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi benimsemiş ve mutlak bir güce sahip olma amacıyla hareket etmiştir. Bu anlayış, "hemoknikistitrararıyış" olarak tanımlanabilir (Ağır, 2006). Bush, terörizmle mücadeleyi merkezine alarak, bu mücadelenin sonunda demokrasinin yayılacağına inanmıştır.

Bush'un düşüncelerinin temelinde, Orta Asya'nın ABD'nin yardımına ihtiyaç duyduğu inancı vardı. Bu durum, Bush'u Amerika'nın mutlak bir güç olduğu algısıyla sararak, tüm yetkileri elinde bulundurabileceği inancını yaratmıştır (Somuncuoğlu, 2013).

Bu dönemdeki ABD politikaları, uluslararası ilişkiler alanında önemli bir dönemeci temsil etmiş ve tartışmalara neden olmuştur. Bu politikaların sonuçları ve etkileri, uluslararası düzeyde uzun süre gündemde kalmıştır.

George W. Bush'un Büyük Ortadoğu Projesi'nin gerçekleştirilmesi amacıyla terörizme karşı mücadele ve demokrasi yanlısı tutumu, Irak'ın işgal edilme isteğine yol açtı. Bu işgal girişimlerinin gerekçesi olarak kitle imha silahlarının Irak'ta bulunduğu iddiası öne sürüldü.

ABD'nin Irak'ı işgal edebilmesi için Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyulduğu biliniyordu. Bu nedenle Türkiye ile görüşmeler yapıldı. İlk görüşmeye gelen kişi Amerika Başkan Yardımcısı Dick Cheney idi. 19 Mart 2002 tarihinde Türkiye'yi ziyaretinde, ülkenin yetkilileriyle bir araya gelerek Irak konusunu gündeme getirdi. Bu görüşmenin amacının Türkiye'nin işgale karşı duruşunu öğrenmek ve Türkiye'nin pozisyonunu anlamak olduğu anlaşılmaktaydı.

Bu dönemde, Irak'ın işgali ve bu sürece Türkiye'nin yaklaşımı uluslararası ilişkilerde önemli bir konu olmuş ve birçok tartışmaya neden olmuştur. Bu olayların, bölgedeki siyasi dengeleri etkilediği ve uluslararası arenada geniş çaplı analiz edildiği bilinmektedir.

ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Türkiye'yi kuzeyde bir cephe açılması yönünde ikna etmeye çalışarak, böylece savaşın daha kısa sürüp, oluşacak kayıpların azalacağını belirtiyordu. Ancak, yaklaşık 80.000 ABD askerinin Türkiye topraklarında bulunması, kabul edilebilir bir durum olarak görülüyordu. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman, Ankara'da bulunduğu sırada, bu durumun kabul edilemez olduğu bildirildi. Bunun üzerine ABD büyükelçisi W. Robert Pearson arasında görüşmeler başlatılarak, asker sayısının ve süresinin kısaltılacağı düzenlemelerin hazırlanıp sunulacağı belirtildi.

Bu dönemde, Türkiye'nin Irak işgaline verdiği destek veya katkı konusu hem ülke içinde hem de uluslararası alanda önemli tartışmalara neden olmuş, birçok siyasi çıkar ve stratejik faktör göz önüne alınarak değerlendirilmiştir (Çelikaslan, 2021).

4.1.1 6 Şubat Tezkeresi

Tüm bu görüşmelerin sonucunda 6 Şubat tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Türkiye'deki askerî üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme, geliştirme, inşaat ve tevsi çalışmaları ile altyapı faaliyetlerinde bulunmak amacıyla, Amerika Birleşik Devletleri'ne mensup teknik ve askerî personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına, Anayasanın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesine dair Başbakanlık tezkeresi sunulmuştur. Dönemin başbakanı Abdullah Gül tarafından 5 Şubat 2003 tarihinde sunulan dilekçede tezkerenin kabul edilmesi gerekliliği şu gerekçelere dayandırılmıştır:

- a. Türkiye'nin tarihsel bağlamda ABD ile stratejik ortaklığı,

- b. Türkiye'nin bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasına olan katkıları,
- c. Terörizmle mücadelede uluslararası iş birliği,
- d. Uluslararası hukuka uygun olarak alınacak tedbirler.

Bu tezkerenin kabul edilmesiyle birlikte, Türkiye'nin Amerikan askeri varlığına destek vermesi ve bu kapsamda birçok mesele tartışılmış ve karara bağlanmıştır. Bu dönemde alınan bu kararlar, hem ülke içinde hem de uluslararası alanda önemli gündem maddeleri olmuştur.

2003 yılında sunulan tezkere öncesi dönemde Türkiye, 1990 Körfez Savaşı sonrası Irak'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararlarına uymamasını ve kitle imha silahları konusunda yeterli işbirliği yapmamasını endişeyle izlemişti. Bu durum, Türkiye'nin güvenliğini de tehdit eden bir faktördü.

Türkiye, Irak'ın bölgesinde huzur içinde yaşamasını önemli bir stratejik hedef olarak görmekteydi. Bu nedenle, herhangi bir askeri müdahaleye gerek kalmadan bu durumun çözülmesi isteniyordu. Ancak, olası bir aksi durumda Türkiye'nin hazırlıksız yakalanmaması için bir önlem alınması gerektiğine inanılıyordu. Bu amaçla, söz konusu tezkerenin çıkartılması gerektiği belirtilmişti(TBMM Tutanak Dergisi, 32. Birleşim, 2003).

Bu tezkere, Türkiye'nin dış politika stratejisinin bir parçası olarak Irak politikasını şekillendirmek için sunulmuştu. Bu dönemde Türkiye, Irak'ın içinde bulunduğu durumun bölgesel istikrara ve kendi güvenliğine etkilerini değerlendirerek politika belirlemişti.

6 Şubat Tezkeresi, doğrudan askeri müdahaleyi öngörmeyip, limanların yenilenmesi ve altyapının olası bir saldırıya karşı hazırlıklı olması amacıyla sunulmuştu. Bu durum, tezkereyi daha yumuşak bir şekilde sunma amacını taşıdığını gösterir.

Meclis oylamasında, 510 milletvekilinin katıldığı oturumda, 193 ret, 9 çekimser ve 308 kabul oyuyla tezkerenin meclisten geçtiği görüldü. Muhalefet, tezkerenin reddedilmesi gerektiğini keskin bir şekilde savunsa da sonuç olarak tezkerenin onaylandığı görüldü.

Bu oylama sonucunda Türkiye, Irak'ın işgali için ABD'ye lojistik destek sağlama konusunda adım atmış oldu. Bu, dönemin siyasi ve stratejik dinamiklerine göre alınmış bir karardı.

Şubat tarihinde oylama sunulan tezkerenin meclise nasıl yansıdığına bakıldığında ise; Mecliste oturumun kapalı yapılması, dönemin önemli tartışma konularından biriydi. AK Partili milletvekilleri tarafından verilen önergeyle oturumun kapalı yapılmasına karar verildi ve bu doğrultuda salondan milletvekilleri dışındaki herkes çıkarıldı.

Oturumun kapalı olmasının muhalefet partisi olan CHP'si üyelerinin hoşuna gitmediği ve salonda küçük çaplı bir kaos ortamı oluştuğu ifade ediliyor. Bazı CHP'li milletvekilleri, oturumun kapalı yapılmasına tepki göstererek, "Halktan korkmayın... Halktan korkuyorsunuz!" şeklinde seslenmişlerdi. Bu durum, dönemin siyasi gerilimini ve tartışmalarını yansıtan önemli bir anekdottur.

Mecliste o gün çok fazla konuşulan bir diğer konunun ise, oturumun neden kapalı yapıldığı idi. AK Partili 28 milletvekilinin verdiği önerge ile oturumun kapalı olunmasına karar verilmişti ve bu doğrultuda salondan milletvekilleri hariç herkes çıkarıldı. Oturumun kapalı olması muhalefet partisi olan CHP'li vekillerin hoşuna gitmeyip, salonda küçük çaplı bir kaos ortamı oluşup, CHP'li vekillerden; Kıvılcım Kemal Anadol'un, Canan Arıtman'ın, Hüseyin Bayındır'ın "Halktan korkmayın... Halktan korkuyorsunuz!"(tbmm.gov.tr, 2003). Gibi söylemlerde bulundukları görülüp, bu tezkerenin halk tarafından kabul görmeyeceği, istenmeyeceği kanısı uyandırmıştır. Oturumun kapalı yapılması isteği de bu durumu destekleyici nitelikte bir tutum olduğunu göstermektedir.

4.2 1 MART TEZKERESİ

1 Mart Tezkeresi Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin, özellikle de Irak ile ilgili sıkıntılı sürece Türkiye'nin dahil olmasının istenmesi sonucunda ortaya çıkan bir belgedir. George W. Bush'un liderliğindeki ABD'nin Ortadoğu'daki planları, özellikle de Irak'a yönelik hedefleri, Türkiye'nin de bu planlara dahil edilmesini içeriyordu. Çünkü Türkiye'nin desteğiyle bu hedeflere ulaşmanın daha kontrollü ve kısa sürede sonuç vermesi bekleniyordu. ABD, Türkiye'yi bu süreçte yanında görmek istediği için bir dizi dayatma ve görüşme yoluyla Türkiye'yi ikna etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, Türkiye ile yapılan görüşmelerin sonucunda 1 Mart Tezkeresi meclis gündemine getirilmiştir.

1 Mart 2003 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına ve muharip unsurların Türkiye dışına intikalleri için gerekli düzenlemelerin yapılmasına dair Başkanlık

Tezkeresi, 25 Şubat 2003 tarihinde meclise sunulmuştur. Ancak, hükümetin mecliste temsil edilmediği bir dönemde olduğundan dolayı, meclis başkanı tarafından tezkerenin görüşülmesi bir defaya mahsus olmak üzere gelecek birleşime ertelenmiştir. Bu nedenle, 1 Mart 2003 tarihinde tezkerenin görüşülmesine karar verilmiştir(TBMM Tutanak Dergisi 38. Birleşim, 2003).

1 Mart 2003 tarihinde tezkerenin içeriği hakkında yapılan açıklamalar, Irak sorununun hızla ilerlediği, barışçıl girişimlerin sonuçsuz kaldığı, uluslararası düzeyde çeşitli görüşmeler yapıldığı, NATO'dan yardım talebinde bulunulduğu ve bu talebin kabul edildiği belirtilmiştir. Ayrıca, Irak'tan Türkiye'ye yönelik olası toplu göç dalgasının ülkeyi zor durumda bırakabileceği ve ülkenin güvenliğinin sağlanması için tezkerenin kabulünün gerekliliği vurgulanmıştır. Bu gerekçelerle, tezkerenin kabul edilmesi için gerekli olan tüm etmenler meclise iletilmiştir(TBMM Tutanak Dergisi 39. Birleşim, 2003).

Bu gerekçelere dayanılarak tezkerede izni istenen birtakım unsurlara da yer verilip şöyle açıklanmıştır:

“Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a gönderilmesine; etkili bir caydırıcılığın sürdürülmesi amacıyla Kuzey Irak'ta bulunacak bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına ve muhtemel bir askeri harekât çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanmaları için gerekli düzenlemelerin Hükümet tarafından yapılmasına, Anayasanın 92'nci maddesi uyarınca 6 ay süreyle izin verilmesi istendi. Tezkerede, en fazla 62 bin yabancı askeri personelin 6 ay süreyle Türkiye'de bulunması öngörüliyordu. Yabancı kuvvetlerin hava unsurları 255 uçak ve 65 helikopteri aşamayacaktı” (Türkmen, 2021).

1 Mart Tezkeresi, Türkiye için büyük bir yükümlülük ve sorumluluk getiren bir belgeydi. Tezkere, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı bir ülkeye gönderilmesini ve yabancı askeri unsurların Türkiye'de bulunmasını öngörüyordu. Ayrıca, tezkereyle ilgili maddelerin içeriği, Türkiye'nin bu süreçte ciddi bir rol üstlenmesini gerektiriyordu.

Bu ağır yükümlülüklerin altında, ülke içinde büyük bir karar ayrımı yaşandı. Meclis üyeleri, bu tezkereyi kabul etmenin, Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumunu ve

güvenliğini doğrudan etkileyeceğinin farkındaydı. Bu nedenle, tezkerenin kabulü veya reddi, ülkenin geleceği için stratejik bir kararın alınması anlamına geliyordu.

Sonuç olarak, 1 Mart Tezkeresi, Türkiye'nin o dönemdeki siyasi ve güvenlik ortamında aldığı kritik bir kararı temsil ediyor. Tezkere, ağırlığı ve yükümlülükleriyle ülkenin içinde bulunduğu durumu net bir şekilde yansıtıyordu. Bu sebeple, tartışmalar ve sonuçları, Türk siyasi tarihinde önemli bir dönemeç olarak hatırlanmaktadır.

4.3 1 MART TEZKERESİNİN MECLİSE YANSIMASI

1 Mart Tezkeresi, Türk siyasi tarihinde önemli bir dönemi temsil ediyor. Özellikle dönemin iktidar partisi olan AK Parti'nin kurulduğu yıllarda, bu tezkere ile karşılaşması, partinin çok erken bir aşamada büyük bir sınavdan geçmesine neden oldu. Irak'ın durumu, tezkerenin içeriği ve ABD'nin ısrarcı tutumu, iktidarı tezkerenin geçmesi yönünde bir tutum sergilemeye yöneltti.

Ancak, AK Parti içerisinde bile tezkerenin geçmesi konusunda ortak bir görüş birliği oluşmamıştı. Bu durum, partinin ve hükümetin kendi içinde bölünmesine sebep oldu. Bu sürecin, hem iç politikada hem de uluslararası arenada büyük bir tartışma ve baskıya yol açtığı açıktır.

Sonuç olarak, 1 Mart Tezkeresi'nin Türk siyasi yaşamında önemli bir dönemeç olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu tezkere, hem iktidar partisini hem de ülkeyi derinden etkileyen bir kararın alınmasına neden oldu. Tezkerenin kabulü veya reddi, o dönemin siyasi ve güvenlik ortamının bir yansıması olarak hala tartışılmaktadır.

Meclisin diğer kanadında, CHP gibi muhalefet partileri, 1 Mart Tezkeresi'nin geçmesine karşı keskin bir muhalefet sergilemişlerdir. Tüm muhalefet parti üyeleri, bu durumun kabul edilemez olduğunu belirterek ve fikirlerinin değişmeyeceğini vurgulayarak, oybirliğiyle ret oyu vereceklerini iktidara bildirmişlerdir. Mecliste 1 Mart Tezkeresi'nin durumu özetle şöyle görünmektedir: ABD'nin, tezkerenin kabulü konusundaki ısrarı ve yaptırım gücü, iktidardaki yetkililer tarafından meclise dayatılmıştır. Bu dayatmalara rağmen, iktidar içindeki karışıklık, tezkerenin keskin bir şekilde kabul edilmesi gerektiğini savunan bir grup bulunmaktadır. Ayrıca, bu konuda ikircikli duran ve vicdanlarının sesine kulak veren bazı iktidar milletvekilleri de mevcuttur. Diğer tarafta ise, tüm muhalefet

üyeleri, tezkerenin reddedilmesi gerektiği konusunda ortak bir paydada birleşmişlerdir. Ayrıca iktidar içinde ortada kalmış ve tezkerenin reddedilmesine karar vermiş milletvekillerini bu konuda tutarlı hale getirme çabası içindedirler. Bu durum, genel tablonun özetini oluşturmaktadır.

1 Mart Tezkeresi'nin görüşüldüğü sırada CHP'li milletvekilleri, ellerinde gül veya karanfil benzeri çiçekler dağıtmaya başlamışlardır. Bu eylemle, iktidardaki milletvekillerine bir mesaj iletmeye çalıştıkları düşünülmektedir. Mecliste yaşananlar sırasında, net bir şekilde ikiye bölünmüş bir görüntü oluşmuştur. Bir yanda, bu tezkerenin kesinlikle kabul edilmesi gerektiğini savunanlar ve gerekçelendirenler bulunurken, diğer yanda, bu tezkerenin asla kabul edilemeyeceğini belirterek haklı nedenlere dayananlar yer almaktadır. Bu keskin ayrışmanın temel nedenlerine bakarak, ortaya çıkan sonuçları aydınlatmak önemlidir.

4.3.1 1 Mart Tezkeresine Ret Edilmeli

1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesi gerektiğine inanan büyük bir kitle vardı. Bu kitle sadece muhalefet partilerine mensup bireylerden ibaret değildi; aynı zamanda iktidardaki partinin üyelerinin bir kısmı, sivil toplum kuruluşları ve halk da doğrudan tezkerenin reddedilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Hatta kabul edilme ihtimalinin yarattığı endişeyle yaşıyorlardı. Bu durumun temel sebebi, tezkerenin altında yatan ağır sorumlulukların Türkiye'ye yüklenmek istenmesi ve ülkedeki huzurun bozulacağı korkusuydu.

- a. Irak'ın Türkiye'nin Müslüman komşu ülkelerinden biri olması. Bu sebepten ötürüde Türkiye'nin "Müslüman komşusuna savaş açan ülke" konumuna girmek istememeleri.
- b. Irak'ın işgali, Birleşmiş Milletler'in (BM) onayını alamadığı için "meşruiyet" konusunda tartışmalara yol açmıştır.
- c. Körfez Savaşı'nın etkisiyle, Türkiye'nin zarar göreceği düşüncesi de gündeme gelmiştir.
- d. Türkiye'de 60.000'den fazla yabancı askerin bulunmasının, Türkiye açısından güvensizlik yaratması ve bu durumun bölgesel huzursuzluğa yol açabileceği düşüncesi de dikkate alınmıştır.
- e. ABD'ye duyulan güvensizlik ve anti-Amerikancılık yaklaşımının yaygınlaşması da dikkate alınmıştır.

- f. Türkiye'nin birçok hava, kara ve limanlarının ABD tarafından kullanılmasının kabul edilemez olduğu kanısı da göz önünde bulundurulmuştur.
- g. Kamuoyunun, bireylerin doğrudan etkilenme kaygısı taşıması ve sivil toplum kuruluşlarının savaşa karşı net bir tavır alarak halkın tepkilerini yükseltmeleri de dikkate alınmıştır.
- h. Toplumun, Türkiye'den asker gönderiminin değil, ABD askerlerinin Türkiye'nin Güneydoğusu'nda bulunacağı algısına kapılması ve bu düşüncenin tam olarak oturamaması da etkili olmuştur.
- i. Türkiye'de bulunan askerlerin, işgal gücü oluşturacağı ve gelen askerlerin Türkiye'den çıkmayacağı endişesi de etkili olmuştur(Pınar, 2008).

Bu genel bakış açısına göre, doğrudan bir tehdit olmadığı ve savaşa eğilim göstermenin gereksiz olduğu düşünülmekte, ABD'nin güvenilir olmadığı ve onun buyruklarına tabi olmanın yanlış olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, komşu Müslüman ülkenin kanına bulaşmanın vicdani ve dini açıdan kabul edilemez olduğu ifade edilmektedir. Ülkede bulunan çok sayıdaki ABD askerinin halkı rahatsız ettiği ve mevcut düzene aykırı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, işgal sona erdikten sonra ABD askerlerinin ayrılacağına dair bir güvence olmadığı ve hatta ABD'nin işgali Türk devletine yönelebileceği endişesi dile getirilmektedir. Bu nedenlerle, BM tarafından desteklenmeyen bu durumun Türk devleti tarafından desteklenmesinin kabul edilemez olduğuna inanılmaktadır.

4.3.2 1 Mart Tezkeresinin Kabul Edilmeli

1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'ye sunulmasından sonra kabul edilmesi yönündeki ısrarın arkasında, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bulunduğu bilinmektedir. Bu sürecin incelenmesiyle, AK Partinin bu konuda ısrarının arkasında ABD'nin etkisi mi yoksa gerçekten doğru bir karar mı olduğuna inanmaları mı olduğu konusunda kesin bir cevap vermek zordur. Parti içindeki farklı düşünceler göz önüne alındığında, bu durumun partinin genel tavrına bağlanması mümkün değildir. Başbakan Abdullah Gül'ün 1 Mart Tezkeresi'ni sunduğu önergede, kabul edilmesi yönündeki gerekçeler açıkça belirtilmiştir. Bu gerekçeler, tezkerenin ülke açısından sağlayacağı farklı menfaatlerin kabulünü desteklemektedir. Ayrıca, özellikle vurgulanan nokta, korumacı bir ülke politikası benimsemek ve olası sonuçları önleme eğilimidir. Bu doğrultuda, 1 Mart Tezkeresi'nin kabul edilmesi gerektiğine dair düşüncelerin gerekçeleri şu şekildedir:

- a. ABD'nin, karşı tarafında yer almak yerine, birçok yönden ABD tarafından desteklenmeye ihtiyaç duyulması, temel nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir.
- b. PKK'ya karşı mücadele edilmesi ve bir Kürt Bölgesi oluşumunun önüne geçilmesi isteği.
- c. ABD tarafından sağlanacak ekonomik yardımların yanı sıra birçok alanda ticari iyileştirmelerin yapılması planı.
- d. Irak'taki Türkmen vatandaşlarının korunma ihtiyacı.
- e. Olası bir göç dalgasının önüne geçilmesi arzusu.
- f. Ortadoğu'da etkin bir güç olma isteği.
- g. Dünya liderliği iddiası ve ideali.

4.3.3 1 Mart Tezkeresinin Oylama Sonuçları

Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurtdışına gönderilmesiyle ilgili Başbakanlık Tezkeresi, 1 Mart 2003 tarihinde kapalı oturumda oylanmıştır. Ancak oylama sonuçlarına geçmeden önce, 22. Yasama Dönemi'ndeki parti dağılımına bir bakmak önemlidir. Bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi 349 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi 166 milletvekili, Doğru Yol Partisi 2 ve bağımsız milletvekilleri 6 olmak üzere toplamda 547 milletvekili bulunmaktadır(22. Dönem Milletvekilleri Albümü, 2003). Bu bilginin paylaşılmasının amacı, AK Parti'nin çoğunluğuna rağmen oyların hangi oranda değiştiğini vurgulamaktır.

Tek başına iktidara sahip olan AK Parti'nin isteği, tezkerenin Meclis'ten kabul edilmesi şeklindeydi. Dönemin Başbakanı Abdullah Gül ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu yöndeki ısrarı, AK Parti milletvekillerinden oylarını kabul şeklinde vermelerini istemeleri ve hatta bu konuda ısrarcı olmaları, sonuçların nasıl olacağı konusunda büyük merak uyandırmaktaydı. 1 Mart 2003 tarihinde gerçekleşen oylama, 533 milletvekilinin katılımıyla gerçekleşti. Oylama sonuçları ise şöyleydi: 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oy. Çıkan sonuçta, kabul sayısının ret sayısından fazla olması, tezkerenin kabul edildiği izlenimini verse, de sonucun öyle olmadığı görüldü.

Dönemin Meclis Başkanı olan ve oylamanın gerçekleştiği 39. Birleşimi yöneten Bülent Arınç, oylama sürecini şu şekilde anlatmıştır:

“İnayetinde bir oylama yapıldı. Bende oturumu birleşimi yönetiyordum çok garip bir sonuç çıktı, kapalı oturum tabi şimdi sayı çokluğuna bakarsanız tezkere kabul edilmiştir

demem lazımdı, ama genel sekreter de orada idi benim duraksadığımı görünce efendim bir ara verin de isterseniz konuşalım dedi. O zaman Anayasanın sanıyorum 96. Maddesinin 2. Fıkrasında meclisin karar nisabı salt çoğunluktur (katılanların yarısından bir fazlası) diye hesapladık 4 ya da 3 oy eksik çıktı ve gerekli nisap sağlanamadı deyip çıktım, ilan ettim ve bu durumda reddedildiği anlamına geldi”(TV5, 2023).

Bu sürecin ardından, 1 Mart Tezkeresi'nin Meclis'te kabul edilmemesi Türk siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kaydedilmiştir. AK Parti hükümeti için de birçok iç ve dış politika stratejisinin gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu olay, ülkenin dış politika yaklaşımında ve uluslararası ilişkilerindeki dinamiklerde de önemli değişikliklere yol açmıştır.

4.4 MİLLETVEKİLLERİ 1 MART TEZKERE AÇIKLAMALARI

Anlaşılan o ki, 1 Mart Tezkeresi'nin tartışılması ve oylanması süreci oldukça çetin ve önemli bir dönemi temsil ediyor. Meclis üyelerinin vicdanlarına dayanarak bu ağırlıklı konuda karar vermeleri, demokratik sürecin bir parçası olarak büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, iktidar partisi içinde yaşanan ayrılıklar ve mücadeleler, bu tezkere meselesinin ne denli kritik ve hassas bir konu olduğunu gösteriyor. Muhalefetin de kararını net bir şekilde belirtmesi, bu sürecin politik arenada nasıl bir yankı uyandırdığını açıkça gösteriyor. Kapalı oturumların bilgi akışını kısıtladığı düşünülürse, yapılan açıklamalardan yola çıkarak durumu analiz etmek oldukça önemli bir adımdır.

4.4.1 CHP Merkezli 1 Mart Tezkeresi Açıklaması

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, 1 Mart Başbakanlık Tezkeresi'ni parti ve partili vekillerinin kesinlikle kabul etmeyeceği görüşünü benimsemektedir. Bu görüşün temel gerekçesi, tezkerenin ülke çıkarlarına aykırı olduğu ve tehlikeli sonuçlar doğurabileceğidir. Bu nedenle hiçbir vekilin bu tezkereye boyun eğmemesi ve kabul etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Baykal, bu durumu birlikte hareket ederek değiştirmenin mümkün olduğunu ve ABD'ye bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

CHP Genel Başkanı, 1 Mart Tezkeresi hakkındaki görüşlerini şu cümleleriyle ifade etti:

“Türkiye bir korsan devlet değildir. İyi komşuluk anlayışına daima özen göstermiş sorumlu bir devlettir. İrağa karşı aynı sorumlu davranış içinde olmalıyız. Biz, ilkel bir Amerika

düşmanlığı anlayışı içinde siyaset yapmıyoruz; biz Türkiye'nin yararını her şeyin üzerinde tutan bir anlayışla siyaset yapıyoruz... ABD'nin her isteğine “evet” demeden de Amerika'nın ciddi bir dostu olarak kalmanın mümkün olduğuna inanıyoruz. Irak tezkeresine biz CHP milletvekilleri olarak “hayır” diyoruz... Meclis ne kadar verirse versin, biz kesinlikle “hayır” diyeceğiz. Biz bu “Hayır'ı CHP' ye oy vermiş, vermemiş milyonlarca insan adına, bir umutla, “dürüst, namuslu, barışçı, adaletli bir iktidar kurar umuduyla” AK Partiye oy vermiş milyonlar adına da diyoruz. Bu savaşı, Irak kaybedecektir, Türkiye kaybedecektir; ama, bu savaşı ABD de kaybedecektir, insanlık kaybedecektir. Bu savaşa girmek istemiyoruz ama bu savaşa sürükleniyoruz. Bu savaşta bizi kullanmak istiyorlar. Türkiye'nin coğrafyasını, toprağını istiyorlar... Hükümet, “savaş kararı almıyoruz, yabancı askerlerin Türkiye’de yerleşmesine izin veriyoruz” demekte. Peki, o askerler, bir süre sonra Irak sınırdan geçecekler de Bağdat’a hurma toplamaya mı gidecekler? Bu bir aldatmacadır. Alınacak olan karar çok açık bir şekilde “savaş” kararıdır. “Çaresiz” diyorlar, çaremiz yok, mecburuz yapacak bir şeyimiz yok, onun için kabul ediyoruz” diyorlar. Amerikan askerlerinin Türkiye’ de yerleştirmesine izin veren tezkerayı başka türlü imkanımız olmadığı için kabul ediyoruz” diyorlar... Yazıklar olsun! Biz 1919 yılında çaresiz değildik. Türkiye’ye girmek isteyenlere karşı Türkiye çaresiz değildi. Türkiye’nin 2. Dünya Savaşı’na girmesini istedikleri zamanda çaresiz değildi. 1974’te de çaresiz değildik. Ama şimdi anlıyoruz ki, AK Parti iktidarında, 2003 yılında Türkiye çaresizdir ve çaresiz olduğu için ABD askerini kabul etmektedir. Bu bir itiraftır bu biracizdir. Türkiye’nin onurunu koruyacak olanlar, Türkiye’nin şerefini yüceltecek olanlar, Türkiye’yi bu savaşa sokanlar değil, Türkiye’nin bu savaşa girmesine “hayır” diyenler olacaktır” (Ana Haber, 2018).

Deniz Baykal'ın konuşmasında, öncelikle kabul edilmemesi gerektiği noktasında vurgularda bulunduğu gözlemleniyor. Ayrıca, AK Parti'nin kabul edilmesi yönündeki ısrarının kendi partisi tarafından kabul görmediği belirtiliyor. Bunun yanı sıra, CHP genel başkanının ifadesine göre, CHP'li milletvekilleri arasında bu durumun resmiyet kazanarak kesin bir şekilde reddedildiği de açıkça ifade edilmiştir.

Deniz Baykal'ın açıklamasının yanı sıra, CHP milletvekili Önder Sav'ın yaptığı bir diğer önemli açıklama da dikkat çekmektedir. Önder Sav'ın amaçladığı, açık bir şekilde AK Partili vekiller üzerinde etki bırakarak tezkerenin reddedilmesini sağlamaktır. Zira bu

durumun kaderini belirleyecek kişilerin AK Partili vekiller olduğu bilinmekte ve tek çarenin onları ikna etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Önder Sav'ın mecliste yaptığı konuşma detaylı bir şekilde incelenecektir.

Önder Sav'ın mecliste yaptığı uzun konuşmasının önemli noktalarına odaklanılarak açıklamalarının özeti yapılacaktır. Sav'ın vurguladığı ilk husus, ulusal meşruiyetin belirleyici otoritesinin ABD veya Türkiye devleti olmadığı, bunun yerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne ait olduğudur. Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Uluslararası incelemelerin tamamlanmadığı ve henüz bir sonuca varılmadığı durumda harekete geçmenin anlamsız olduğunu belirtmiş; Türkiye'nin, sürece netlik kazanılmadan dahil olma isteğinin gereksizliğini açıklamıştır. Sav, bu durumu şu ifadelerle açıklamıştır:

“Adalet ve Kalkınma Partisinin Sayın Genel Başkanı ise, tezkere konusuyla ilgili olarak, bütün milletvekillerinin görüşlerinin alınmasında yarar olduğunu ifade ediyor. Sayın Dışişleri Bakanı ise "Amerika Birleşik Devletleri'yle müzakerelerin Genel Kurula kadar tamamlanacağını umuyorduk; ama olmadı" diyor. Şimdi, Allah aşkına, söyleyin, hangisine inanmalıyız? Hangi mazeretiniz haklı, hangisi doğru? Lütfen, kafanızda bir netlesin arkadaşlar. Netleşmeden, bu tezkereyi görüşmenin olanağını görmüyoruz. Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz "Biz, Türkiyeli veya Türkiye' siz amacımıza ulaşabiliriz" diyor. Öyleyse, bırakın Türkiye'siz amaçlarına ulaşsınlar da görelim. Bırakın Amerika'nın yakasını; ama bırakmıyorsunuz! Ne yazık ki, kısa bir süre sonra, elmaşekerini Amerika'nın yediğini, sapının da Türkiye'nin elinde kalacağını çok acı bir şekilde göreceksiniz Savaş karşıtı bir eylemde, çok yerinde bir slogan gözüme ilişti; burada tekrarlamak, tutanaklara geçirmek istiyorum. "Amerika Birleşik Devletlerinden korkmayın, Allah'tan korkun, Allah'tan" diyor o slogan... Son sözlerimi söylüyorum. Yokluk içinde bağımsızlık savaşı veren bir ulusun milletvekilleri olarak, bir komşu Müslüman ulusun bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne, doğal kaynaklarına el uzatılmasına izin vermeyiniz. Kendisi yalınayak cepheye mermi taşıyan, kağı arabasının arkasında yürüyen, bebesinin örtüsünü "devlet malıdır, nem kapmasın" diye mermilere örten analarımızın, ninelerimizin kemiklerini sızlatmayalım. Geliniz, Yüce Atatürk'ün Dolmabahçe önünde demirlenmiş düşman zırhlılarına bakarak ve yumruklarını sıkıp "geldikleri gibi gideceklerdir" dediği gibi, biz de İskenderun Limanına demirlemiş olan

düşman gemilerine ve Türkiye'ye akın akın gelen Amerikan askerlerine "geldikleri gibi gitsinler" diyelim. Bu tezkereye ret oyu kullanalım diyorum; hepinizi sevgi ve saygılarımla selamlıyorum”(TBMM Tutanak Dergisi, 2003).

Mecliste konuşma yapan ve ret kararı alınması yönünde açıklamalarda bulunan diğer bir CHP'li milletvekili Kıvılcım Kemal Anadol'dur. K. Kemal Anadol'un vurgulamak istediği asıl nokta, Irak savaşı konusunun, başta ABD olmak üzere dünyada hiçbir ülkede görüşülüp karar alınmadan önce Türkiye meclisinde ilk olarak ele alınmasıdır. Bu kararla birlikte tüm dünyanın gözünün Türkiye'ye çevrildiği konusuna dikkat çekmektedir. Bir diğer önemseddiği nokta ise savaş ilanının meşrulaştırılmasıdır. Oysaki şu an savaş meşrulaştıracak yeterli gerekçeye sahip olunmadığının net bir şekilde belli olduğunu belirtmekte ve bunun sonucunda meşrulaştırılmamış bir savaş için Anayasa değişikliğinin şart olduğuna dikkat çekmektedir. Bu noktada böyle bir karar verilmesinin yanlış olduğunu ve ayrıca Anayasa değişikliğine maliyeti olacağını bildirip, bu kararın parlamentoda reddedilmesi konusunda tüm meclise şu sözleri söylemiştir:

“Bu konuda, ağır bir sorumluluk içindeyiz; başta iktidar partisi, muhalefet partisi, tüm milletvekilleri, büyük bir sorumluluk içindeyiz. Sözlerimin başında belirttiğim gibi, dünyada gündemine bu savaş alan ilk parlamentodur Türkiye Büyük Millet Meclisi. Türkiye Büyük Millet Meclisi gazi meclistir, Türkiye Büyük Millet Meclisi her türlü tecavüzü defetmiş, direnmesini bilmiş, ulusal iradeyi temsil eden bir Meclistir. Gelin, Birinci Büyük Millet Meclisinin üyesi, Millî Marşımızın şairi Mehmet Akif'in tanımıyla "tek dişi kalmış canavar"a karşı, her türlü ideolojik, sınıfsal, ekonomik ayrılığı bugün için bir tarafa bırakalım; haktan yana, doğrudan yana olalım, doğrudan yana karar verelim arkadaşlar”(tbmm.gov.tr, 2003).

4.4.2 AKParti Merkezli 1 Mart Tezkeresi Açıklaması

1 Mart Tezkeresi, AK Parti'nin öncü isimlerinin desteğiyle oluşturulmuş ve ısrarıyla kabul edilmek istenen bir karardır. Ancak, süregelen sistemden farklı bir yol ayrımına girildiği görüldü. Tarihe bakıldığında, iktidarın birçok kararının sekteye uğramadan kabul edilip uygulandığını, vekillerin de partileriyle hareket ettiği bir sistemin daimi bir şekilde devam ettiği düşünüldüğünde, 1 Mart Tezkeresi'nin vekillerin ve partinin farklı yollar izlediği bir kırılma noktası olduğu görülüyor. Bu durumda bir karar söz konusuydu ve bu kararda aynı

çatı altında iki farklı görüş vardı. Durum böyle olunca, AK Parti iki kola ayrıldı: Başkanlık Tezkeresi'ne "evet" diyenler ve başkanlık tezkeresine "hayır" diyenler. Her iki grubun gerekçeleriyle ele alınıp değerlendirildikten sonra yapılan açıklamalar üzerinde durulacaktır.

4.4.2.1 AKPartiiçerisindeki kabul yanlı tutumlar

AK Parti'nin kurucusu ve genel başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın kabul yönündeki ısrarları üzerine şekillenmeye çalışılan 1 Mart Tezkeresi, dönemin başbakanı olan Abdullah Gül tarafından Meclis'e sunulmasıyla birlikte birçok tartışmayı beraberinde getirdi. Bu çok ses getiren tezkere, dönemin başbakanı tarafından şu şekilde açıklandı: Asıl amaç bu durumda barış sağlamaktı, fakat tüm çabalara rağmen barış yanlısı tutumun Irak cephesinde sonuçsuz kaldığı, aksine bu durumun daha da derinleşip engellenemez bir hale geldiği görüldü. Durumun Türkiye içinde risk oluşturduğu ve bu bağlamda NATO'dan destek alınmasının gerekli olduğu belirtildi.

Önemli bir nokta, Kuzey Irak'tan Türkiye'ye doğru bir göç dalgasının olasılığının bulunduğu ve bu durumun önlenmesi için önlemler alındığının belirtildiği. Tezkereye olan ihtiyaç, olası bir tehlikeye karşı geç kalınmaması, zamanında müdahale edilmesi gerektiği düşüncesindendir. Bu durum sonucunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve gerektiğinde kullanılmasına dair, altı aylık bir süre içinde 62.000'den fazla olmamak kaydıyla askerlerin Türkiye'de bulunması, aynı zamanda 255 uçak ve 65 helikopterin belirlenen alanlarda geçici olarak bulundurulması ve bu bağlamda Türk Silahlı Kuvvetleri ile işbirliği içerisinde hareket edilmesi hususunda hükümetin düzenlemelerine tabi tutulacağı yönünde tezkere sunulup kabul edilmesi tüm gerekçeleriyle belirtilmiştir(TBMM 22. Dönem 1. Yasama Yılı, 2003).

39. Birleşimin gerçekleştiği oturumda, oturumu yöneten Bülent Arınç, Başkanlık Tezkeresinin kabulünü destekleyen iki milletvekiline lehte iki savunma hakkı veriyor. Bu milletvekilleri Salih Kapusuz ve Burhan Kuzu'dur. Öncelikle Salih Kapusuz'un lehte olan açıklamalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Sunulan başkanlık tezkeresinin belirtildiği gibi anayasaya, hukuk kurallarına aykırı olmadığı ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin her dediğine uymadığı, daha önce Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımadığı ve bunun Türkiye devleti

içinde kabul edilebilir bir tutum olduğu görülmüştür. Bu da gösteriyor ki, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin her dediği Türkiye devleti açısından meşru olarak kabul edilmemektedir. Bu kararı kendi Anayasamız ve kurallarımızla belirlememiz gerekiyor.

Terörle mücadelede sınır ötesine geçildiği, bunun en güzel örneğinin Kuzey Irak teröristlerine müdahalede görüldüğü ifade ediliyor. Türkiye devleti bir karar veriyorsa bağımsız bir şekilde kendi iradesiyle vermelidir. Bu kararın ABD'den korkulduğu için değil, çıkarlar doğrultusunda verildiği belirtiliyor. Bu tezkerenin savaş tezkeresi olmadığı, sadece hükümete belirli bir çerçevede yetki veren bir karar olduğu vurgulanmıştır(tbmm.gov.tr, 2003).

Burhan Kuzu tarafından yapılan savunmada, bu tezkerenin içeriğinin savaş amaçlı değil, savunma amaçlı olduğu ve anayasaya aykırı bir durum içermediği belirtilmiştir. Ayrıca, bu durumun meşruluk durumunun tartışılmasından ziyade, Türkiye açısından getirileri ve götürülerinin ele alınması gerektiği şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Özellikle şunu söylüyorum: Bence bu konuda tartışılacak husus, bunun meşru olup olmamasından öte, hakikaten, böyle bir hareket Türkiye'nin lehine midir aleyhine midir, ülkenin içerisinde bulunduğu şartlarda böyle bir girişim doğru mudur eğri midir, savaş olursa ne olur olmazsa ne olur; bu Yüce Meclisin, bence, bunları konuşması lazım ve karar verirken de bunları düşünmesi lazım”(TBMM Tutanak Dergisi, 2003).

4.4.2.2 AKParti içerisindeki ret yanlı tutumlar

349 milletvekilinin temsil edildiği, iktidarı elinde bulunduran AK Parti için tüm vekillerin 1 Mart Tezkeresi'yle ilgili tutumu büyük bir önem taşımaktaydı. Sadece ülke içinde değil, tüm dünyayı etkileyen bu karar, alışılmışın dışında bir örnek oluşturmuştur. AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve dönemin Başbakanı Abdullah Gül'ün kabul yönündeki tutumlarına karşın ret oyu veren ve bu durumu açıklayan milletvekilleri incelenecektir. Tarihi bir güne şahitlik edilmesine vesile olan ve partisinin üzerindeki etkilerini, vicdanları ve kararlılıklarıyla şekillendiren vekillerin demokratik ilkelerle ve demokrasinin en önemli unsuru olan 'özgürlük' anlayışıyla hareket ederek tüm dünyada örnek olacak tutumları ele alınacaktır.

Dönemin başbakanı olan Abdullah Gül'ün danışmanı Ahmet Sever, yazdığı eserde 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesi gerektiğini savunan isimleri şöyle sıralıyor: *“Özellikle Beşir Atalay, Mehmet Aydın, Ertuğrul Yalçınbayır, Bülent Arınç, Zeki Ergezen, Azmi Ateş ve Kemalettin Göktaş gibi önemli isimler tezkereye karşıydı ve parti içinde açıkça bunun kulisini yapıyordu”*(Sever, 2015).

Bu bağlamda AK Parti içerisinde aslında ret verecek isimlerin az çok tahmin edildiği, çünkü bu kişilerin safını belli ettiği gözlemlenmekte. Aksi halde özellikle Recep Tayyip Erdoğan'ın beyanlara göre bazı vekiller üstünde oylamada kabul oyu kullanılması gerektiği baskısı oluşturup, baskı ile evet dedikten sonra vicdani kanaatlerine göre oy kullanan sürpriz isimlerin varlığından bahsediliyor. Bu duruma örneklerden biri ise Turhan Çömez'dir. Turhan Çömez süreci şöyle anlatmaktadır:

“Oylama günü Sn. Erdoğan çok sert bir ifade ile bu tezkerelerin mutlaka geçmesi gerektiğini, çok önemli olduğunu, geçmemesi halinde ülkenin büyük sıkıntılara gireceğini söyledi. Hatta biz arkadaşlarla çok rahatsız olduk. Acaba neden böyle bir adım içerisinde, bilmediğimiz şeyler mi vardı... Sn. Erdoğan'ın çok özel bir yöntemi vardır. Bir teamülün anlamak için, parti gurubu içerisinde, temsilcilerin de ne düşündüğünü anlamak adına teamül yoklaması yapar. Oy pusulası verir ve ne düşündüğünüzü yazın der... Bu çok bilindik yöntem olduğu için biz arkadaşlarımızla tedirgin olduk ve evet dedik. Sn. Erdoğan bunun rahatlığı içerisinde tezkereyi gönderdi.... Tezkereye hayır diyen milletvekilleri çok özgün bir taktikle önce evet diyeceklerini ifade ettiler ve parti yönetiminde bir rahatlık oluştu ondan sonra da meclise gittiklerinde vicdanlarının sesini dinlediler ve çocuklarına miras bırakabilecekleri en onurlu işlerden biri olan hayır oyunu vererek tarihe geçtiler”(Halktv, 2022).

Emin Şirin ise 1 Mart tezkeresine ret verdiğini ve o süreçte neler yaşandığını şöyle açıklıyor: *“1 Mart Tezkeresinden evvel evime benim CIA' den insanlar geldiler oyumu etkileyebilmek için... Gelen adam CIA'nin en mühim adamlarından biri Ankara'da. Bir dost vasıtasıyla sabah erken saatlerde eve geldi ve kendisi bu oylamada müspet oy vermemin ne kadar önemli olduğunu bana anlattı. Ben çünkü o zamanlarda Dışişleri Komisyonu başkanvekiliydim mecliste. Ve hayır diyeceğimi de televizyonlarda açık bir şekilde sebepleriyle beraber anlatıyordum... Abdülatif beyinde bulunduğu uzun bir grup toplantısı yapıldı 1 günlük. Herkes orada Sn. Abdullah Bey'de Sn. Recep Tayip*

Erdoğan'da görüşlerini orada anlatılar ama esas itibariyle CHP blok olarak hayır demesinin haricinde AK partinin içinden çok ciddi bir miktarda milletvekilinin hayır demesiyle tezkere geçmedi”(Halktv, 2021).

Dönemin Kültür Bakanı Hüseyin Çelik, yaptığı açıklamada parti genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan ile görüşme sağladığını ve tezkerenin reddedilmesi gerektiği düşüncesini paylaştığını belirtmiştir. Oy kullanılacağı günün Bursa'da olacağını, bu nedenle vekaletini Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır'a vereceğini ifade etmiştir. Ayrıca kendisinin yanı sıra Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır'ın ve Devlet Bakanı Mehmet Aydın'ın da ret oyu vereceğini belirtmiştir. Başbakan Abdullah Gül ile yaptığı konuşmayı şu şekilde anlatmaktadır:

"Sayın Başbakanım, uzak diyarlardan bir adam size gelip, 'şu balkonunuzu kısa bir süreliğine yüksek bir fiyatla kiralamak istiyorum' dese ve siz de 'burada ne yapacaksınız?' diye sorsanız, adam 'burada bir düzenek kuracağım ve kapı komşunuzu buradan vuracağım' dese, böyle bir durumda fiyat ne kadar yüksek olursa olsun, balkonunuzu bu adama verir misiniz?' diye sordum. 'Ben şahsen vermem' dedim. Konuşmamın devamında, bütün gerekçelerimi ortaya koyarak tezkereye 'evet' oyu veremeyeceğimi belirttim.”(Evrensel, 2016).

4.5 ABDULLAH GÜL’ÜN 1 MART TEZKERESİ MÜCADELESİ

1 Mart Tezkeresi'nin imzalanıp meclise sunulması dönemin başbakanı Abdullah Gül aracılığıyla gerçekleşmişti. Abdullah Gül'ün bu sürece etkileri üzerine netlik kazanılmak istendiğinde sürecin tüm noktaları üzerine durulması gerekmektedir. Öncelikle, Abdullah Gül'ün 1 Mart Tezkeresi'nin kabul edilmesini gerçekten isteyip istemediği veya mecburiyet mi olduğu soruları, 1 Mart Tezkeresi'nin sonrasında hatta günümüzde bile hala netlik kazanmamış bir konudur. Bu sorunun uygun cevabının, tüm sürecin göz önünde bulundurularak verilmesi gerekmektedir.

Abdullah Gül'ün başdanışmanlarından olan Ahmet Sever yazmış olduğu eserinde Abdullah Gül'ün 1 Mart Tezkere 'sine tutumunu şöyle anlatmaktadır: Başbakan Abdullah Gül'ün bu konuyla ilgili çok düşündüğünü, öncelikli olarak Saddam Hüseyin ile iletişime geçip savaş ve işgalin önüne geçmek istediğini fakat Saddam Hüseyin'in bu duruma hiçbir şekilde yanaşmadığını, hatta kendi yazdığı mektubunu bizzat Bakan Kürşat Tüzmen

aracılığıyla Saddam Hüseyin'e ulaştırdığını ama bu durumun Saddam Hüseyin tarafından olumlu karşılanmadığını belirtmiştir. Irak'ın komşu ülkeleriyle bizzat tek tek görüşüldüğünü, savaştan vazgeçilmesi adına İstanbul'da gerçekleşen savaş karşıtı zirve toplantısını düzenlediğini ve bu toplantının sonuçsuz kaldığını ifade etmiştir. 23 Ocak'ta İstanbul'da gerçekleşen toplantıya; İran, Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan'ın katılımıyla 5'li bir katılım gerçekleştirildiği ve bu toplantının sonucunda 7 maddeyi içeren bir çağrı yapıldığı; maddelere bakıldığında ise,

- a. Birleşmiş Milletler (BM) denetçileri ile iş birliği yapılması gerektiği.
- b. Kitle imha silahlarının bulunmadığı konusunda denetçilerin ikna edilmesi gerektiği.
- c. BM ve denetçiler aleyhindeki beyanlara son verilmesi gerektiği.
- d. Denetimlerin devamına izin verilmesi gerektiği.
- e. İleriki süreçte de kitle imha silahları bulundurulmamayı taahhüt etmesi gerektiği.
- f. Komşulara güven telkin edilmesi gerektiği.
- g. Halkla uzlaşma içerisinde olmanın gerekliliği belirtilmiştir(Yeni Şafak, 2019).

Bu kapsamda, Irak'ın komşusu olan beş ülkenin bu durumdan rahatsız olduğu vurgulanmış ve bu konuda yapılmaması gerekenler sıralanmıştır.

Son olarak, Irak Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'ın Ankara'ya davet edilmesi ve MİT tarafından gizli bir uçakla Ankara'ya getirilip görüşmelerin sağlanması sonrasında, Taha Yasin Ramazan'ın 'Gerekirse savaşırız ancak geri çekilmeyiz' tutumunun, Abdullah Gül tarafından son umut olarak nitelendirildiği belirtilmiştir. Aynı zamanda Gül'ün bu konuyla ilgili ülke içerisinde birçok kişi ile görüşme gerçekleştirdiği, tüm grup ve kesimlerin fikirlerine ve görüşlerine değer verdiği, herkesle görüşme içerisine girdiği ve bu yoğun çabalarının sonucunda tezkerenin meclise sunulduğu ifade edilmiştir(Sever, 2015).

Ahmet Sever'in gözlemine göre, Abdullah Gül'ün aslında tezkerenin çıkmasını istemediği sonucuna varılabilir. Irak'a yönelik caydırıcı politikanın aslında tezkerenin meclise sunulmasını engellemek amacıyla yapılan bir hamle olduğu, komşu ülkelere de destek olarak Irak'ı vazgeçirmek için gösterdiği çabaların, tüm bu olabileceklerin önünü alma çabası olarak yorumlanabilir. Tüm bu süreci incelediğimizde, istenmeyen bir duruma nasıl mecbur bırakıldığı sorusunun cevabına bakılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

ABD'nin tezkerenin geçmesindeki aşırı ısrarı ve baskısı, Abdullah Gül'ü 1 Mart Tezkeresinin meclise sunulmasına mecbur bıraktığı gözlemlenmektedir. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in "Gemilerimiz yolda. Daha fazla bekleyemeyiz. Tezkereyi bir an önce çıkarın" uyarıları ile ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Elizabeth Jones'un "Tezkereyi reddederseniz ekonominizi mahvederiz" tehdidi, Abdullah Gül üzerindeki baskıyı açıkça göstermektedir (Sever, 2015).

Genel bir perspektiften bakıldığında, Abdullah Gül'ün arada sıkıştığı, bir taraftan gelen baskılar ve diğer taraftan tüm çabalarının sonuçsuz kalmasıyla başlamıştır. Abdullah Gül, tezkerenin birçok gerekçeye dayandırılarak ve talepleri belirtilerek meclise sunmuştur. Diğer bir önemli nokta ise vekiller üzerinde Abdullah Gül tarafından herhangi bir baskının olup olmadığıdır. Bu konuda Turhan Çömez'in açıklamasına yer verilecektir. Turhan Çömez, dönemin başbakanının bu konuda herhangi bir maruza bırakılıp bırakılmadığı sorusuna:

“Abdullah Bey açıktan yüksek sesle ve bu tezkereyi savunur ifadelerle milletvekillerinin üzerine hiçbir baskı yapmadı. 1 gün öncesinde kendisiyle görüşme yaptım ve dedim ki ben bu tezkereye “hayır” diyeceğim ancak bilmek istiyorum bize söylemediğiniz bir gerekçe var mı? Bunu bilmek istiyorum aksi halde ben bu tezkereye hayır diyeceğim. Bana aynen ifadesi vicdanen hareket et nasıl biliyorsan öyle yap, benim bu konuda sana nasıl oy kullanman gerektiğini söyleyecek durumda değilim dedi” (Halktv, 2021).

Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılıç'ın kamuoyu öneminin bu noktada kaçınılmaz olduğunu belirterek Abdullah Gül'e "Halkı buna hazırlamak için, Diyanet'e bir talimat verseniz. İmamlar Cuma hutbelerinde tezkerenin kabul edilmesinin ülke menfaatine olduğuna dair vaaz verseler" önerisinde bulunduğu ve Abdullah Gül'ün buna cevaben "Dini bu işe karıştırmayın" diyerek reddettiği bilinmektedir. Bu durum, Abdullah Gül'ün 1 Mart Tezkeresi'ne olumlu bir bakış açısına sahip olmadığını göstermektedir. Abdullah Gül, eğer isteseydi kamuoyu oluşturarak tezkerenin kabul edilmesi yönünde bir algı oluşturabileceğini ve halkın desteğiyle durumun farklılık kazanabileceğini bilmesine rağmen, ısrarcı olmamış veya dini unsurları öne sürmemiştir (Sever, 2015).

4.6 RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN 1 MART TEZKERESİ MÜCADELESİ

Recep Tayyip Erdoğan, o dönemde yasaklı olması nedeniyle milletvekili sıfatını taşımamaktaydı. Ancak partinin genel başkanı olması dolayısıyla kararlar üzerinde, parti adına yönlendirme yetkisini kullanarak 1 Mart Tezkeresinin onaylanması için yoğun çaba sarf ettiği ve bu durumu istediği bilinmekteydi. Bu durum, 1 Mart Tezkeresi'nin içeriği kadar dikkat çeken bir konu haline gelmişti. Meclis içinde milletvekilleriyle görüşmelere girip, tüm vekilleri kabul yönünde ikna etmeye çalışması, bu tutumun sebebini merak ettiriyordu. Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı bir açıklamada: "Bize yapılan rica ABD Başkanı Bush'la görüşmemle başladı. Ama biz taahhütte bulunmadık. Eğer bulunsaydık, bu zamana kadar bu iş çoktan biterdi" şeklindeki ifadeleri bulunmaktadır (Karakuş, 2003). Bu açıklama, 1 Mart Tezkeresi'nin geçeceği konusunda kesin bir belirsizlik olduğunu göstermektedir. Ancak bu durumu doğrulamayan bir açıklama da CHP grup başkanvekili Mustafa Özyürek'ten gelmektedir:

"O dönemde yasağı nedeniyle milletvekili olamayan Recep Tayyip Erdoğan yerine hükümeti Abdullah Gül kurmuştu. Ancak AK Parti Genel Başkanı olarak ABD'ye giden Erdoğan gerekli güvenceyi vermişti. Onun üzerine ABD İskenderun'a gemilerle silahlarını yığmış, güney doğuda depolar kiralamıştı. İskenderun Limanı'ndaki gemilere girmek isteyen CHP milletvekilleri limana dahi sokulmamıştı" (Cumhuriyet, 2023). Bu açıklama dikkate alındığında, 1 Mart Tezkeresi'nin hazırlıklarının önceden yapıldığı izlenimi oluşmaktadır.

Ahmet Sever'in yazdığı kitaba göre, 1 Mart Tezkeresi'nin kabul edilmesini sadece Recep Tayyip Erdoğan değil, aynı zamanda danışmanları da istiyordu. Kitapta belirtilene göre, Recep Tayyip Erdoğan'ın Başdanışmanlarından Cüneyt Zapsu, Egemen Bağış ve Ömer Çelik, tezkerenin kabulü için ısrarcıydılar. Hatta Cüneyt Zapsu'nun ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ile sürekli olarak telefonda temas halinde olduğu ve tezkerenin geçeceğini ve kendilerinin rahat olması gerektiğini telkin eden konuşmalar yaptığı ifade ediliyordu (Sever, 2015).

Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı açıklamalara göre, tezkerenin geçmesini istemesinin sebebini ileriki süreçteki ülke çıkarlarına yarar sağlayacağı düşüncesi olduğu izlenimi oluşturuyor. Örneğin, bir açıklamasında "Tezkere geçmiş olsaydı, şu anda Kuzey Irak'ta

olurduk ve Kuzey Irak'ta verilen kararlara ortak olurduk" demişti (Özyürek, 2020). Diğer bir açıklamasında ise: "1 Mart tezkeresiyle Türkiye Irak'ta olsaydı, Irak'ın durumu böyle olmazdı. Bu Türkiye'yi masaya getirecekti. Ufku görmek önemli" şeklindeki ifadeleriyle, bu durumun ileriki süreçlere ciddi etkileri olacağı kanısında olduğu ve bu nedenle ısrarlarını sürdürdüğü düşüncesi akıllara geliyordu(Tezkan, 2016) .

Recep Tayyip Erdoğan'ın halende 1 Mart Tezkeresinin doğruluğuna inandığı ve kararın meclisten geçmesi gerektiğini "1 Mart Tezkeresi'nin yanıdaydım, karşı olanlar bunu toplantılarımızda söylemediler. Birileri de gizli kulisler attılar. O insanları araştırır bulursunuz" dediği bir açıklamasında belli etmiştir(odatv, 2016). Sanırım kastedilen kulis görüşmeleri Bülent Arınç' ın bir konuşmasında bahsettiği gibi:

“Abdullah Bey’le, onun yanında gelen Ertuğrul Yalçınbayır, Abdüllatif Şener’le özel görüşmeler yaptık. Tabii bu sonuç Tayyip Beyi sinirlendirmiş olmalı. Fakat yine bunu demokratik tepki olarak ön gördü ben arka planı da biliyorum. Tabii onlara zannediyorum ki girmeleri halinde biz masada olacağız terör meselesini kökünden çözeceğiz şeklinde telkinler olmuş, kendiside buna inanmış. Peki, daha önce rahmetli Özal’ın 91’de girmek isteyip de Genelkurmay başkanının karşı filan çıkmasıyla başaramadığı işte aklında kalmış olabilir”(TV5, 2022).

Arınç'ın yaptığı bu açıklamada, Recep Tayyip Erdoğan'ın bahsettiği görüşmelerin gerçekleştiğini, Tayyip Bey'in bu duruma sinirlendiğini, çünkü terörle mücadele konusunda çözüm arayışının olması sonucu tezkereye sıcak baktığı ima edilmektedir.

4.7 1 MART TEZKERESİNE BASIN TEPKİSİ

ABD'nin, Irak üzerinde gerçekleştirmeyi düşündüğü eylemlerin Türkiye'ye sıçraması ihtimali ve ABD'nin bu işgale Türkiye'yi de dahil etmeye çalışması, Türkiye basını dahil dünya basınında büyük yankı uyandırmıştır. ABD'nin Türkiye'nin birçok noktasını kullanma izni isteği, aynı zamanda asker yerleştirme talebi, Türk halkını gelişmelerin nasıl bir seyir izleyeceği ve nihayetinde ne tür sonuçlar doğuracağı konusunda oldukça meraklandırmıştır. Halkın tüm sorularının cevapları kamuoyundan geçmekteydi.

Her gün gazetelerde yer alan Irak ve ABD başlıklı haberler, gündemin en cazip konusu haline gelmişti. Basının yeni görevi, tüm gelişmeleri titizlikle takip edip halka sunmaktır.

Konu, güçlü müttefik ABD ile diğer tarafta Müslüman komşu Irak arasındaki ilişkilerin yanı sıra ABD'nin köprü olarak kullanmak istediği Türkiye devleti arasında geçiş yapmaktaydı. Bu köprü görevinin bedelinin Türkiye'ye nasıl yansıtacağı, ABD'nin Türkiye'ye sunduğu imkanlar, hükümetin, meclisin ve Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) tutumlarının nasıl şekillendiği ve dünya basınının Türkiye'ye bakış açısı, basın aracılığıyla halka iletilmekteydi.

Tüm bu gelişmelerin birbirini takip etmesi sonucunda 1 Mart Tezkeresi gündeme gelmiş ve özellikle Radikal, Hürriyet, Sabah, Milli Gazete, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gibi dönemin etkili gazetelerinin manşetlerini kapsayan en çok konuşulan konu haline almıştır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu, basının işinin hayli zor olduğudur. Her basın organının kendi ideolojik görüşleri mevcuttur ve tüm bu görüşlerden sıyrılarak ülke çıkarları için hareket etmek oldukça zordur. Halkın nabzını tutmak, onları bilgilendirmek ve yönlendirmek görevi basına verilmiş olup, halkın siyasete müdahil olmasına olanak sağlanmıştır.

İdeolojik farklılıklar temel alınarak kategorilere ayrılmaya çalışıldığında; liberal bakış açısını Hürriyet ve Sabah gazetelerinin temsil ettiği, muhafazakâr görüş doğrultusunda ise Milli Gazete ve Yeni Şafak gazetelerinin bu rolü üstlendiği, sol bakış açısının ise Cumhuriyet gazetesi aracılığıyla temsil edildiği görülmüştür (Güven, 2008). Tüm bu farklı ideolojiler doğrultusunda, halkın zihninde çeşitli bakış açıları oluşmuş ve 1 Mart Tezkeresi'ne toplumu hazırlayan gazeteler, okuyucuların düşüncelerini şekillendirmek için farklı yöntemler kullanmışlardır.

Özellikle Hürriyet, Radikal ve Yeni Şafak gazetelerinin Irak sorunuyla yakından ilgilendiği gözlemlenmiştir. Hürriyet gazetesine kıyasla, Radikal ve Yeni Şafak gazetelerinin sürekli olarak bu konuda haberler yaptığı görülmüştür. Radikal gazetesinin neredeyse her gün Irak başlıklı haberlere yer verdiği, Yeni Şafak gazetesinin ise AK Partiye yakın bir duruş sergilemesine rağmen, karşıt görüşlere de yer verdiği ve hükümetin tutumuna eşit sayıda haber yayımladığı bilinmektedir. Üç gazete arasında en belirgin tavır ise Radikal gazetesi tarafından sergilenmektedir. 1 Mart tezkeresine muhalif bir bakış açısıyla yaklaşan Radikal gazetesi, bu durumu başlıklar da dahil olmak üzere tüm içeriklerinde yansıtmıştır. Hürriyet

gazetesi ise savaşın maddi boyutuna odaklanarak, haber içeriklerini bu doğrultuda hazırlamıştır(Aytulu, 2005).

Star Gazetesi yazarı Fehmi Kuru: *“1 Mart Tezkeresi Türkiye için aslında çok zor bir sınavdı. Bir yandan yeni kurulmuş bir hükümet, ABD ile ilişkilerini geliştirmek istiyor ve bir yandan da onun çok önem verdiği bir konuya karşı çıkıyor. Ben şahsen tabi tüm hesapların dışında olarak karşı çıktım. Çünkü 1 Mart Tezkeresi eğer meclisten geçseydi, kabul görseydi milletvekillerinden, Türkiye Amerika’nın yanında 10 yıl sonra Amerika’nın arkasına bakmadan bu bölgeyi terk ettiği bir savaşın parçası olarak o savaşa katılmış olacaktı”*(A Haber, 2012).

4.7.1 Liberal Gazetelerin 1 Mart Tezkeresini Yansıtırma Şekilleri

Liberal eğilimli gazetelerin haberlerine göz attığımızda, Irak sorunu ve 1 Mart Tezkeresinin ekonomik boyutlarına odaklandıklarını görmekteyiz. Savaşın maliyetinin ne olacağı, savaş sonrasında ülkenin zararının boyutu, ABD'nin mali desteğinin gerekliliği gibi konulara vurgu yapılarak haber içeriği oluşturulmuştur. Ayrıca, ABD'nin sağlamayı taahhüt ettiği desteklerin ülke çıkarları açısından önemli bir faktör olduğu belirtilmiş ve bu çerçevede başlıklara öncelik verilmiştir. Diğer bir önemli konu ise ülkenin bölünmesi karşısında güvenliğini sağlaması gerektiği inancıdır.

ABD'ye olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı gözlemlenmiş olup, bu tutumun arkasındaki gerekçeler arasında ABD'yi güçlü bir müttefik olarak görmek, yapılması vaat edilen yardımların ülke için kritik öneme sahip olduğuna inanmak, Irak'ın Türkiye için bir tehdit oluşturduğunu düşünmek ve Irak'taki Türkmenlerin korunması gerektiğine inanmak gibi faktörler yer almaktadır. Bu nedenle, 1 Mart Tezkeresini destekleyici bir tavır sergiledikleri gözlemlenmiştir.

Tüm bu iddiaların örneklenmesi amacıyla yapılacak incelemede, liberal perspektife sahip bazı gazetelerin başlıklarının ve içeriklerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, liberal ideolojiye sahip Sabah gazetesi örnek olarak seçilmiştir. 1 Mart Tezkeresi ve Irak sorununun ülkemiz açısından yoğun olarak yaşandığı Şubat ve Mart tarihleri arasında, liberal ideolojiyi yansıtan Sabah gazetesinin başlıklarını ve içeriklerini incelemek, durumun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

11 Şubat 2003 tarihli Sabah gazetesinin bir başlığı "Saddam'ın Laneti" olarak belirlenmişti. İçeriğine bakıldığında ise, "Irak'a karşı alınacak tavır, önce BM ve AB'yi ikiye böldü, ardından da dün de NATO'yu dağılmanın eşiğine getirdi" ifadeleri yer alıyordu (Sabah, 2003). Bu durumda, başlık ve içerikle doğrudan Irak hedef alınıp, Irak'a suçlamalar getirildiği görülmektedir. 27 Şubat tarihli Sabah gazetesinde ise:

"Irak'a İlk bomba düştüğünde 8,5 milyar \$ hesaba geçecek. Devlet Bakanı Babacan açıkladı; Türkiye ile ABD 6 milyar dolar hibe üzerine anlaştı. Türkiye vazgeçeceği her 1 milyar dolarlık hibe karşılığında 6 milyar dolarlık vadesi 15 yılı bulan kredi kullanabilecek. Bush yönetimi savaş bütçesini Kongre'ye sunduğunda Türkiye için 8,5 milyar dolarlık kredi tahsis edilecek. Irak savaşı başladığında kredi kullanılabilir. Türkiye krediyle iç ve dış borcu azaltacak. Hazine'den sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan, ABD'den sağlanacak savaş yardımının, 8,5 milyar dolarlık bölümünün "köprü kredi" olarak tahsis edileceğini ve hareket başlar başlamaz kullanıma hazır hale geleceğini açıkladı. Babacan, Sabah'a yaptığı açıklamada, olası Irak Savaşı'nda Türkiye'nin ekonomik kayıplarının karşılanması için verilecek kredinin, 2004 yılına kadar IMF ile karşılıklı görüş birliği içinde kullanılacağını, 2004'ten sonra IMF gözetimine gerek kalmayacağını, bu noktada ABD'ye yeni bir teklif ilettiklerini söyledi. "Savaş yardımı, iç ve dış borç ödemelerinde kullanılacak" diyen Babacan, tezkereye destek istediği milletvekillerine Ak Parti Grubu'nda ise 'ABD'den yardım alamazsak enflasyon artar, döviz dalgalanır ve ekonomik dengeler bozulur. 1992'de yaşadığımız sorunlar yeniden yaşanabilir. Türkiye'nin uluslararası piyasalarda borçlanması zorlaşır' mesajını verdi" (Sabah, 2003).

Görüldüğü üzere, liberal ideolojiyle yazılmış haber içeriğine bakıldığında; ABD'nin savaş için Türkiye'ye bir finansör rolü üstlendiği, Irak üzerinde gerçekleşecek bütün yaptırımların Türkiye için maddi kaynak oluşturduğu ve aksi halde ABD'nin kaynak sağlamaması durumunda ülke ekonomisinin zorluklarla karşılaşabileceği ifade edilmiştir.

22 Şubat tarihindeki haber başlığı ise "Bush vazgeçemedi" olarak belirlenmiş ve içeriğinde şu ifadeler yer verilmiştir: "Kuzey cephesi pazarlığında sınır savaşı Washington'a geri adım attırdı: Siyasi ve ekonomik taleplerde 'uzlaşmaya az kaldı'. Washington yönetimi, ekonomik yardım, Kürt'lere dağıtılacak silahların kontrolü ve her şeyin yazılı belgeye geçmesi gibi konularda Ankara'nın taleplerine yakınladı" (Sabah, 2003). Daha öncesinde

ise Bush'un "bir sent daha çıkmam" demesi üzerine iki milyar dolar eklenmesi haber konusu haline gelmişti.

28 Şubat tarihinde yapılan haberde, gazetenin birçok sayfasının Irak ve 1 Mart Tezkeresi içeriği ile doldurulduğu görülüyor. İlk olarak, kocaman bir manşetle "İşte İki Sorun" başlığı altında sürece dikkat çekilmek istenirken, sorunların açıklanış şekilleri şöyle sıralanıyor: "AKParti yönetimi, 40 bin Amerikan askerinin Türkiye'de üslenmesi kararını içine sindiremiyor." Bir diğer başlık ise, "Hükümet uluslararası meşrutiyet yokken Meclis'e tezkere sunup, anayasa suçu işlemekten korkuyor" şeklinde sıralanıyor(Sabah, 2003).

Akabinde birçok köşe yazısında da 1 Mart Tezkeresi'ni kapsayıcı içeriklerin varlık gösterdiği görülüyor. Ergün Babahan'ın "Hükümete Düşen" başlıklı köşe yazısında, AK Partinin ABD yanlısı tutumundan bahseden bir yazıya tanıklık ediliyor(Babahan, 2003). Bir diğer köşe yazısı ise Abdurrahman Yıldırım tarafından yazılmış olan "Hükümetin İkinci 100 Günü Kazanma Fırsatı Var" başlıklı köşe yazısında, ABD'nin vaat ettiği hibelerin, Türkiye devleti tarafından ekonomiye nasıl yansıtılacağı anlatılmak isteniyor(Yıldırım, 2003). Mehmet Tezkan tarafından yazılmış olan "Gül, Komutanlardan Destek Arıyor" başlıklı köşe yazısında ise, Abdullah Gül'ün 1 Mart Tezkeresi'nde izlediği yolu anlatmak isteniyor(Tezkan, 2003).

Köşe yazarlarının da büyük bir önem verdiği bu konu, tüm ülkenin gündemini meşgul etmişti. 1 Mart Tezkeresi öncesinde yapılan haberler bu bağlamda ele alınırken, aynı ideolojik çerçevede tezkere sonrasının da basına nasıl yansdığına bakmak önemlidir. Tezkerenin kabul edilmemesinin basında nasıl yankı uyandırdığı da dikkate alınmalıdır.

1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesini takip eden bir sonraki günde, Abdullah Gül'ün kasıtlı bir şekilde "Korkmakta Haklıymış" manşetiyle gündeme geldi. İçeriğinde vurgulanmak istenen konu, grup kararı alınmadan hareket etmenin sonucunun, iktidara karşı alınacak kararlara sebep olabileceğiydi. Ayrıca Recep Tayyip Erdoğan'ın bu durumda ısrarının, birçok vekil tarafından karşılanmasıyla tezkere kararının ret sonucunu etkilediği tezini doğrulamış oldu. Diğer bir manşet ise "Hesaplar Altüst" başlığı ile gündeme geldi. Burada anlatılmak istenen, Meclis kararının AKParti hükümetinin öngördüğünden farklı bir sonuçla sonuçlanmasıydı.

4 Mart tarihinde ise 'Bush Demir Attı' başlığı altında, 'Ya tezkereyi geçirin ya da biz planımıza geçiyoruz' baskısının sonuç vermediğini ancak ABD'nin hala Türkiye'ye vazgeçmek istemediğini belirtmek için 'ABD halen Türkiye'siz ilerlemeyeceğini' vurgulayan bir manşet oluşturuldu. Buradaki amaç, Türkiye'nin kararının ABD'nin Irak konusundaki ilerlemesinin önüne geçtiği izlenimini oluşturmaktır. Bir diğer başlık ise 'Tezkere Bedeli' olarak belirlendi. Popülist politikanın faturasını vatandaşa kesen hükümet, 'barışın yükü' bahanesiyle 1.8 katrilyon ek vergi getirdi. Bu durumun açıklaması şu şekilde yapıldı:

“AK Parti Hükümeti, IMF uyarılarına rağmen kaynak bulmadan para dağıtmanın bedelini vatandaşa ödetiyor. Bütçeyi IMF hedeflerine uydurmakta zorlanan hükümet, tezkereden beklediği Amerikan yardımı suya düşünce, çareyi "ek vergi paketi" açmakta buldu. Maliye Bakanı da bunu "barışı korumanın maliyeti" diye savundu. Bu yıl vatandaştan 1.1 katrilyon lira tutarında ek motorlu taşıt vergisi ile 650 trilyon liralık ek emlak vergisi alınacak. Deprem vergisini hatırlatan ek vergi Mayıs'ta ödenecek. Gelirleri artırmak için birçok alanda tasarruf yapılacak. Başbakan Gül, "Bölgedeki muhtemel gelişmeler karşısında ilave önlem alabiliriz" dedi(Sabah, 2003).

4.7.2 Muhafazakâr Basında 1 Mart Tezkeresi

Savaş karşıtı tutumla hareket eden bu kesim, hiçbir surette savaş yanlısı bir politika benimsememiştir. Irak işgaline karşı, Türkiye'nin ABD'nin yanlı bir tutum sergilemesinin yanlış bir politika olduğunu düşünerek, bu duruma karşı çıkmışlardır. Türkiye'nin ABD'nin oyununa gelmeyecek kadar köklü ve güçlü bir ülke olduğunu savunan bu görüş, ABD'nin yönlendirmesiyle hareket etmeyecek kadar tutarlı olduğunu vurgulayarak, tüm yazılarında durumun her türlü çıkar dışı olduğunu ve ABD'nin piyonu olunmaması gerektiği savunulmuştur.

Yeni Şafak ve Milli Gazete'nin öncülük ettiği muhafazakâr ideolojilere dayalı bu yazılar, anti-Amerika odaklı bir politika izleyerek, ABD'nin Türkiye'yi düşürmek istediği bir savaş tuzağına karşı Türkiye'nin uyanık olması gerektiği bilincini oluşturmayı amaçlamıştır. ABD'nin asıl amacının Ortadoğu petrollerine ulaşmak olduğu, İsrail'i büyütme hedeflerine hizmet ettiği yönündeki iddialar doğrultusunda, Türkiye'nin bu oyuna gelmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Masum canların birçoğunun kaybedileceği bu savaşta, kendi Müslüman

komşusuna ihanet eden ve otoritesiz ABD yönlendirmelerine boyun eğen bir ülke olma durumunda olunmaması gerektiği konusunda halkın bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır.

4.7.3 Dünya Kamuoyunun 1 Mart Tezkeresi Tutumu

Ülke içinde olduğu kadar ülke dışında da büyük önem taşıyan 1 Mart Tezkeresi, birçok ülkenin basınında da geniş yer buldu. Tüm dünyanın gözlerinin Türkiye üzerinde olduğu bu süreçte, tezkere öncesi ve sonrasında Türkiye'nin dünya siyasetine yön veren bir tutum sergilediği gözlemlenmiştir. Dünya genelinde birçok yerde manşetlere taşınan 1 Mart Tezkeresi ve Türkiye'nin Irak politikası, farklı manşetlerle gündemleri meşgul eden bir konu haline gelmiştir.

Bu kapsamda incelenen manşetlerden biri, New York Times'ın bir haberinde yer almıştır: “Türkiye’nin Desteğine Güvenen ABD Askeri Sorunlarla Karşı Karşıya, Kuzeyde Bir Cephe Olmadan Savaş Zor” başlığıyla yansımıştır. New York Times, Türkiye'nin desteği olmadan ABD'nin Irak hedefini gerçekleştirmenin zor olduğuna ve Türkiye'nin tavrının ABD'yi zor durumda bıraktığına dikkat çekmiştir.

New York Post'un bir haberinde ise şu başlıkla yer aldı: 'Türkler ABD'ye Neden Güvensin? ABD Yönetimi Türkiye'deki Demokrasiye Saygı Duymalı'. New York Post, bu haberle Türkiye'nin bu durumda haklılığına vurgu yaparak, ABD'ye sırtını dayamadan demokrasi ilkelerine uygun davrandığını ve bu durum karşısında yapılacak en doğru şeyin saygı göstermek olduğunu anlatmak istemiş görünüyor.

La Repubblica'nın tutumu ise şöyleydi: 'Türkiye Bush'u Frenledi. Washington Gelişmeye Sevinmedi. Şimdi Uluslararası Düzeyde Kriz Yaşanabilir.' Bu ifadelerle Türkiye'nin Bush üzerindeki etkisine ve bu durumun krize sebep olma ihtimaline vurgu yapılırken, Avusturya Televizyonu (ORF) tarafından da La Repubblica'nın tutumuna benzer bir haber yapıldığı görüldü. Haberin başlığı şöyleydi: 'Türkiye'den ABD'ye Kırmızı Kart. ABD'nin Türkiye ile ilgili planları suya düştü.' Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin ABD'nin yanında yer almamasının ABD için bir kayıp olduğu, aynı zamanda Türkiye'nin ABD tarafından bir tehdit olarak algılandığı izlenimi yaratılmaktadır (Yeni Şafak, 2003).

Bir diğerk kanıt ise, Türkiye halkının savaşı kesinlikle istemediğı hatta karşı çıktığı düşüncesiydi. ABD şirketi PEW'in yapmış olduğı açıklamada, 'Türkiye'nin yüzde 83'ü savaş istemiyor' şeklinde bir haberde, 'ABD kuruluşunca Türkiye'de yapılan kamuoyu araştırması, halkın Ankara'nın savaş için Washington'a üs desteğı vermesine karşı olduğunu ortaya koydu' ifadeleri yer aldı. Benzer bir haberde ise İngiliz Independent gazetesi, 'ABD askerlerinin konuşlandırılmasına ilişkin oylamada kaos, Ankara İngiliz askerlerine de karşı' olduğunu belirterek, halkın ve meclisin savaş yanlısı bir tutum içerisinde olmadıklarını göstermeye çalıştı(Yeni Şafak, 2003).

Washington Post gazetesinde çıkan haberlere göre, Türkiye'nin Kürt sorununu çözmek ve Iraklı Kürtlerin savaş sonrasında federasyon benzeri bir hükümet kurmasını engellemek amacıyla Amerika'nın Türkiye'ye söz verdiği belirtilmiştir. Bu, Türkiye'nin işgalin desteklenmesinin şartlarından biri olarak bilinen ve Dünya kamuoyu tarafından da vurgulanan önemli bir noktadır(Sabah, 2003).

Washington Post gazetesinin diğerk bir haberine göre ise, "Müslüman Türkiye'nin Irak operasyonunda yer almasının ABD'nin bölgedeki misyonu açısından hayati önemde olduğu ve bunun sağlanmamasının uluslararası siyasi desteğı zayıflatacağı" belirtilmiştir. Burada anlatılmak istenen, Türkiye'nin Müslüman komşu ülkesine karşı aldığı tavrın ABD'yi desteklediğı ve ABD'nin haklı görünme çabasının bir kanıtı olduğudur. Bu durum, Dünya devletleri üzerinde bırakmak istediğı etkiyi doğurma çabasının bir yansımasıdır ve bu bağlamda Türkiye-ABD ikili ilişkisinin çizeceğı tablo oldukça önemlidir (Sabah, 2003).

New York Times'ın yapmış olduğı bir haber başlığı şöyleydi: 'Türkiye Hayır Derse Savaş Planları Aksar'. Türkiye'nin işgali desteklememesi durumunda, ABD'nin hareket planlarının sekteye uğrayacağını belirtiyor. TheGuardian ise, 'Türkiye'nin Bush'un Savaş Planlarını Bozduğunu' ve Türkiye'nin ret tutumunun Bush'un beklentileri dışında bir gelişme olduğunu anlattı. (Yeni Şafak, 2003).

TheGuardian gazetesinin yapmış olduğı bir haberde, Türkiye'nin Irak konusundaki genel tutumun pek sıcak olmamasının, Bush'un savaş planlarını bozduğı belirtiliyor. Türkiye'ye yapılacak olan milyar dolarlık yardıma rağmen, Türkiye'nin direndiğı ve Türkiye'nin bu tutumunun ret olması doğrultusunda kuzeyden açılacak cephe planlarının tehlikeye düştüğü ifade ediliyor. Bu durumun doğrultusunda yeni alınacak birçok karara işaret

ediliyor ve Türkiye'nin çıkacağı karara göre birçok planın ertelenebileceği ve Türkiye'deki siyasi tutuma göre şekilleneceği belirtiliyor(Yeni Şafak, 2003).

4.8 1 MART TEZKERESİNE KARŞI HALKIN TUTUMU

1 Mart Tezkeresi, meclis gündeminden çıkarak tüm ülkenin dikkatini çeker hale gelmişti. Alınacak olan kararın ağırlığı, her bireyi ayrı ayrı etkiliyordu ve savaş ihtimali tüm halk üzerinde etki yaratıyordu. Komşusu olan Irak'ta kan dökülmesini istemiyorlardı, aynı şekilde ABD askerlerinin ülkelerine girmesini de istemiyorlardı. Basından aldıkları haberlerle yönlendirilen halk, çıkan manşetlerin etkisiyle durumun ciddiyetini fark etti ve tepki göstermek istedi. Tek amaçları savaşın önüne geçmek ve ABD'nin kanlı oyununa dahil olmak istememeleriydi.

Ülke genelindeki tabloyu ele aldığında, vatandaşların büyük çoğunluğunun ve toplumun çeşitli kesimlerinin "savaşa hayır" tutumunu benimsediği gözlenmektedir. Ancak halk, bu tutumu nasıl meclise taşıyacaklarını araştırmaktadır. Sadece evlerinde oturup savaşın olmamasını istemek yerine, eylemsel faaliyetlerle duruma müdahale etmenin gerekliliğine inanarak bu yönde adımlar atmaya karar vermişlerdir. Sonuç olarak, meclisi etkilemenin farklı yollarını denemek amacıyla toplumun her kesimi, vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler ve dernekler bir araya gelmiş, ideolojik farklılıklarını bir kenara bırakarak tek bir hedef için çalışmalarına başlamışlardır. Bu farklı ve zıt görüşlere sahip insanların bir araya gelip, ortak amaçları uğruna mücadele etmeleri, nadir görülen bir birlikteliktir. Herkes kendi kimliğini bir kenara bırakmış, ülke için her türlü çabayı göstererek meclisi ikna etme çabalarında bulunmuştur.

2002 yılı başlarında kurulan "Savaşa Hayır Koordinasyon Grubu", Kasım ayında ismini "Irak'ta Savaşa Hayır Koordinasyonu" olarak değiştirmiş ve bu dönemde çeşitli çalışmalar başlatmıştır. Bu süreçte, Türkiye İşçi Emeklileri Derneği, Çağdaş Sinemacılar Derneği, Öğretim Üyeleri Derneği gibi birçok dernek; Sosyalist İşçi Partisi (DSİP), Emegin Partisi (EMEP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP) gibi siyasi partiler; İstanbul Eczacılar Odası, İstanbul Diş Hekimler Odası gibi birçok oda; Yeşiller gazetesi, Anti-Kapitalist gazetesi, Pazartesi dergisi gibi yazılı basın organları; Hayır Kadın Platformu, Sivil İletişim Ağı, Öğrenci Birlikleri gibi birçok vakıf, sivil toplum kuruluşu ve platform bir araya gelmiş ve Irak Tezkeresine karşı "hayır" çatısı altında çalışmalar düzenlemiştir. Bu eşsiz örgütlenme,

farklı ideolojilere sahip 159 kurumun aynı amaç için bir araya gelerek çalıştığına şahitlik etmiştir(Evren, 2021) .

Yapılan protesto ve mitingler incelendiğinde, 1 Aralık tarihinde "Savaşa Hayır" mitingi düzenleme planının olduğu görülüyor. Miting, Çağlayan Meydanı'nda gerçekleşecekti ve bu etkinliğe hazırlık süreci yoğun bir şekilde devam etti. Afişler ve broşürler dağıtıldı, İslami kurumlar ve AK Parti belediyeleri de dahil olmak üzere çeşitli destekler sağlandı. Mitingin 1 Aralık'ta Çağlayan Meydanı'nda yapılacağı çeşitli yollarla halka duyurulmaya çalışıldı. 29 Kasım'da Nazım Hikmet Kültür Merkezi'nde mitingin duyurusu yapıldı. Ülkede tanınmış isimler İstiklal Caddesi'nden Galatasaray Postanesi'ne yürüyerek miting broşürleri dağıttı. Medyanın da desteğiyle etkinliğin geniş yankı bulması hedeflendi. 1 Aralık'ta sadece İstanbul'da değil, aynı zamanda Adana, Mersin, Eskişehir, İzmir, Çorum ve Zonguldak gibi birçok şehirde de eylemler gerçekleştirildi(Önen, 2015). 1 Aralık tarihinden sonra ülkenin birçok yerinde protestolar artarak devam etti. Ankara, İzmir, Bursa, Konya, Antalya, Diyarbakır, Trabzon, Van, Tekirdağ ve Zonguldak gibi illerde de yerel düzeyde yapılanmalar başladı. Savaşa karşı söylemler giderek artış gösterdi ve bu doğrultuda birçok eylem gerçekleşti.

İstanbul Üniversitesi önünde yaklaşık 300 öğrencinin, Türk askerlerinin Irak'a gönderilmesine karşı "Irak'ta işgale değil direnişe destek ol" pankartları açarak tepki gösterdiği görüldü. Ayrıca Eminönü Demokrasi Platformu'na bağlı siyasi parti ve sivil toplum örgütlerinin Irak kararına karşı AK Partiye sergilediği tavır, birçok siyasi partinin katılımıyla da AKParti Eminönü ilçe binasının önüne "Irak işgaline hayır" yazılı siyah çelenk bırakarak durumu protesto ettiklerine şahitlik edildi. Harbiye ordu evinin önünde Temel Haklar ve Özgürlükler Derneği üyelerinin ve Kadıköy Altıyol'da Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP) üyelerinin gösteri düzenledikleri de kaydediliyor. Irak'ta Savaşa Hayır Koordinasyon üyelerinin, tezkereye hayır çerçevesinde Mecidiyeköy MÜSİAD önünde proteste ederek "Irak Halkı Yalnız Değildir" ve "Yaşasın Halklar Kardeşliği" şeklinde pankartlar açtıkları belirtiliyor. Beyazıt Meydanı ve Avrasya Maratonu'nda da gösteri yapılmak istendiği bilgisi mevcut. Ayrıca Ankara Savaş Karşıtları Platformu üyelerinin Başbakanlık önüne giderek, Irak işgaline karşı olduklarını ve bu duruma taraf olmayacaklarını belirten bir dilekçe sundukları bilinmekte. TKP'li grupların Abdi İpekçi Parkı'nda yaptığı mitingde 1 Mart Tezkeresi protesto edildiği ve sanatçıların da katıldığı,

grup Kızılırmak ve Tolga Sağ'ın konser verdiği belirtiliyor. Emekçi Kadınlar Birliği üyelerinin TBMM Dikmen kapısı önünde protesto ettiği, Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) üyeleri olan bir grup avukatın Tünel'deki İstanbul Barosu'ndan Galatasaray Postanesi'ne kadar yürüyüş yaptıkları da görülmüştür.

1 Mart Tezkeresi mecliste görüşülürken, Sıhhiye Meydanı'nda büyük bir miting düzenlendi ve yaklaşık 100 bin vatandaşın katıldığı gözlemleniyor. Katılımcıların ortak amacı, 1 Mart Tezkeresi'nin meclisten geçmemesi gerektiği idi. Vatandaşlar, meclise ulaşabilmek için ellerinden geleni yapıyor, milletvekillerine sürekli mesajlar atıyor ve vekilleri etkilemeye çalışıyordu. Sanat camiası da sessiz kalmadı ve mitinglere katıldı; Şanar Yurdatapan, Melike Demirağ, Mehmet Ali Alabora ve Mustafa Alabora gibi isimler de etkinliklere iştirak etti(Evren, 2021). Ayrıca Aylım Aslım, Feridun Düzağaç, Koray Candemir, Mor ve Ötesi ve Vega gibi sanatçılar savaşa karşı bir performans sergilediler. Bu performanslar Mis Sokak'ta, Harbiye Kenter Tiyatrosu'nda, Maltepe'de AKParti binası önünde ve diğer birçok noktada gerçekleştiği kaydediliyor(BİA Haber Merkezi, 2003) .

Irak'ta Savaşa Hayır Koordinasyonu katılımcılarının 1 Mart Tezkeresi ile ilgili açıklamaları incelendiğinde:

Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) Genel Başkanı Sami Evren, 1 Mart Tezkeresinin kabul edilmesi durumunda, AK Partinin istifasını talep edeceklerini ifade etmiştir. Gerekçe olarak, bu durumun halkın iradesini yansıtmadığı düşüncesi ortaya konmuştur.

Türk Tabipleri Birliği (TTB) Genel Başkanı Füsün Sayek, tezkereye evet demenin hukuksuzluk doğuracağını belirtmiştir. Vicdanı olan herkesin tezkereye hayır demesi gerektiğine inandığını ifade eden Sayek, AK Parti içerisinde savaşa karşı çıkanların partiden ihraç edilme riski olduğunu, ancak bu durumun demokrasi ilkeleriyle çeliştiğini vurgulamıştır.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) Genel Başkanı Kaya Güvenç ise, “Halkın yüzde 90'ının bu savaşa karşı olduğunu söylüyorsak, kitlesel eylemlere katılmaya çağırıyoruz ve savaşı durdurabileceğimizi tekrarlıyoruz” şeklinde bir açıklama yaparak,

parlamentar demokrasi anlayışının milletvekillerinin özgür iradelerini etkileyerek, iradeleri doğrultusunda hareket etmelerini engellediğini savunmuştur.

Yeşil-Kırmızı Diyalogu / Öteki Sendromunu Aşma Girişimi'nden Abdurrahman Dilipak, tezkerenin kabul edilmemesinin düşük bir ihtimal olduğunu belirtmiş, ancak yine de kabul edilmemesi durumunda milletvekillerinin de rahatsız olduğunu ifade etmiştir. Tezkerenin kabul edilmesine rağmen uygulanmasının engellenmesi için mitinglere katılımın artırılması gerektiğine inanılmıştır.

İnsan Hakları İçin Mazlumlarla Dayanışma Derneği (Mazlum-Der) Genel Başkan Yardımcısı Gülden Sönmez, milletvekillerine sürekli faks ve mesajlar gönderilerek ulaşılmaya çalışıldığını belirtmiş, tezkerenin geçmesine rağmen hukuki arayışların gerçekleştirileceğini açıklamıştır (Gözke, 2003).

Akademisyenler, sanatçılar, yazarlar, öğrenciler, sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler, vakıflar ve diğer çeşitli kesimlerden herkesin, tezkerenin reddedilmesi için canla başla çalıştığına tanıklık edilmiştir. Halkın tüm kesimlerinin aktif bir rol üstlendiği gözlemlenmiştir.

4.9 DEMOKRASİ IŞIĞINDA 1 MART TEZKERESİ DEĞERLENDİRMESİ

Demokrasi, ideal devlet anlayışına ulaşmanın ana hedefidir. Bu noktada, demokratik devlet ilkesinin önemi ve uygulanabilirliği üzerinde durulacaktır. Birçok ülkenin temel amacının demokrasi olmasına rağmen, içerisinde uygulanabilirliğinin olmadığına tanıklık edilmiştir. Demokrasi, içinde birçok amaç barındırsa da en önemli amaçları çoğulcu demokrasi anlayışı, kuvvetler ayrılığı ve siyasi partilerin varlığı ve işlevselliğidir.

Demokrasinin temelinde herkesin söz hakkına sahip olması ve iktidarın monarşiye dönüşmemesi için muhalefetin varlığına ihtiyaç olduğu inancı yatar. Bu nedenle, tüm halkın temsil edildiği bir sistem oluşturulması hedeflenir. Mecliste alınan kararların demokrasi çerçevesinde şekillenmesi istenir.

1 Mart Tezkeresi Türkiye'de demokrasinin varlığını ve işlevselliğini gözler önüne seren önemli bir olaydır. Mecliste alınan karar, iktidarın ötesinde bir demokratik iradenin varlığını kanıtlamıştır. Bu durum, Türkiye'deki demokratik sürecin gücünü ve etkinliğini

göstermiştir. Ayrıca, bu kararın sonuçları dünya çapında büyük yankı uyandırmış ve Türkiye'nin demokratik anlayışı uluslararası platformlarda takdir edilmiştir. Bu olay, Türkiye'nin demokrasiye olan bağlılığının bir göstergesi olmuştur.

1 Mart Tezkeresi süreci, halkın, sivil toplum kuruluşlarının ve medyanın yoğun bir şekilde karşı çıkmasıyla şekillenmiştir. Bu durum, halkın isteklerinin demokratik süreçte yeterince dikkate alındığını ve sonuçta meclise yansıdığını göstermektedir. Ayrıca, hükümetin iradesinin de meclise bırakılması, milletvekillerinin kendi vicdanlarına ve milletin çıkarlarına göre hareket etme yetilerinin vurgulanması, demokratik sürecin işlediğinin önemli bir göstergesidir. Bu süreç, Türkiye'deki demokrasinin işlevselliğini ve olması gereken ideal durumu uluslararası arenada duyurmuştur. Bu, demokratik bir kararın nadir ve önemli bir örneğidir.

1 Mart Tezkeresi süreci, çoğulcu demokrasi, kuvvetler ayrılığı, siyasi partilerin işlevselliği ve temsili demokrasi gibi önemli demokratik kavramların işlediği bir dönemdir. Bu süreç, halkın, sivil toplum kuruluşlarının, medyanın ve siyasi partilerin aktif katılımıyla şekillenmiş, bu kavramların pratiğe döküldüğü bir örnektir. 1 Mart Tezkeresi, demokrasinin işleyişini gözler önüne seren önemli bir dönüm noktasıdır.

4.9.1 1 Mart Tezkeresi Çerçevesinde Temsili Demokrasi Olgusu

Türkiye'deki demokratik süreçler, 1 Mart Tezkeresi süreci üzerinden dikkate değer bir örnek ile aydınlatılmıştır. Bu süreç, Türk meclisinin temsil etme göreviyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, halkın kararlara doğrudan müdahale etme olanağı sınırlıdır. Kararlar, nihayetinde meclis tarafından alınmaktadır. Bu süreçte vatandaşların, kararlara doğrudan etki etme imkanları bulunmamaktadır. Bununla birlikte, seçim dönemlerinde, vatandaşlar meclise girecek partileri belirleyerek kendi temsilcilerini seçme hakkına sahiptir. Bu şekilde, temsilciler aracılığıyla vatandaşların sesi mecliste yankı bulur.

1 Mart Tezkeresi süreci, Türkiye'deki temsili demokrasinin işleyişini aydınlatan kritik bir örnektir. Meclis, halkın tüm yetkilerini temsil etme görevine sahiptir ve bu, doğrudan müdahale olanağının sınırlı olduğu anlamına gelir. Kararlar, nihayetinde meclis tarafından alınır ve bu süreçte vatandaşlar kararlara doğrudan etki edemezler. Bununla birlikte, seçim

dönemlerinde, vatandaşlar meclise girecek partileri belirleyip kendi temsilcilerini seçme hakkına sahiptir. Bu şekilde, temsilciler aracılığıyla vatandaşların sesi mecliste duyurulur.

Türkiye'deki demokratik süreçler, 1 Mart Tezkeresi süreci üzerinden değerlendirilerek, temsili demokrasinin işleyişini daha iyi anlamamızı sağlar. Meclisin, halkın temsilini üstlenerek aldığı kararlar, demokratik bir sistemde temsili demokrasi anlayışının işleyişini gösterir.

1 Mart Tezkeresi, temsili demokrasi perspektifinden değerlendirildiğinde; kararın tüm yetkilerin mecliste toplandığı, ancak sonuçlarının genel olarak halkı ilgilendirdiği bir çerçevede meclise sunulduğu gözlemlenmektedir. Halkın genel tutumuna baktığımızda ise; meclisin kararı onaylamaması için büyük bir çaba harcadığı açıktır. Ancak, meclis içerisinde çoğunluğa sahip olan AK Parti'nin tavrı ise kararın geçmesi yönündeydi. Diğer tarafta ise muhalefetin genel kararı ret şeklinde olup, tartışmanın bir tarafında başbakan ve dönemin iktidar partisi olan AK Parti'nin büyük bir çoğunluğu bulunurken, diğer tarafta ise halk, muhalefet ve AK Parti'nin net bir şekilde belirlenmemiş olan bir kesimi vardı. İpler tam da bu noktada kopuyordu. Yıllardır devam eden bu durum; yani iktidarın dediği mi olacaktı, yoksa halkın ve ülkenin akıbeti için bu kadar kritik bir kararın, partilerden bağımsız bir şekilde mi şekilleneceği sorularıyla mücadele iktidarın kendi vekilleri arasından hayır oyu çıkmasıyla, Türkiye'deki demokrasinin kaderinin değiştiğine şahitlik edildi. Burada vurgulanmak istenen nokta şudur: Siyasi parti vekilleri seçilirken parti ideolojileri doğrultusunda seçilip belirlenirler. Ancak, üzerinde durulması gereken çok hassas bir nokta vardır ve tüm Anayasalarımızda da vurgulanan şudur: Seçilen milletvekilleri, tüm milleti temsil etmektedirler. Parti ideolojilerine bağlı olmakla birlikte, karar aşamasında milletvekilleri kendi vicdanları ve ülke çıkarları doğrultusunda karar verme ve halkı temsil etme zorunluluğundadırlar. Bu bağlamda gerçek temsilcilik amacına ulaşılmış olur. Sadece parti yönlendirmesi ile örgütlenmiş karar alma ve uygulama bağlamında itaatkar bir tutumla hareket etmenin, temsili demokrasiyi sekteye uğratacağı; aynı şekilde bireysel özgürlüğü yok edip, parti özgürlüğüne dönüşeceği ve bu durumun da yumuşatılmış bir diktatörlük ortamı yaratacağı kanısı oluşmaktadır. Bu noktada, kararın oylanmasıyla tüm kaderin değiştiği görülmüştür.

Sonuçlarının iyi ya da kötü olmasına bakılmaksızın, ülke çıkarları ve vekillerin doğru gördükleri kararlar eşliğinde ilerlemeleri, bu doğrultuda bu alandaki özgürlüğün vekillere tanınması, iktidara rağmen karar alınabilmesi demokrasi açısından eşsiz bir rahatlığa ve demokrasiye olan inanca duyulan güvenin artmasına sebep olur. Aksinin geçerli olması, yani sürekli iktidarın kararları belirlemesi, tek yapılı bir sistemin hâkimiyetini sürdürmesi anlamına gelir. Tüm bu tabloya bakıldığında, 1 Mart Tezkeresi'nin temsili demokrasiyi gerçekten halk adına, halk için tüm kararların alındığına, özellikle ülke kaderini değiştirecek kararlarda, partiden ayrı ülkesi için en doğru kararı verecek olan vekillere olan inanca ve iktidara rağmen meclisten kararlar çıkabileceğine olan inancı artırıp, Türkiye'deki demokrasinin işlerliğine şahit edilmesine sebebiyet vermiştir. Tüm dünya açısından da takdir edilecek bir örnek oluşturmuştur.

4.9.2 1 Mart Tezkeresi Üzerinden Siyasi Parti Anlayışı

1946'dan beri Türkiye'de çoklu partili siyaset anlayışı gelişmiş ve 1950 seçimleriyle bu anlayış mecliste hayata geçmiştir. Demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biri olan siyasi partiler ve bu partilerin mecliste temsil edilmesi, halkın temsil edilme ihtiyacını karşılar. Ayrıca, mutlak gücün tek bir elde toplanmasını engelleyerek, karşıt görüşlerin çatışması yoluyla doğruyu bulma amacını taşır. Çoklu partili sisteme geçiş sürecinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde oluşturulan "Serbest Cumhuriyet Fırkası" dikkate alındığında, dönemin iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan farklı ideolojilere sahip bir parti kurularak muhalefetin olabilmesi amaçlanmıştır. Bu, iktidarın mutlak güçle hareket etmesini engelleyip sürekli olarak başka bir parti tarafından denetlenmesini sağlama amacını taşır.

1 Mart Tezkeresi sürecinde siyasi partilerin rolüne baktığımızda, mecliste iki parti olduğunu görülmektedir. Bir yanda iktidardaki AK Parti, diğer yanda ise muhalefette olan CHP bulunmaktadır. Sürecin işleyişi şu şekildedir: AK Parti'nin lideri Recep Tayyip Erdoğan ve partinin bir kesimi, tezkerenin kabul edilmesi gerektiği inancıyla hareket etmişlerdir. Diğer tarafta ise CHP, tüm milletvekillerinin tezkerenin reddedilmesi gerektiğine inanarak oy birliği ile karar almıştır.

Bu tabloya göre, sayısal olarak çoğunluğa sahip olan iktidar partisinin kararı, tezkerenin kaderini belirleyecekti. Ancak AK Parti milletvekilleri arasında farklı görüşlerin olduğu ve

bir yol ayırımına geldikleri görüldü. Bu kritik kararda, AK Parti milletvekillerinin parti genel kurul kararına bağlı olmadan, vicdani bir şekilde hareket ettikleri gözlemlendi. Muhalefet ise bu noktada, arada kalan AK Parti milletvekillerini ikna etmek ve kararın meclisten geçmesini engellemek için çaba sarf etti. Sonuç olarak, kararın engellenmesi yönünde bir değişiklik yaşandı ve iktidara rağmen 1 Mart Tezkeresi ret kararı alarak, kararın meclisten geçmesinin önüne geçildi.

Çok partili hayata geçişin demokrasi için ne kadar önemli olduğunu 1 Mart Tezkeresi sürecinde gözlemlenmektedir. Eğer sadece iktidar partisinin söz sahibi olduğu bir meclis olsaydı, 1 Mart Tezkeresi'nin kabul edilmesi kaçınılmaz olurdu. Bu durumda ülke, sadece iktidar partisinin tek başına belirlediği kararlar doğrultusunda yönetilecekti. Bu ise doğru ile yanlışın tek bir partinin inisiyatifine bırakıldığı bir sistem anlamına gelirdi. Türkiye'de muhalefete olanak tanınması, demokrasinin temel gerekliliğidir. 1 Mart Tezkeresi'nin tüm kaderini tersine çevirerek, benzersiz bir hamleyle sonuçlandırılması, demokratik ilkelerin nadir görülen bir örneği olarak dikkat çekmektedir.

4.9.3 Çoğulcu Demokrasi Anlayışında 1 Mart Tezkeresi Örneği

Çoğulcu demokrasi, ülkede her bireyin ve kesimin söz sahibi olduğu, çoğunluk anlayışını alt üst eden, herkesin katılımını ve temsilini savunan bir demokrasi anlayışdır. Bu bağlamda, alınan kararlar sadece iktidarın değil, tüm toplumun katılımıyla şekillenir.

1 Mart Tezkeresi, çoğulcu demokrasi açısından incelendiğinde, tezkerenin onaylanması sürecinde birçok kesimin müdahale etmeye çalışıp tezkerenin reddedilmesini savunduğu görülüyor. Siyasi partilerin ve vekillerin bu süreçte aktif rol aldığı öncelikli olarak dikkat çekiyor. Ardından basın, halk ve sivil toplum kuruluşlarının da bu sürece aktif bir şekilde dahil olma isteğine tanık olunuyor. Halkın, 1 Mart Tezkeresi sürecinde en aktif şekilde rol aldığı ve tezkerenin reddedilmesi için tüm yolların denendiği bir sürecin yaşandığı belirtiliyor. Yapılan mitingler, düzenlenen protestolar, milletvekillerine iletilen mesajlar ve sanatçıların da dahil olduğu herkesin söz sahibi olma çabası, çoğulcu demokrasi anlayışının bir yansımasıdır.

Çoğulcu demokrasi anlayışı, kapsayıcı bir yaklaşım benimser. Her bireyin söz hakkına sahip olduğu, çoğunluğun mutlak iktidarının yerine her kesimin eşit temsil edildiği bir

sistem oluşturur. Bu bağlamda, 1 Mart Tezkeresi, çoğulcu demokrasi anlayışının nadir görölen bir örneğini sergilemektedir. Tezkerenin kabul edilmesine rağmen, azınlığın etkili bir şekilde karar alma sürecine müdahale etmesiyle sonuç değışikliği sağlanmıştır. Bu durum, iktidarın sayıca üstün olmasına rağmen, muhalefetin ve diğerk kesimin karar alma sürecinde belirleyici bir rol oynamasına olanak tanımıştır.

4.10 1 MART TEZKERESİNE GENEL BAKIŞ

1 Mart Tezkeresi, birçok açıdan detaylı bir şekilde incelenmesi gereken önemli bir olaydır. Bu olay, hem ülke içinde hem de uluslararası alanda önemli yankılar uyandırmıştır. Irak ve ABD arasındaki sorunlu süreç, ABD'nin Türkiye'yi bu sürece dahil etme isteğıyle başlamıştır. Türkiye'nin bu durumda nasıl bir tavır takınacağı ise merak konusudur.

Olaylar şu şekilde gelişti: Kasım ayında iktidara gelen AK Parti, henüz çok yeni bir oluşum olmasına rağmen zorlu bir sürecin içine çekilmiştir. AK Parti'nin kurucusu ve genel başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan, siyasi yasaklı olması nedeniyle sadece parti genel başkanlığını yürütebilmekteydi. Ancak, 1 Mart Tezkeresi ile ilgili kararların alınmasında en etkili figür konumundaydı. Recep Tayyip Erdoğan'ın, 1 Mart Tezkeresi'nin kabul edilmesi yönündeki isteğı belirgin bir şekilde ortadaydı. AK Parti milletvekilleri de yaptıkları açıklamalarda, Erdoğan'ın ABD'nin 1 Mart Tezkeresi'ne karşı tutumunun ısrarla kabul edilmesi gerektiğı yönünde olduğuydu. Dönemin başbakanı Abdullah Gül olup 1 Mart Tezkeresi'ni Meclis'e sunan da kendisiydi. Tezkerenin kabul edilmesini gerektiğine ianıyormuşgibi görünmesine rağmen, danışmanı Ahmet Sever'in yazdığı kitapta durumun böyle olmadığı belirtilmiştir. Kitap, Saddam Hüseyin'i barışa ikna etmek için birçok çaba harcadığını, ancak bu çabaların sonuçsuz kaldığı ve bu nedenle tezkerenin Meclis'e sunulduğunu ifade etmektedir. Milletvekilleri de tezkerenin kabul edilmesi için Abdullah Gül'ün herhangi bir yönlendirici irade beyanında bulunmadığını dile getirmişlerdir. Ahmet Sever'e göre, Abdullah Gül'ün tutumu istemediğı halde zorunlu bir tezkerenin kabulü şeklinde yorumlanmıştır.

Meclis'in muhalefet tarafında ise CHP yer almaktaydı. Partinin genelinde milletvekillerinin ortak kararı kesinlikle "savaşa hayır, ABD oyununa hayır" şeklindeydi. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için parti içi ve dışında birçok çalışma başlatıldı. Dönemin CHP genel başkanı Deniz Baykal'ın tüm platformlarda "savaşa hayır" yönlendirmesi ve partiyi bu

noktada etkilemesi sonucunda, partili vekillerin oy birliği ile "savaşa hayır, tezkereye hayır" kararı aldığı görüldü.

Genel çerçeve, TBMM içindeki partiler açısından AKP iktidarını ve CHP muhalefetini içeriyordu. İktidar partisi AKP, 365 milletvekiliyle çoğunluğa sahipti ve bu nedenle karar aşamasında üstün bir konumdaydı. Bu durum, muhalefetin işini oldukça zorlaştırıyordu çünkü sayısal olarak iktidar partisine göre daha azdılar. Bu nedenle, iktidarın aldığı kararlara karşı çıkmak daha zor olacaktı. Tek çıkış yolu, iktidar partisi içindeki milletvekillerini kendi görüşlerinin doğruluğuna ikna etmektir. TBMM'deki meclisin bu durumuyla birlikte, alınacak kararların sonuçları ülkenin tutumunu belirleme açısından önemliydi. Türkiye devletinin karşı karşıya olduğu durum oldukça zorlu bir dengeyi gerektiriyordu. Bir yanda Müslüman komşu ülkesi olan Irak, diğer yanda ise sağlam müttefik ilişkileri bulunan ABD vardı. Türkiye devleti, bu zor dengede nasıl bir yol izlemesi gerektiğini belirlemek için büyük bir sorumluluk altındaydı. Her adımını dikkatlice seçmek, tüm olasılıkları hesaba katmak zorundaydı çünkü alınacak kararların ülke açısından büyük riskler taşıdığının bilincindeydi.

Öncelikle Türkiye ve Irak arasındaki görüşmeler başarısız sonuçlandı. Saddam Hüseyin ve ekibi, Türkiye'nin barışçıl tutumunu reddetti. Daha sonra ABD ile yapılan görüşmeler daha çok bir pazarlık süreci olarak ilerledi. Türkiye'nin sağlayacağı destekler, alacağı yardımlar, konuşlandırılacak asker sayısı, hava sahalarının ve limanların kullanımı gibi konularda detaylı bir pazarlık süreci yaşandı.

Bu bağlamda, 6 Şubat Tezkeresi, Abdullah Gül tarafından Meclis'e sunuldu. Tezkerenin amacı, Türkiye'deki askeri üsler, tesisler ve limanlarda yapılacak yenileme, geliştirme, inşaat ve altyapı çalışmaları için Amerika Birleşik Devletleri'nden teknik ve askeri personelin üç ay boyunca Türkiye'de bulunmasına izin verilmesiydi. Bu tezkere Meclis tarafından onaylandı.

6 Şubat Tezkeresi ile ABD'nin isteklerine ilk adımlar atıldı; ancak asıl hedef, 1 Mart Tezkeresi ile gerçekleştirilmeyi planlanıyordu. ABD'nin Türkiye'yi savaşa dahil etme isteği ve bu yönde uyguladığı baskılar sonucu Abdullah Gül tarafından 1 Mart Tezkeresi Meclis'e sunuldu. Bu tezkere ile ABD'nin Türkiye'den beklentileri netleşti. Tezkerenin içeriği şu şekildeydi: Türk silahlı kuvvetlerinin Kuzey Irak'a gönderilmesi, 62 bin ABD

askerinin Türkiye'de bulunması ve 255 uçak ile 65 helikopterin Türkiye hava sahasının kontrolünün ABD'ye devredilmesini içeriyordu.

Bu şartlar göz önüne alındığında, 6 Şubat Tezkeresiyle belirlenen koşulların, 6 ay süreyle yabancı askerlerin Türkiye'de bulunması, hava sahasının ABD kontrolüne geçmesi ve limanların ABD'nin himayesinde olması gibi maddelerin Türkiye için olumlu bir tablo çizmediği görülmektedir. Ülke içinde ABD'nin etkisi belirgin bir şekilde hissedilecekti. Yabancı askerlerin ülkede barındırılması, halk tarafından hoş karşılanmıyor gibi görünmekteydi. Bu durum iç huzursuzluğa yol açabileceği düşüncesini akla getiriyordu. Aynı zamanda askerlerin kalış süresinin uzatılması ve ABD'nin ülke içinde bu denli etkin olması, Türkiye için büyük bir tehdit oluşturmuyordu.

Durum bu şekilde gelişirken, Türkiye'nin neden bu kadar zorlu şartları kabul etmesi gerektiği sorusu akıllara gelmekteydi. Bu soruya cevap olarak şartları şu şekilde sıralamak doğru olacaktır:

- a. ABD'nin Güçlü ve Tehlikeli Bir Müttefiki Olması: ABD, Türkiye için önemli bir müttefikti ancak aynı zamanda potansiyel bir tehlike oluşturmuyordu. Bu nedenle hem ABD ile ilişkilerin zedelenmemesi hem de ABD'nin uygulayabileceği olası cezalardan korkuluyordu.
- b. Ekonomik Bağımlılık: ABD, ekonomik anlamda Türkiye için önemli bir faktördü. Birçok ekonomik hibe ve yardım sözü verilmişti. Bu da Türkiye için ekonomik açıdan kritik bir unsur oluşturmuyordu. Aksi takdirde, ülke içinde büyük ekonomik tehditlerle karşılaşılabilirdi, özellikle ekonomik yönden yaşanacak tehditler endişe vericiydi.
- c. Kürt Sorununun Önlenmesi: PKK ve Kürt bölgesi oluşumu, iktidarın tezkerenin kabul edilmesi yönündeki en etkili argümanlarından biriydi. Bu çerçevede, Kürt sorununun daha fazla büyümesinin önüne geçilmesi amaçlanıyordu.
- d. İran'daki Türkmen Vatandaşların Korunması: Tezkerayla, İran'daki Türkmen nüfusunun korunması hedefleniyordu. Bu da kabul edilme nedenlerinden biriydi.
- e. Ortadoğu'daki Çıkarlar: Türkiye'nin Ortadoğu'daki politikaları ve çıkarları da bu sürecin bir parçasıydı. Türkiye, bu bölgede etkin olmak ve çıkarlarını korumak istiyordu.

- f. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, Türkiye'nin zorlu şartları kabul etmesi gerektiği sonucuna varılıyordu.

Başka bir soru ise neden kabul edilmemesi gerektiği sorusuydu. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- a. Vicdani Kanaatlerin Uyuşmaması: Irak'ın hem Müslüman hem de komşu bir ülke olması, Irak'a karşı yapılacak savaşın vicdani kanaatlerle uyumsuz olduğunu gösteriyordu. Bu durum, hem Irak halkının hem de Türk askerlerinin kanının dökülmesinin kabul edilemez olduğunu vurguluyordu.
- b. BM Onayının Eksikliği: BM'nin Irak savaşına onay vermemesi, tezkerenin meşruiyetini tartışmaya açıyordu. Eğer BM, bu adımı onaylamıyorsa, neden Türkiye'nin onaylaması gerekiyor sorusu huzursuzluk yaratıyordu.
- c. Büyük Tehdit Algısı: 60.000'den fazla askerin Türkiye'de bulunması, limanların ve hava sahasının ABD kontrolüne geçmesi, ülke için büyük bir tehdit olarak görülüyordu. Ayrıca, ABD'nin kanlı oyununa dahil olmanın yanlış olduğuna inanılıyordu.
- d. ABD'ye Güvensizlik: 1 Mart Tezkeresi'nin onaylanmamasında etkili olan bir diğer faktör, ABD'ye duyulan güvensizlik hissiydi. Bu süreçte, Türkiye'nin ABD politikalarına ne kadar güvendiği ciddi bir soru işaretiydi.

Tüm bu gerekçeler çerçevesinde, 1 Mart Tezkeresi Meclis gündeminde yer alırken, iktidar partisi içinde çatlama yaşanıyordu. Çünkü tezkerenin getirdiği ağırlık, milletvekilleri arasında kabullenilmeyen noktaların olduğu ve kararın ülkeye maliyetinin olacağı endişesini beraberinde getiriyordu. Ülkenin bu kadar etkilenecek bir kararın yargıcısı olmak istemiyorlardı. CHP'nin tutumunun ise kararsız olduğu fark edilmiş, vekilleri kendi görüşlerine ikna etmek ve iktidarın kararını değiştirmek için etkili konuşmalar yapıyordu.

Meclis içindeki gündem bu şekilde devam ederken, meclis dışında birçok platformda 1 Mart Tezkeresi tartışılıyordu. Öncelikle dünyanın gözü Türkiye'ye çevrilmişti. ABD'nin yanlış yönlendirici tavrına ve AB'nin savaşı onaylamamasına rağmen, Türkiye'nin Meclis'e bu kararı sunması şaşkınlıkla karşılanmıştı. Dünya ve Türkiye basını sürekli olarak bu konuyu manşetlerine taşıyor, farklı ideolojilere sahip basın organları bu durumu farklı değerlendiriyordu. Gazeteler ve dergiler aktif bir şekilde ABD'nin Irak'a müdahalesini ve

Türkiye'nin bu konudaki tavrını ele alıyor ve uluslararası arenada yaşanan gelişmeleri okuyucularına aktarıyordu.

Bu dönemde tuhaf bir şekilde halkın her kesimi bu konuya dâhil olmuştu. Farklı kesimlerden insanlar bir araya gelip "savaşa hayır" çağrıları yapıyorlardı. Türkiye'nin dört bir yanında, Meclis'i etkilemek ve kararın çıkmasını engellemek amacıyla mitingler düzenlendi. Sanatçılar, aydınlar, öğrenciler, dernekler, vakıflar, birlikler, sendikalar ve her türlü kuruluştan insanlar, görüş ayrımı gözetmeksizin bir araya gelerek ortak bir amaç uğruna çabalıyorlardı. Bu süreç, halkın süregelen depolitizasyon anlayışının dışında hareket ettiğine ve kendi ideolojik benliklerinden sıyrılarak ülke çıkarları doğrultusunda birlik olduğuna dair bir göstergedir. Sağcısı, solcusu, İslamcısı fark etmeksizin, "savaşa hayır" çağrılarıyla bir araya geldikleri ve bu amaç için haklarını kullanmaya çalıştıkları gözlemlendi.

1 Mart Tezkeresi'nin en büyük önemi, demokrasi açısından yeni bir dönemin başlamasına sebep olmasıydı. Benzerine çok nadir rastlanır bir olayın gerçekleşmesine tanıklık etmesi, Türk demokrasisinde bir dönüm noktası yaşanmasına yol açmıştı. Peki, demokrasi nedir ve neden 1 Mart Tezkeresi demokrasi bağlamında bu kadar önemliydi?

Demokrasi, halkın egemenliğine dayanan bir yönetim biçimidir ve Türkiye Cumhuriyeti'nde bu yetkinin temsilciler aracılığıyla kullanıldığı biliniyordu. Bu durumda, Türkiye'deki demokrasinin temsili bir nitelik taşıdığı anlaşılıyordu. Halk, seçim dönemlerinde kendi ideolojisine yakın gördüğü siyasi partiye oy vererek, kendi adına karar alıcıları belirleme hakkına sahipti. Bu bağlamda, halk daha pasif bir rol üstlenirken, milletvekilleri daha aktif bir rol oynuyordu.

Türkiye'deki demokrasi şeklinin temsili demokrasi olması, halkın yetkilerini seçtikleri temsilciler aracılığıyla kullandıkları ve sadece seçim dönemlerinde karar vericileri belirledikleri şeklinde ilerliyordu. Bu durum, halkın meclis içerisindeki karar alma süreçlerinde geride tutulmasını ve depolitizasyon yanlı bir tutum benimsemelerini sağlıyordu. Ancak 1 Mart Tezkeresi sürecinde, bu durumun daha farklı bir boyut kazandığı gözlemlendi.

Halk, aktif bir şekilde meclisin alacağı karara karşı çıkmaya başladı ve Türkiye'nin dört bir yanında düzenlenen mitinglerle kararın değiştirilmesi yönünde çalışmalara girişti. İlginç bir şekilde, AK Parti taraftarı olan vatandaşlar bile kararın çıkmasının engellenmesi doğrultusunda hareket etti. Yapılan anketler sonucunda %80'in üzerinde vatandaşın "savaşa hayır" şeklinde cevap verdiği belirlendi. Halkın meclisi caydırma yönündeki bu tutumu sonuç verdi ve 1 Mart Tezkeresi meclisten geçmedi.

Bu durum, ülke için son derece önemli bir noktaydı. Çünkü egemenlik yetkisinin halkta olduğunu ve bu yetkinin sadece temsilciler aracılığıyla kullanılması gerektiğini gösteriyordu. Eğer halk iradesine karşı böyle bir karar meclisten geçseydi, bu durum daha antidemokratik bir yöne gitmiş olurdu ve egemenlik yetkisinin asıl sahibinin yasama organı ya da iktidar olduğu düşüncesi benimsenirdi.

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan çoklu siyasi parti anlayışının 1 Mart Tezkeresi üzerinden incelendiğinde, ilk bakılması gereken nokta, eğer meclis sadece iktidar partisinden oluşsaydı, 1 Mart Tezkeresi'nin akıbetinin ne olacağı sorusudur. Bu soruya şöyle cevap verilebilirdi: Eğer meclis tek partili sistemle yönetiliyor olsaydı, iktidarın karar çoğunluğu muhtemelen tezkerenin kabulü yönünde olacaktı. Bu durumda, halkın sadece belirli bir kesiminin görüşlerinin savunulması ve karar alınmasında muhalefetin olmaması, kararların denetlenip, karşıt görüşün üzerindeki doğruların ispatlanamaması demokratik bir süreç olmaktan uzaktı. Bu bağlamda, 1 Mart Tezkeresi örneğiyle çoklu siyasi parti anlayışının demokrasi için vazgeçilmez bir unsurdur çünkü farklı görüşlerin temsil edilmesi, karar süreçlerinin denetlenmesi ve çeşitli perspektiflerin dikkate alınması demokrasinin teminatıdır.

Çoğulcu demokrasi anlayışı, tüm halkın ve farklı kesimlerin söz sahibi olduğu ve sadece çoğunluğun kararları doğrultusunda ilerlenmediği bir demokrasi anlayışıdır. 1 Mart Tezkeresi, çoğulcu demokrasi anlayışının belki de en iyi örneğini oluşturdu. Meclis içerisinde çoğunluk iktidara ait olduğu için kararların iktidar doğrultusunda alınacağı düşünülüyordu. Ancak, tüm dengelerin değiştiği bir sonuçla karşılaşıldı ve muhalefetin yönde sonuçların değiştiği görüldü. Bu durumun sebebi, iktidar içerisindeki bazı vekillerin parti kararı doğrultusunda değil, kendi hür iradeleriyle tezkerayı kabul etmeyecek şekilde

oy kullanmalarıydı. Bu bağlamda, Türkiye'nin çoğulcu bir anlayışla hareket ettiği tüm dünyaya kanıtlanmış oldu.

1 Mart Tezkeresi, Türkiye'deki demokrasi anlayışının ispatlanması açısından eşsiz bir örnektir. Aynı zamanda Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğunu dünyaya kanıtlamış ve ülke içerisindeki demokrasi yapısında bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur. Dönemin meclis başkanı Bülent Arınç, oylama sonucu meclis çıkışında gazetecilerin "Efendim nasıl karşılıyorsunuz?" sorularına, "Millet iradesi kazandı" diyerek demokrasinin işlediğine ve egemenliğin halka ait olduğuna vurgu yapmıştı(TV5, 2021).

5. SONUÇ

Vaka olarak seçilen 1 Mart Tezkeresi, vekillerin partilerinin genel kararına aykırı bir karar alabilme olasılığının incelenmek istendiği konuyu analiz etmektedir. Bu tezkere özelinde, böyle bir durumun istisnai bir nitelik taşıdığı gözlemlenmiştir. 1 Mart Tezkeresi, vekillerin genel tutuma aykırı bir karar aldığı özel bir durumu temsil etmektedir.

Bu çalışmada, 1 Mart Tezkeresi'nin istisnai nitelikte olmasına sebep olan faktörler detaylı bir şekilde araştırılmış ve bu özel kararın genel tutuma neden karşı olduğu üzerinde odaklanılmıştır. Tezkerenin parti içi karar mekanizmasının dışında bir karara yol açmasının sebepleri tek tek belirlenmiş ve nadir rastlanan bu durumun tüm yönleriyle ele alınıp sonuçlandırılması amaçlanmıştır.

Genel bir bakış açısıyla, öncelikle ülkedeki karar mekanizmasının işleyişine odaklanmak gerekmektedir. Türkiye'deki karar mekanizması, temel olarak yasama odaklıdır. Yasama gücü, halk tarafından seçilmiş vekiller aracılığıyla kullanılır. Sistem, halkın belirli dönemlerde kendi ideolojilerine uygun partiye oy vermesiyle başlar. Halk, yetki devri ile kendi karar alma hakkını kullanarak iktidara gelecek parti belirler ve bir sonraki seçime kadar pasif bir rol alır. Bu noktada, aktif güç siyasi partilere geçer. Siyasi partiler, halktan aldıkları yetkiye uygun faaliyetlerini sürdürmekle yükümlüdürler. Partilerin meclis içindeki çalışmaları özellikle önemlidir, çünkü bir sonraki dönemde varlıklarını sürdürebilmek için meclis içindeki tutumları kritik bir faktördür.

Partiler, kararlarını mecliste belirledikleri vekilleri aracılığıyla uygularlar. Bu durumda, vekillerin parti genel kararına aykırı hareket etmemeleri beklenir. Aksi takdirde, parti ideolojisinden sapma ve siyasi partiye duyulan güvenin sarsılması gibi sonuçlar ortaya çıkabilir, bu da bir sonraki dönemde partinin istediği konumda olamama riskini doğurabilir. Bu nedenle, siyasi parti disiplinine ihtiyaç duyulur ve vekillerin bu disiplini benimseyerek hareket etmeleri beklenir.

Parti içi disiplini sağlayabilmek adına siyasi partilere, siyasi partiler kanunu kapsamında kendi tüzük ve yönetmeliklerinde geniş yetkiler tanınmıştır. Bu, partilerin disiplinli davranmasını sağlamak amacıyla alınan önlemleri içerir. Bu düzenleme, siyasi parti

üyelerinin partilerinden bağımsız hareket etmemeleri gerektiğini vurgular ve bu durumda belirlenen yaptırıma tabi tutulacaklarının açık olduğu bir sitem oluşturulur.

1 Mart Tezkeresi'nin vaka olarak seçilmesinin temel nedeni, siyasi parti disiplinine rağmen alınmış bir kararı temsil etmesidir. Bu, parti içi disiplinin bozulduğu, ağır sorumluluklara rağmen alınmış bir kararın vakanın ne kadar önemli olduğunu gösterdiği bir durumu yansıtmaktadır.

1 Mart Tezkeresi, parti içi disiplin ihlallerine sebep olan bir dizi olayın sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu karar, alışılmışın dışında gelişen bir olaydır ve özellikle iktidarın kontrolünde olmasına rağmen alınmıştır. Türkiye'deki demokrasinin işlevselliğini kanıtlamış ve temsili demokrasi dışında halkın karara etkin bir şekilde müdahalesini sergilemiştir. Tüm bu unsurlar, parti içi disipline aykırı bir kararın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu kararın sebeplerine odaklanıldığında birçok önemli etkenin rol oynadığı gözlemlenmiştir. İlk olarak, dönemin iktidar partisi olan AK Parti'nin oluşumundan ve kısa bir süre sonra iktidara gelmesinden kaynaklanan bir durum olarak 1 Mart Tezkeresi ile karşılaşıldığı ve tezkerenin iktidarın kontrolüne rağmen reddedilmesinin, disiplinin tam olarak sağlanamadığı bir durumu yansıttığı görülmüştür. Bu durum, köklü partilerde nadir görülen bir durumdur; çoğunluğun parti politikalarına aykırı bir karar almaya yönlendirilecek kadar partiye karşı tutum içine girmesi olağandışı bir durumu işaret eder.

Bir diğer önemli nokta, halkın aktif bir figür olmasıdır. Genellikle, halktan beklenen davranış, oylarını kullandıktan sonra depolitizasyon yanlı bir tavır sergilemeleridir. Ancak bu süreçte, halk, mümkün olduğunca meclise müdahale etmeye çalışmış ve çeşitli eylemlerle meclisin alacağı karara karışmaya çabalamıştır. Farklı kesimlerden ve her düşünceden gelen bireylerin ve grupların tek bir hedef doğrultusunda birleşerek, vekiller üzerinde baskı oluşturdukları ve karar sürecine etkin bir şekilde müdahale ettikleri gözlemlenmiştir.

1 Mart Tezkeresi sürecinde, kamuoyunun aktif bir rol oynaması, halkın bilinçlenmesi ve sürece dahil edilmesinde önemli bir etken olmuştur. Liberal basın, muhafazakar basın ve dünya basını, kendi ideolojileri doğrultusunda haberler yaparak halkın konuyu çok yönlü

bir şekilde değerlendirmesine yardımcı olmuş ve aynı zamanda meclis üzerinde sıkı bir denetim mekanizması sağlamıştır.

Milletvekillerinin vicdani kanaatlerine göre karar vermeleri ve bu kararın vicdani boyutundaki ağırlığı düşünüldüğünde, bir dizi olayın birleşerek parti genel kararına aykırı bir karar alınmasına neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, milletvekillerinin vicdani sorumluluklarının, parti içi disiplini etkileyerek zayıflatığına işaret etmektedir.

1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesinde ortaya çıkan bir diğer önemli faktör, parti içi demokrasi ilkesinin, parti içi disiplinden daha ağır basmasıdır. Çünkü parti içi disiplin genellikle parti çıkarlarını korumak amacıyla sağlanırken, parti içi demokrasi, üyelerin haklarını korumak adına varlığını sürdürür. Genel bir tabloya bakıldığında, genellikle parti içi disiplin, parti içi demokrasi ilkesini gölgede bırakır. Parti genel kararı, genellikle üyenin bireysel kararından daha önemli olarak kabul edilir ve siyasi partinin devamı için kritik bir unsur olarak görülür. Üye, genellikle parti için vardır ve parti içi disiplin, partinin devamını sağlamak adına önemli bir araçtır.

Ancak, AK Partili milletvekillerinin 1 Mart Tezkeresi oylamasında kendi vicdani kanaatlerine daha fazla odaklandıkları ve bu durumda parti içi demokrasinin, parti içi disiplinden daha üstün geldiği nadir bir duruma şahit olunmuştur.

Bu tez çalışması sırasında, 1 Mart Tezkeresi'nin meclise sunulduğu 22. Yasama dönemi ve sonrasındaki tüm meclis tutanakları incelenerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Yapılan analizde, milletvekillerinin en yoğun katılım sağladığı birleşimlerin tezkerelerle ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, kamuoyunun da meclise sunulan tezkerelerle ilgili olarak daha yakından ilgilendikleri tespit edilmiştir.

Tezkerelerin ülke açısından ağır sorumluluk yükleme, siyasi partileri, vekilleri, kamuoyunu ve halkı daha duyarlı ve aktif hale getirdiği düşüncesiyle birlikte, sunulan hiçbir tezkerenin iktidara rağmen meclisten geçmediği bilinmektedir. 1 Mart Tezkeresi'nin içeriği incelendiğinde, böyle bir sonuca sebep olduğu ve ülkeye yüklenmek istenen ağır sorumluluğun ve olası tehlikenin, tepki olarak kabul edilmediği görülmüştür.

1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesindeki önemli bir nokta, Türkiye'deki demokrasinin işleyişine dair bir kanıt oluşturmaktadır. Çoklu siyasi parti anlayışı, demokrasi için kritik bir ilkedir. Tek partili sistemlerde seçim sistemleri işlevselliğini kaybeder ve bu tezkerenin tek partili bir düzende gerçekleştiği düşünüldüğünde, geçmemesi ihtimali düşünülemezdi. Bu tezkerede önemli bir aktör de muhalefet partisiydi. Partinin genel kararının değişmez olarak ret olacağı öngörüsüne ek olarak, o dönemde muhalefet partisi olan CHP'nin birçok meclis konuşmasında arada kalmış vekilleri ikna etme çabası gözlemlendi. İktidara rağmen bu kararın meclisten geçmemesi, muhalefete olanak tanındığının bir göstergesi olup aynı zamanda çoğulcu demokrasi anlayışına da örnek teşkil etti. Çünkü demokrasi, her kesimden ve her gruptan insanın temsil edilmesi gerektiğini savunur ve çoğunlukçu demokrasi anlayışını reddeden bir tutumdur. Sadece iktidar partisinin söz sahibi olduğu bir sistemde demokrasinin, çoğulculuk anlayışıyla hareket etmesi, ilkenin tam olarak gerçekleştiğini göstermez.

Türkiye'de uygulanan demokrasi sistemi temsildir. Halk, egemenlik yetkisini belirli bir süre için vekillere devrederek karar aşamasına doğrudan dahil olmaz. Ancak, 1 Mart Tezkeresi döneminde bu sistemin kabuk değiştirdiğine şahitlik edilmiştir. Meclise açılan telefonlar, yapılan mitingler ve eylemler, farklı görüşten kişilerin bir araya gelerek meclis kararını etkilemek için çaba göstermeleri gibi etkinlikler, temsili demokrasinin sınırlarını aşarak daha katılımcı ve demokratik bir yönetim şekliyle hareket etme olasılığına işaret etmiştir.

1 Mart Tezkeresi, parlamenter sistemle yönetilen bir ülkede meclisten geçerken, kuvvetler ayrılığının var olduğu, yasama ve yürütme arasında halen işbirliği ve müdahalenin yoğun olduğu bir yönetim şeklinde gerçekleşmiştir. Parlamenter sistemde, yasama organının genellikle yürütme organının istekleri doğrultusunda hareket ettiği bir sistem söz konusudur. Bu sistem içinde, iktidara rağmen bir kararın reddedilmesi genellikle zordur ve buna rağmen 1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesi, istisnai bir nitelik kazandırmıştır.

Bu tez çalışması oluşturulurken ve sonuçlandırılmak istenirken, 1 Mart Tezkeresi'nin ülke içinde yaratmış olduğu istisnai durumlar üzerine odaklanılarak, alışılmış ve süregelen iktidar gücünün kırılması ve iktidara rağmen alınmış bir karar olması üzerine çalışmalar yapılmıştır. Siyasi parti disiplini altında vekillerin partilerinin almış olduğu karara uyması beklenirken, 1 Mart Tezkeresi'nde yaşanan istisnai durum üzerinde durularak çalışma

incelenmeye çalışılmıştır. Dönemin iktidar partisi olan AK Parti ve CHP'nin tüzük ve yönetmelikleri incelenip, aynı şekilde mecliste bulunan tüm vekillerin yapmış olduğu açıklamalar incelenerek partilerin ve vekillerin tutumları belirlenmiştir. Özellikle dönemin iktidar partisi olan AK Parti'nin parti genel kararına aykırı hareket edilmesi ve vekillerinin gerekçeleri incelenip, AK Parti'nin genel başkanı Recep Tayip Erdoğan ve dönemin başbakanı Abdullah Gül'ün tutumları üzerinde durularak, hayır veya evet oyu veren vekillerin açıklamaları incelenmiş ve parti disiplinine aykırı kararın gerekçeleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Tezkerenin sunulduğu dönemin tüm meclis tutanakları incelenerek, meclis içinde yapılan açıklamalar ve kararın görüşülmesi tutanaklardan belirlenmeye çalışılmıştır.

Dönemin AK Partisi'nin oluşumunu yeni tamamlayarak 1 Mart Tezkeresi ile sınanması, tezkerenin sonuçlarının ağırlığı, dönemin muhalefet partisi olan CHP'nin aktif bir şekilde AK Partili vekilleri vicdani yönden etkilemeye çalışmaları, halkın aktif tutumu ve karara yön verme isteği, kamuoyunun meclis üzerindeki ağır denetimi, ve en önemlisi AK Parti'nin parti içi disiplini sağlamlaştıramaması nedeniyle istisnai nitelikteki bu kararın reddedilmesi, ülkedeki demokrasinin işleyişinin ispatlanarak parti içi disipline aykırı alışıldık bir tutumun dışında sonuçlandırılmasına neden olmuştur.

Bu tezin amacı, istisnai nitelikteki bu kararı tüm yönleriyle analiz ederek, karara etki eden tüm faktörleri aydınlatmaya çalışmak ve neticelendirmektir.

REFERANSLAR

22. Dönem Milletvekilleri Albümü. (2003). *tbmm.gov.tr*. 2003 tarihinde *tbmm.gov.tr*: <https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar-milletvekilleri-albumu> adresinden alındı
- A Haber*. (2012, 03 01). 03 01, 2012 tarihinde A Haber: <https://www.youtube.com/watch?v=V7e40P15A7I> adresinden alındı
- Abadan, N. (1959). Siyasi Partilerde Oligarşik Temayüller. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 14 (02), 110-117.
- Ağır, B. S. (2006). Bush Doktrini: Küresel bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı? *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3 (12), 71-100.
- Akbulut, H. (2021, 12 01). *Orta Akıl Politika Geliştirme*. 12 01, 2021 tarihinde Orta Akıl Politika Geliştirme: <https://ortakakil.org.tr/dis-iliskiler/sokrates-platon-ve-aristoteles-ve-demokrasi/> adresinden alındı
- AKP Parti Tüzüğü. (2023, 01). *akparti.org.tr*. *akparti.org.tr*: <https://www.akparti.org.tr/media/asbklfdx/ak-parti-tuzuk.pdf> adresinden alınmıştır
- AKP TMBB Grup İç Yönetmeliği. (tarih yok). *AKP TMBB Grup İç Yönetmeliği*. AKP TMBB Grup İç Yönetmeliği: <file:///C:/Users/xyz/Desktop/y%C3%B6k/201106141.pdf> adresinden alınmıştır
- Ana Haber. (2018). *halktv.com.tr*. 2018 tarihinde *halktv.com.tr*: https://www.youtube.com/watch?v=vmqjdjKUv_cQ adresinden alındı
- Anıl, Y. Ş. (2006). *Antik Çağda Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Arslan, Z. (2010). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 57-72.
- Ataman, M., & Gökcan, Ö. (2012). Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7 (2), 199-229.

- Aytulu, G. (2005). 1 Mart Tezkeresi Öncesinde Türk Basınında Irak Sorunu Algılması. *1 Mart Tezkeresi Öncesinde Türk Basınında Irak Sorunu Algılması* . İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Baba, G., & Karagül, S. (2012). Türk Dış Politikasında Çok Taraflılığa Geçiş Çabaları: 1965 Çok Uluslu Güç Projesi ve 1 Mart 2003 Tezkeresi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 18-42.
- Babahan, E. (2003, 02 28). *Sabah*. Sabah:
<http://arsiv.sabah.com.tr/arsiv/2003/02/28/s0203.html> adresinden alınmıştır
- BİA Haber Merkezi. (2003, 02 24). *Milletvekillerine: Suça Ortak Olmayın, Tezkereleri Onaylamayın*. bianet: <https://bianet.org/bianet/siyaset/16848-suca-ortak-olmayin-tezkereleri-onaylamayin> adresinden alınmıştır
- Bowler, S., Farrell, D. M., & Katz, R. S. (1999). *Party Discipline and Parliamentary Government*. Ohio State Universty Press.
- Büke, A. (2016). KUVVETLER AYRILIĞININ PARLAMENTER SİSTEMDE SİYASAL PARTİLERİN FAALİYETLERİNE ETKİSİ. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 1 (2), 225-239.
- Can, N. (2004). ALEXİS DE TOCQUEVILLE'DE TOPLUMSAL VE SİYASAL BİR OLGU OLARAK DEMOKRASİ. *Felsefe Dünyası* (40), 55-64.
- Cemiyetler Kanunu. (1938, 07 14). *Cemiyetler Kanunu* .
- CHP Yönetmeliği. (2020). *chp.org.tr*. chp.org.tr:
<https://chp.azureedge.net/34dfda9e87a84b76b97c0df1ca585ea1.PDF> adresinden alınmıştır
- Crick, B. (2002). *Demokrasi*. (Ü. H. Yolsal, Dü.) Dost Kitapevi Yayınları.
- Cumhuriyet. (2023, 03 01). *Cumhuriyet*. 03 01, 2023 tarihinde Cumhuriyet:
<https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/mustafa-ozyurek-uzerinden-20-yil-gecti-1-mart-tezkeresi-tutanaklari-derhal-aciklanmali-2056628> adresinden alındı

- Cumhuriyet. (2019, 12 09). *cumhuriyet.com.tr*. cumhuriyet.com.tr:
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/imam-nikahiyla-birlikte-yasadigi-kadina-kabusu-yasatmisti-tutuklandi-1707217> adresinden alınmıştır
- Cumhuriyet. (2023, 06 13). *cumhuriyet.com.tr*. cumhuriyet.com.tr:
<https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/bolu-belediye-baskani-tanju-ozcan-chpye-dondu-2090214> adresinden alınmıştır
- Çağlar, N. (2017). Avandaj ve Dezavantajlarıyla Parlamenter Hükümet Sistemi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (4), 111-117.
- Çelikaşlan, M. N. (2021). Türk - Amerikan İlişkileri: 1 Mart Tezkeresi Gerilimi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4 (3), 670-678.
- Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun. (1984, 11 01). mevzuat.gov.tr:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3071.pdf> adresinden alınmıştır
- Doğanay, R. (2009). Siyasi Partilerin TBMM Grupları Ve Bu Grupların Parlamento Çalışmalarındaki Rolü. *Siyasi Partilerin TBMM Grupları Ve Bu Grupların Parlamento Çalışmalarındaki Rolü*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / Yüksek Lisans Tezi.
- Durgun, S. (2014). Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri. S. Durgun içinde, *Siyaset* (s. 337-354). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durgun, S. (2014). Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri. Y. Taşkın içinde, *Siyaset Kavramlar, Kuramlar, Süreçler* (s. 338-354). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi Partiler*. (E. Özbudun, Çev.) Bilgi Yayınevi.
- Dünya. (2010, 03 23). *Dünya.com*. Dünya.com: <https://www.dunya.com/gundem/akp039li-dogan-ve-aydogmus039a-gecici-ihrac-cezasi-haberi-109141> adresinden alınmıştır
- Düzce, M. (2022). Padova'lı Marsilius'da Din-Siyaset İlişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (55), 189-202.

- Efegil, E. (2008). Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* (8), 103-122.
- Ekmen, S. E., & Fırat, M. S. (2017). Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 461-474.
- Eroğlu, M. (2010). JOHN LOCKE'UN DEVLET TEORİSİ. *AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ* (21), 1-15.
- Evren, S. (2021, 03 01). *18 yıl sonra 1 Mart tezkeresini hatırlamak*. 03 01, 2021 tarihinde bianet: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/240084-18-yil-sonra-1-mart-tezkeresini-hatirlamak> adresinden alındı
- Evrensel. (2016, 02 15). *evrensel*. 02 15, 2016 tarihinde evrensel: <https://www.evrensel.net/haber/272705/celik-1-mart-tezkeresine-ret-oyu-vercegimizi-erdogana-soyledik-o-evetten-yanaydi> adresinden alındı
- Göktürk, G. (2016). Siyasal Partilerin Doğuşu:Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri. *Sosyoloji Konferansları* (54), 245-273.
- Gözke, Ö. (2003, 02 27). *"Tezkereye, Savaşa, OHAL'e Karşıyız"*. bianet: <https://bianet.org/bianet/siyaset/16934-tezkereye-savasa-ohale-karsiyiz#> adresinden alınmıştır
- Güngör, C. (2011). MARSİLİUS'UN SİYASET KURAMI:DEFENSOR PACIS ÜZERİNE. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 15 (4), 327-378.
- Güven, S. (2008). Ulusal Çıkar ve Ulusal Basın. *Ulusal Çıkar ve Ulusal Basın* . Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Habertürk. (2018, 11 20). *Haberturk.com*. Haberturk.com: <https://www.haberturk.com/son-dakika-ozturk-yilmaz-chp-den-ihrac-edildi-2227888> adresinden alınmıştır
- Hacıfevzioğlu, A. U. (2017). Padovalı Marsilius'da İktidarın Dünyeviliği. *Kilikya Felsefe Dergisi* (3), 74-84.

- Halktv. (2021). 2021 tarihinde Halktv: https://www.youtube.com/watch?v=USZV_92vVj4 adresinden alındı
- Halktv. (2021). Halktv: <https://www.youtube.com/watch?v=7aI4IqYQyJg&t=3s> adresinden alınmıştır
- Halktv. (2022). 2022 tarihinde Halktv: <https://www.youtube.com/watch?v=7aI4IqYQyJg> adresinden alındı
- Hürriyet. (2019, 09 03). *Hürriyet.com*. Hürriyet.com: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/abdulkadir-selvi/davutoglu-hakkinda-ihrac-karari-nasil-alindi-41319725> adresinden alınmıştır
- Hürriyet. (2016, 02 09). *hürriyet.com.tr*. hürriyet.com.tr: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aylin-nazliaka-tartismalarla-ilgili-aciklama-yapti-40052117> adresinden alınmıştır
- İlal, E. (1968). MAGNA CARTA. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* , 210-242.
- Işık, S. (2017). J. J. ROUSSEAU VE EGEMENLİK ANLAYIŞI ÜZERİNE. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 79-98.
- Karakuş, A. (2003, 03 01). *Bush'a Söz Verseydim Bu İş Çoktan Biterdi*. <https://twitter.com/TrDisPolitika/status/885796372036939776> adresinden alınmıştır
- Kethüda, E. (2018). PARTİ DİSİPLİNİ – HÜKÜMET SİSTEMİ İLİŞKİSİ. *PARTİ DİSİPLİNİ – HÜKÜMET SİSTEMİ İLİŞKİSİ* . Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi / Yüksek Lisans Tezi.
- Kıralp, Ş. (2023). Sokrates, Platon ve Aristoteles'in Atina Demokrasisine Eleştirileri. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* (9), 383-399.
- Mankan, V. (2020). DEMOKRASİNİN TARİHSEL EVRİMİ. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 119-136.

Nohutçu, A., & Kaya, A. G. (2020). *ATEŞ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME*. ANKARA: SAVAŞ YAYINEVİ.

odatv. (2016, 02 07). 02 07, 2016 tarihinde odatv:

<https://www.odatv4.com/guncel/erdogan-bulent-arinc-ve-abdullah-gule-boyle-cakti-0702161200-89205> adresinden alındı

Önen, Y. (2015, 02). Savaşa hayır demenin birleştirici gücü "Irak'ta savaşa hayır koordinasyonu" deneyiminin Türkiye'deki siyasal kültüre etkisi. *Savaşa hayır demenin birleştirici gücü: "Irak'ta savaşa hayır koordinasyonu" deneyiminin Türkiye'deki siyasal kültüre etkisi* . İstanbul: Doktora Tezi.

Özbudun, E. (1968). *Batı Demokrasisinde ve Türkiye'de Parti Disiplini*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Özbudun, E. (1979). *Siyasal Partiler*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Özdemir, Y., Şimşek, U., & Aktaş, E. (2006). DEMOKRASİ ÜZERİNE. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* , 259-269.

Özkan, D. (2019). Socrates'ın Yurttaşı Yeniden Anlamlandırması: Demokrasi'ye Karşı Filozofun Savunması. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24 (94), 53-63.

Özkan, M. (2020). Demokrasi ve Temsil: Paradoksu Rousseau Üzerinden Okumak. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29 (2), 403-430.

Özyürek, M. (2020, 03 01). *cumhuriyet.com.tr*. *cumhuriyet.com.tr*:

<https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/1-mart-tezkeresi-1724258> adresinden alınmıştır

Pınar, L. (2008). 1 Mart Tezkeresi ve Türk Amerika İlişkileri. *1 Mart Tezkeresi ve Türk Amerika İlişkileri* . Ankara: Yüksek Lisans Tezi.

Sabah. (2003, 02 11). Sabah Gazetesi.

Sabah. (2003, 02 22). Sabah: <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/02/22/> adresinden alınmıştır

Sabah. (2003, 02 28). Sabah: <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/02/28/> adresinden alınmıştır

- Sabah. (2003, 03 04). Sabah: <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/03/04/> adresinden alınmıştır
- Sabah. (2003, 02 27). Sabah. Sabah: <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/02/27/s0712.html> adresinden alınmıştır
- Sarı, M. F. (2020). Siyasi Partilerin Fonsiyonları ve Demokrasiye Etkileri. Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (T. Karamustafaoğlu, & M. Turhan, Çev.) İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Sayarı, S. (2018). Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri. S. Sayarı, & H. Dikici Bilgin içinde, *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar* (s. 124-143). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramalarına Giriş*. (M. E. Köktaş, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Sever, A. (2015). *Abdullah Gül ile 12 Yıl Yaşadım, Gördüm, Yazdım*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
- Siyasi Partiler Kanunu. (1983, 04 24). [mevzuat.gov.tr](http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat.gov.tr): <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2820.pdf> adresinden alınmıştır
- Somuncuoğlu, A. (2013). Bush Doktrinde Demokrasiyi Teşvik Politikası: Orta Asya Örneği. *Gazi Türkiyat*, 1 (12), 29-50.
- Sözcü. (2019, 09 02). [sozcu.com.tr](http://www.sozcu.com.tr): <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/ihrac-karari-sonrasi-ilk-aciklama-selcuk-ozdagdan-geldi-5313644/> adresinden alınmıştır
- Tanilli, S. (1993). *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Taşkın, A. (2011). Platon'un Demokrasi Paradoksu, Popper'ın Yorumları ve Türkiye'de Demokrasi Tartışmaları. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 61-73.

TBMM 22. Dönem 1. Yasama Yılı. (2003, 03 01). *tbmm.gov.tr*. 03 01, 2003 tarihinde *tbmm.gov.tr*:

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler?v_mecelis=1&v_donem=d22&v_yasama_yili=1&v_cilt= adresinden alındı

TBMM Tutanak Dergisi 38. Birleşim. (2003, 02 27). *tbmm.gov.tr*. *tbmm.gov.tr*:
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c006/tbmm22006038.pdf> adresinden alınmıştır

TBMM Tutanak Dergisi 39. Birleşim. (2003, 03 01). *tbmm.gov.tr*. *tbmm.gov.tr*:
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c006/tbmm22006039.pdf> adresinden alınmıştır

TBMM Tutanak Dergisi. (2003, 03 01). *tbmm.gov.tr*. 03 01, 2003 tarihinde *tbmm.gov.tr*:
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler?v_mecelis=1&v_donem=d22&v_yasama_yili=1&v_cilt= adresinden alındı

TBMM Tutanak Dergisi, 32. Birleşim. (2003, 02 06). *tbmm.gov.tr*. *tbmm.gov.tr*:
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c004/tbmm22004032.pdf> adresinden alınmıştır

tbmm.gov.tr. (2003, 02 06). *tbmm.gov.tr*:
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c004/tbmm22004032.pdf> adresinden alınmıştır

tbmm.gov.tr. (2003, 03 01). 03 01, 2003 tarihinde *tbmm.gov.tr*:
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c006/tbmm22006039.pdf> adresinden alındı

Tezkan, M. (2016, 02 08). *Milliyet*. 02 08, 2016 tarihinde Milliyet:
<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mehmet-tezkan/ben-de-cumhurbaskani-gibi-dusunuyorum-2190950> adresinden alındı

Tezkan, M. (2003, 02 28). *Sabah Gazetesi*. Sabah Gazetesi:
<http://arsiv.sabah.com.tr/arsiv/2003/02/28/s1608.html> adresinden alınmıştır

- Tocqueville, A. d. (1962). Amerikada Demokrasi. A. d. Tocqueville içinde, *Amerikada Demokrasi* (s. 57). İSTANBUL: Türk Siyasi İlimler Derneği .
- Topakkaya, A., & Özyürek Şahin, B. (2015). SAKINCALI REJİM DEMOKRASİ: PLATON-ARİSTOTELES ÖRNEĞİ. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* , 191-210.
- Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu*. (1983, 05 07). T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI MEVZUAT BİLGİ SİSTEMİ:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2822&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alınmıştır
- Tuncay, S. (1996). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*. Gündoğan Yayınları.
- Turhan, M. (2005). *Anayasal Devlet*. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 11 09). [mevzuat.gov.tr](https://www.mevzuat.gov.tr). [mevzuat.gov.tr](https://www.mevzuat.gov.tr):
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> adresinden alınmıştır
- Türkmen, M. (2021). 1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye'nin Irak Politikası. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5 (1), 185-212.
- TV5. (2021). TV5: <https://www.youtube.com/watch?v=qSl5AeRVSuM> adresinden alınmıştır
- TV5. (2022). TV5: <https://www.youtube.com/watch?v=qSl5AeRVSuM> adresinden alınmıştır
- TV5. (2023). 2023 tarihinde TV5: <https://www.youtube.com/watch?v=qSl5AeRVSuM> adresinden alındı
- Ustabulut, B. (2017). Türkiye'de Parti Disiplini ve Parti İçi Demokrasi İlişkisi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi / Yüksek Lisans Tezi.
- Yanık, M. (2007). PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE PARTİ DİSİPLİNİ. 106-115.

- Yanık, M. (2002). Parti İçi Demokrasi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Doktora Tezi.
- Yanlızoğlu, Y. (2017). “Hepsini Yakala Partisi” Bağlamında Anavatan Partisi’ne Yönelik Bir Analiz. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 67-77.
- Yeni Şafak*. (2003, 03 03). Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/hayat/1-mart-tezkeresiniyeni-safak-engelledi-3469358> adresinden alınmıştır
- Yeni Şafak*. (2003, 02 21). Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/subat/21/dunya.html> adresinden alınmıştır
- Yeni Şafak*. (2019, 05 03). *Yeni Şafak*. 05 03, 2019 tarihinde Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/hayat/1-mart-tezkeresiniyeni-safak-engelledi-3469358> adresinden alındı
- Yetim, M., & Taş Yetim, H. (2019). RADICAL PERIOD on THE USE of FORCE: BUSH DOCTRINE, INVASION of IRAQ and INTENSIFYING JUST/HOLY WAR DEBATES. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* , 343-362.
- Yıldırım, A. (2003, 02 28). *Sabah*. Sabah: <http://arsiv.sabah.com.tr/arsiv/2003/02/28/s0803.html> adresinden alınmıştır
- Yıldızdöken, Ç. (2015). Platon’da Demokratia Kavramı. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* (25), 59-75.